

1912  
~~1912~~

A  
2944.

~~514~~

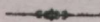
~~2299~~

A 2944

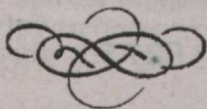
Wenne rahwas

ja

Wenne riik.



Kirjapannud J. Lindenberg.



Rija linnaš.

Trükkitud Ernst Platešse kirjadega.

1872.

Wenne colvans

11

Siir 9 11 9 12

Benfuri poolest lubatud. Riias, 26. Junil 1872.

ENSU TA  
Kirjandusmuuseumi  
Arhiivraamatukogu

35278

1872

1872

1872

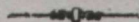
# Juhhataja.

<b>1. Mis rahwas enne Wenne riiki algust nüüdsel Wenne</b>	
<b>Maal ellasid:</b>	
Slawlased . . . . .	1
Ledwalased . . . . .	5
Soomlased . . . . .	5
<b>2. Wenne riigi algus:</b>	
Rürik . . . . .	9
Astold ja Dir . . . . .	11
Dleg . . . . .	12
Igor . . . . .	15
Olga ja Swätoslaw . . . . .	17
Wladimir — paggana ustus . . . . .	24
Wladimiri ja wenne rahwa ristmine . . . . .	26
Jaroslaw . . . . .	32
Tülki Wladimiri poegade wahhel . . . . .	32
Jaroslawi teod . . . . .	34
<b>3. Wenne Maal tõnswad mitmed würsti riigid:</b>	
Tülki Jaroslawi poegade ja poja poegade wahhel . . . . .	35
Wasfillo pimmedaks teggemine . . . . .	36
Wladimir Monomah . . . . .	37
Sürri Pit-käp ja Andrei Bogolübski . . . . .	38
<b>4. Wenne Maa seestpiddine seisus sel ajal:</b>	
Würst ja swamehhe . . . . .	42
Külla rahwas . . . . .	43
Pärris orjad . . . . .	43
Kowgorodlased . . . . .	44
Wenne rahwa kirja kunst ja essimised ramatud . . . . .	46
<b>5. Sakslased tullewad meie Maale . . . . .</b>	<b>48</b>
<b>6. Wenne Maa langeb Tatarlaste alla . . . . .</b>	<b>63</b>
Aleksander Nemski . . . . .	71
Daniel Romanowits . . . . .	76
<b>7. Ledwa riik:</b>	
Boischelg ja Mindowg . . . . .	77
Gedimin . . . . .	79
Olgerd ja Keistut . . . . .	80
Sagello . . . . .	81

8. Moskwa würsti riigi kossumine:  
 Iwan Kalita ja temma pojad . . . . . 82  
 Dimitri Donskoi . . . . . 84  
 Wasfli I . . . . . 89  
 Wasfli II ehk pimme . . . . . 91
9. Piisnukete würsti riikide laddumine ja Wenne Maa ühhendamine Moskwa würsti wallitsuse alla.  
 Joann III, Tatarlastest lahti päästja . . . . . 93  
 Se kurri, mis Tatarlased wenne rahwale teggid . . . . . 102  
 Wasfli III . . . . . 103
10. Moskwa kuning-riik:  
 Joann IV ehk hirmus:  
 Temma lapse põlv . . . . . 108  
 Joann nimmetab ennast kuningaks . . . . . 110  
 Suur tulle kahju ja Joanni parranemine . . . . . 111  
 Wõit Kasani linna üle . . . . . 114  
 Sõdda Liivi Maa Sakslastega . . . . . 117  
 Joanni kurjad teod . . . . . 121  
 Siberia Maa ja Kassat Ermat Timoweits . . . . . 130
11. Nüriki suggu lõpmine Wenne aujärje peal ja suure tülli ja mässamise aeg:  
 Kuningas Weodor . . . . . 134  
 Kuningas Boris Godunow . . . . . 137  
 Walle Dimitri I . . . . . 140  
 Wasfli Schuiski ja 2-ne Walle Dimitri . . . . . 143  
 Moskwa riik ilma kuningata. Rinin ja Posharski . . . . . 146  
 Ue kunninga wallitemine . . . . . 149
12. Romanowi sugugust kuningad:  
 Mihail Weodorowits . . . . . 150  
 Aleksei Mihailowits . . . . . 152  
 Aleksei Mihailowitsi lapsed . . . . . 159

**U u s a e g:**

Peeter Suur . . . . .	164
Katerina I, Peeter II, Menschtikowi langemine . . . . .	184
Anna Joannowna . . . . .	186
Joann VI . . . . .	191
Elisabeta Peetrowna . . . . .	192
Peeter III . . . . .	198
Katerina II . . . . .	200
Pamel I . . . . .	212
Aleksander I . . . . .	213
Nikolai I . . . . .	224
Aleksander II . . . . .	226



# 1. Mis rahvas enne Venne riigi algust nüidsele Venne Maale elasid?

Selle Ma peal, mis nüüd Venne Maaks nimmes-  
takse, tuhhat aastad taggasi, elasid need rahwa-  
suggud:

Dnepri, Dnestri, Dka ja Düina jõgede ja Ilmeni järve ümberkaudu elasid Slawi rahvas. Võuna alluse poole Slawi rahwa ellupaitadest elasid Ledwa rahvas. Nende ellupait olli metsline ja sooline. Kõik põhja poolne nüüdne Venne Maa Dka jõest kunni Balge mereni olli Some rahwa suggu arrude käes, nad elasid seal paksu metsade sees põhjato suurte jõde ja järvede kaldal. Meie Eestlased olleme ka Some rahwa suggu ja elasime, Summal teab, mis ajast sadid, siin sammas kus nüüdki; agga wannast olli ka Kura ja kõik Ria Maa meie eeswannematte käes. Kui Lätlased hakkasid omma wanna ellu paigast põhja poole tungima, siis Eestlased pidid sealt wälja astuma ehk Lätlastega jeggamine minnema. Sellepärrast Kuura Maa Lätlased on ennamiest Eestlaste nägu ja ka nende elluwiiisid lähwad Saarlaste elluwiiisidega ühte. Eestimised Saarlased on Kura Maalt tulnud ja sellepärrast ka saarele nimme Kura-jaar annud. Dmmitu ja lõune pool tühjal Venne Maal ultusid omma karjadega ja kibittudega Türki rahwa üksitud suggud. Kõige kuulsamad nende seast ollid Kosarid. Põhja poole Kosaridest Wolga ja Kama jõe kaldadel elasid Some suggu rahwas, Polgarid. Polgarid ollid üks pisuke rahwas, agga nad ajasid suurt kaupa ja neil ollid riffad kauba linnad.

1. Slawlased ehk Wennelased\*) ollid pikkad, sirged ja illusa näoga. Nad ellasid ka paksu metsade sees järwede ja jõgede kaldal; sest siis kõik nüidne Wenne Ma enamist olli paksu metsadega kattetud. Metsad ollid ni sured, et nendest ei wõinud teedki läbbi ajada; innimesed sõitsid suuwel üksnes möda jõgesid lotsikuttega. Metsad ollid igga suggu ellajaid täis, seal ollid karrud, undid, rebbased, metsärjad, põdrad, kobrased ja palju teisi metsellajaid. Slawlaisi olli mittu suggu-arru. Põllu arrimist nad ei armastanud. Nende toit enamist olli metsellajad ja kalla. Üksnes nüidse Kiewi linna liggidal Slawlased arrisid ka põldu, miksparrast ka nimmetati neid põllu meesteks (поляне). Ilmeni järwe ja Wolhowi jõe kaldadel Slawlased ajasid ka kaupa naabri rahwaga. Nende kaup olli mesi, metsellajatte rasw ja nahhad, wahha ja kanepid. Nahha neil ep olnud. Müimine ja ostmine sündis kauba wahhetamisse läbbi. Kuningat ka ei olnud; igga suggu ülle wallitfes omma wannem, kes olli ühhes ka preester ja sõa pälik. Kuulsamad Slawlaste linnad ollid Kiew ja Nowgorod. Teised linnad polnud muud kui küllad, kelle ümber ollid mullast wallid tehtud. Kiewi linn ajas kaupa Kreeka rahwaga. Kiewi linna allustamisest Slawi rahwa wanna aeksed juttud rägivad nõnda: Dnepri kaldal on ellanud omma perrega üks Slawlane, Kii nimmi; ta on parwe mees olnud; selle kõhha peal on pärrast linn asutud ja Kiewiks nimmetud. Kiil on tats wenda Stset ja Korew ja üks ödde Löbed olnud; nendest on Kiewi

\*) Wennelane tulleb sõnnast „wend“ ja Gestlased räkisi mitte wennelane, waid wennalane ehk wennaline; sest Slawlased ja Some suggu rahwas ollid naabrid ja sõbrad.

mäed Stjekawitsja ja Korewitsja ja jögi Löbed ommad nimmed janud.

Wanna aeksed sõnnumed rägiwad, et Apostel Andreas on ristil usku lõune pool Wenne Maal kuulutanud ja ka Kiewi mägede peal olnud; agga pärrast sedda läks 800 aastad möda ja ikka paggana usk olli nüüdsel Wenne Maal wallitsemas.

Slawlased uskustid, et peab kaks Jummalad ollema: üks walge, hea jummal, se on päike, walgus; teine must, kurri jummal, se on pimmedus. Slawlased mõtlesid, et need jummalad sõddiwad üks teisega, walge jummal nõuab head, must jummal kurja; pääw ajal saab wõitu walge jummal, päike; agga õse must jummal, pimmedus. Pärrast nad hakkasid uskuma, et pikne ja wälk on tuggewam kui päike, sest temmast ei sa wõitu ka wõ pimmedus. Wälgu nemmad nimmetasid Peruniks ja hakkasid tedda kummardama kui kõige suuremat jummalat. Agga kuidas tedda kummardada? Wälk on jo arwaste ja mitte üksnes siis, kui inimene tahhab. Waat sepärrast hakkasid nad ommale puust kujud teggema ja nimmetasid neid Perunideks, pallusid nende ees ja töid ohwrid, ka innimeisi. Slawlastel olli palju ka teisi jummalaid. Neil ollid karja jummal Wolos (karw), tuule jummal Striboh, metsa jummal, koddutäijad, wee jummalad — näkkid ja teised.

Siis ei olnud weel suurükkisi, püssa ja püstolisi, ei teatud ka püssirohtu, waid sõditi mõekatega, odadega, nugadega, wibypüssidega; noled said mõnni lord ka fihwtiga wõitud. Nusamad Slawlased jwa ajal pannid ka raud ribed selga. Waenlase noolte wasto ollid kilpid, mis ollid puust tehtud ja nahhaga tattatud. Enne wannal Slawlastel ep olnud mingi



uggust söa-säedust: igga mees södis seal ja nõnda, kos ja kuidas tahtis. Sellepärrast Slawlased mõnni-kord piddid nisugguste rahwa wallitsuse alla heitma, kellest nad wahwamad ollid. Slawlased tõeste ollid waprud söa mehhed. Üks jaggu Slawlassti olli Awari rahwa kuningas al. Kui Awari kuningas Bajani (Баянь) sötta käis, siis temma söa meeste hulgas ollid ka Slawlased; Bajani panni neid allati kõige ette. Mõnni kord Awariid meeleaga jätswad neid waenlaste kessel; agga Slawlased ilmasi ei pöggenenud ja ennemini langeiwad kõil waenlaste mõelade al, kui ennast wangi lasiwad wõtta.

Igga Slawlasel, kui ühhel pagganal, olli mitto naest. Kosja nad ei käinud, waid warrastasiwad ennesele pruudid. Pühhade ajal mitme külla rahwas käisiwad kolko lusti piddama ja laulma. Sel ajal igga pois ehk mees, kel naene tarwis olli, warrastas ennesele selle tüttarlapse, kes temma meelest armas olli; agga pärrast piddi temma eest temma wannemattete maksma ni palju, kui wiis olli. Slawi rahwa naesed armastasiwad wägga omma mehhi, nad ei lah-kunuwad nendest ka söa lahkingus, ja kui mees ärra-surri, siis kõige armsam temma naene laskis ennast ka ühhes temmaga ärra põlletada; sest Slawlaste furnud said tuhhas põlletud, se tuhk ühhe riista sisse korjatud ja se riist samba otsa te lahkmesse pandud. Mattuse ajal ollid allati suured piddud ja söa mängud. Slawlased ollid wägga kindlad ommas sõn-nas; kui Slawlane ütles: kui ma omma sõnna ei täida, siis olgo mulle häbbi, siis wõis julgeste temma peale loota. Wõeraste wasiw nad olliwad wägga lah-ked ja head. Kõddust wälja minnes, nad allati jät-siwad maja ukseid lahti ja panniwad laua peale söögi

walmis, et kui üks wõeras juhtub tulles, ennast kinnitada wõiks. Agga kui wõeras siis tulli kui nad isse koddoo olliwad, siis nad püüdsiwad se wõerale kōit tehha, mis agga wāhhā wõisiwad. Warguse eest neil olli muil ajal surma nuhtlus; agga kui ühhel waesel innimesel polnud middagi wõerale anda, siis wõis temma julgeste teise ommast warrastada, et agga wõeras sõnub saaks. Wõerale ei tohtinud ükski mingisuggust pahha tehha.

Slawi rahwa riided enamiste ollid nisamma-suggused, nago nüüd Wenne tallurahwal, üksnes kue kaitised ollid hirmus pikkad. Kõrwa rōngad kandsid ka meeste rahwas; agga rikkamad naeste rahwa seast kandsiwad kaelas kulb, hõbbe ja wask kettid, rinnas ollid suured kullast ja hõbbedast sõlled, kelle külges rōnga otsas suured nuad rippusiwad. Kōit kaddune raske must töö olli naeste rahwa kaelas, nago nüüd ki weel mitmes kohhas Wenne Maal ja meil Pärnu ja Saare Maal.

2. Ledwa rahwas omma metsade, soode ja rabbade sees ellasid wägga waest ellu ja ollid nisamma kui Slawlaste mitmes jaos; iggal jaol olli omma wannem. Agga nende wannemad ep olnud mitte ühhes ka preestrid. Preestrid neil ollid isse ammet mehhed ja neid nimmetati Waidelotideks. Waidelotid wallitesid ennest seast üllema waideloti, kedda nimmetati Kriwe-Kriweito. Ledwa rahwa pea jummal olli Perkun, kes tähhendas wälku nisamma kui Slawlaste Perun; temma ees allati põlles pühha tulli; temmal ohwerdati mõnni kord ka kuulsamaid wangisi. Ledwa rahwa elluwiiisidest meie ei tea suu-remat middagi juttustada.

3. Some rahwas juttustab jubba mitto sadu

aastad enne Kristuse sündimist üks Kreeka mees Kero-  
 dot nimmi. Ta nimetas neid Melanhlänideks,  
 se on: musta kuelisteks. Eks Some suggu rahwal-  
 ta tännapäwani olle enamist mustad kued. Kero-  
 dot rägib, et se rahwas oluud ofjato suur. Kõbi-  
 gist Some suggu rahwa arrudest meie siin ei wõi jut-  
 tustada, se nõuaks wägga palju rumi; meie ütleme  
 siin paari sõnnu üksnes Gestlastest, sest nemmad  
 ühhes wennelastega ollid wenne riigi allustajad.  
 Enne Sakslaste meie Maale tullemist Gestlased ollid  
 üks wabba rahwas: nad ei olnud kellegi allamad,  
 waid isse ommad wallitsejad ja perremehhed. Üksnes  
 wenne würstidele mõnnes kohhas maksid nemmad mak-  
 sad. Nende Maa olli mitmeks makonnaks jaotud. Mõn-  
 ned makondade wannad nimmed ellawad tännapäwani  
 rahwa suus, ni kui: Wiroma, Harjoma, Järwama, Lä-  
 nema ja n. ed. Igga makond olli jälle kihhelfondadeks  
 jaotud. Se nimmi „kihhelfond“ tulli sellest et üksi-  
 kud küllad kihla läbbi ennast ühhendasiwad teine tei-  
 sele abbits ja toeks. Igga kihhelfonnal olli omma  
 linn. Need linnad polnud mitte nisuggused kui nüüd-  
 sed linnad. Nad ollid ehhitud mitte ellamise ehk  
 kauplemise tarbeks, waid rahwale warjuts sõa ajal.  
 Linna paigaks sai allati üks mäe kõngas ehk soo,  
 järwe ja jõe saar wallitsetud. Linna pessa ümber  
 tehti paks kiwist ja mullast müür; selle müüri ehk  
 walli peal seisis weel kõmwa aed pu tulpadest ja  
 plankidest. Walli tagga linna sees seiswad pisuke-  
 sed majakesed ja linna keskel suur süggaw kaew. Kui  
 linn kuival maal olli, siis müüri ümber jooksis suur  
 süggaw wee kraaw. Kui waenlane kihhelfonda tun-  
 gis, siis wiidi linna naesed, lapsed ja kõik kallim  
 wara. Linna püggenesiwad ka mehhed, kui ei jõud-

nud laggedal wäljal waenlasele wasto panna ja kaitsefid linna walli pealt; sealt kihhutasiwad nad waenlasele kiowa, palkisi ja keewa törwa pähhä. Södda olli ennemisti allati meie maal; sia tungisiwad Ledwa, Tani ja Rootsi rahwas. Gestlased söddisiwad neile mehhe moodi wasto, ja, kui mahti saiwad, laastasiwad ja riisusiwad nisamma tubliste ka waenlaste maad, kui nemmad Gestli maad. Some ja Gestli möegad ollid wannal ajal kõige kuulsamad; neid kiidab ka Kalewi poja laulik. Saare Maa mehhed ollid wahwad laewa mehhed merre peal ja teggiwad paljo kurja merre ärse wõera Maa rahwale; möda meere kaldaid tungisiwad nad senni kui Stalia Maale, kus nad omma nimme tännapawani jätsiwad; sest Stalia Maa rahwas nimmetawad merre rowlit Korsar, mis ei tähhenda muud kui Kuresaare mees.

Sõa riistad Gestlastel ollid nisammajuggused, kui Slawlastel. Rahhu ajal pea töö olli põllu arrimine ja karja kaswatamine. Põldu arriti justament nisamma, kui nüidki tallu rahwas arriwad. Ka honed olliwad nisammajuggused kui tännagi, agga torredamad ja näggusamad. Seddasamma peame ka rietest ja ellu wiisidest ütlemä. Ülleüldse meie peame tunnistama, et wannal ajal Gestlased ollid paljo rikkamad ja ellasid puhtamine kui nüid; omma prii põlwes nad armastasid laulu ja römu, sest nende waim olli palju erkсам, kui nüid. Meie rahwa wannad sönnad, ennemuistsed juttud ja laulud tunnistawad, et meie essiwannemattel ka kuld wunad hõbbe wagnatte sees laua peal seisnuwad ja naeste rahwal penikesed kallid ehted ja meesteel kennad hõbbused ja kallid jaddulad olnud. Nja kirjad tunnistawad, et Gestlased paggana ussu ajal ellanuwad korrallises

abbiellus, wõtnuwad agga ennam kui ühhe naese. Enne Sastte tullemist olli abbiellu rikkumine nende seas kuulmatta asst ja olli nende meelest nõnda hirmus, et nemmad neid, kedda abbiellu leidstwad rikkuwad, ellusalt ärrapõletastwad ja nende tuhha awaliflu maanteede peale puistastwad. Sellepärrast nimmetawad tännapäwani Gestlased abbiellu rikkumist „tullitööks,“ se on: tulles wäärt tööks. Nende naese wõtmise sündis nõnda: kui mees naest tahtis wõtta, siis läks ta ja siddus omma wöö selle naeste rahwa sängi külge, kedda ta ennesele sowis. Kui naeste rahwale asst meelt pididi olli, siis jättis ta wöö senna rippuma, kummi temma seal omma peigmehhega maggama läks. Kui peigmees mitte meelt mõda ei olnud, siis wiskas ta wöö kohhe ülle läwe wälja. Nisuggused ärrapõllatud peigmehhed ei sanud muido naest, kui et kawwalusega ehk wäggi wallaga pruudi ärrawistiwad. Omma lastele andstiwad Gestlased metsellajatte ja lindude nimmed. Wönniford peigmees pididi ka ostma ennesele naese temma wannematte käest ehk jälle teenima neid tingitud aja, nago Jakob Labani. Bulmad saiwad allati suure illu ja römuga peetud. Surnu kehhad said mahhamaetud ehk ärrapõllatud. Kui ärrapõllitati, siis põllitati ka surnu söa riistad ärra; agga kui mahhamaeti, siis anti temmale kaasa ka sööki ja ammeti riistad.

Iggal kihhelkonnal olli omma wannem, kes olli söa ajal päellit ja rahhu ajal presteer ja kässeudja. Wannem sai rahwa poolt wälja wallitetud; temma kohhus olli rahwast nõupiddamisele ja sõtta minemisele kotte kutsuda. Igga Gestlane olli wabba mees; orja seisuses peeti üksnes söa wangisi. Iggal ühhel olli wigus furjateggijale palka kätte maksta. Kõige noorem poeg pärris allati isja maja.

Gestlaste paggana ussust meie teame wägga pis-  
 fut. Neil olli paljo jummalaid, agga kõige kõrgem  
 nende seast olli Ulko, kedda ka wanna issaks ja  
 taewa taadiks nimmetati. Maddu ussid on ka  
 suure au sees wanna Gestlastel olnud. Neil ollid  
 nõiad ehk targad, kedda teised wägga austaswad ja  
 kartaswad.

## 2. Wenne riigi algus.

### Wurst Mürif.

Kõik Balti merre ärne Maa on üks waene Maa,  
 isseärnanis Rootsi ja Norri Maa. Põld on kiwi-  
 line ja ei tassu omma arrijale waewa kätte; agga  
 merri on liggidal. Sellepärrast Rootslased ja meie  
 merre saarlased ammust ajast sadil ollid kuulsad merre  
 mehhed, sest merre reis tõi ennam sisse, kui põllu  
 arrimine. Nad sõitswad möda merd iggale poole ja  
 riisusiwad kõik, mis agga kätte saiwad. Möda jõg-  
 gesid tungiswad nemmad ka kuiwa Maa sisse ja  
 ajaswad seal ni suure hirmu rahwa peale, et kirri-  
 kattes loeti kedda palwet: „Päesta meid, oh Issand,  
 põhja Maa meeste käest.“ Need waprab põhja Maa  
 merreröwlid armastaswad ni sõdda, et rahhu ajal  
 koddu, kui sõa himmu peale tulli, issekestis üsna  
 muido hakkaswad sõddima, neelaswad tullisid süssa  
 alla, närriswad rauda. Kui kõik lõune allune Europa  
 Maa olli nendest ärra riistud, siis püüdiswad nem-  
 mad Kreeka Maad watama minna, sest nad ollid  
 kuulda sanud, et Kreeka Maa peab hirmus rikkas  
 ollema. Muido senna nemmad ei wöinud saada,  
 kui üksnes Rõwa jõgge möda Ladogi järwe, sealt  
 Wolhowi jõkke ja ni ebdasi kunni Dnepri jõge möda

Musta merresse ja sedda möda Kreeka Maale. Mõnne nende seast sõitsivad ka Düina jõe möda Dnepri jõkke. Sedda wiisi Kreeka Maale tungides need põhja Maa mehhed heitsid ennese alla Somlasi ja Gestlasi, kes Nõwa jõe ja Peipsi järwe kaldabel ellasi, ja Slawlasi Wolhowi jõe kaldal ja Nowgorodi maakonnas, ja sundisid neid maksud maksuma. Wennelased, Somlased ja Gestlased heitsid ühte ja kihutasid neid kutsumatta wõerid wälja ommalt Maalt ja hakkasid jälle wanna wiisi ellama.

Agga warsti Nowgorodi Wennelaste, Somlaste ja Gestlaste seas tõusid issekeskised tüllid ja riid. Neil polnud õiget kohtu mõistmist. Kui juhtus riid ja tülli kahhe suggu rahwa seas, siis nende wannemad piddid kokkotullema ja arru steggema, agga igga wannem seisis omma suggu meeste eest; sedda wiisi tõusid issekeskised sõddad koddu. Et ükskord nisuguste riidudele ja kodduste sõddadele otsa tehha, Wenne, Some ja Gestli rahwa wannemad tullid kokko nõu piddama, kust õiget kohtumõistjat saada. Wennelaste, Somlaste ja Gestlaste seast ei wõinud kohtumõistjat wallitada; sest nisuggune olleks jälle üksnes omma suggu eest seisnud ja teistele kõwwerust teinud. Sellepärast wannemad ütlesid: „tarwis wõeralt Maalt kohtumõistjat kutsuda; kui üks wõeras ta mõistab meile kõigile õigust, ja weel: tarwis nisugust kutsuda, kellel jõud olleks, et ta wastohakkajaid wõiks taltfutada ja sõnna kuulma sundida.“ Need wannemad olliwad kuulnud, et põhja Maal merre tagga ühbel rahwal, mis Russ nimmetati, peab kolm würosti ollema, kes peawad õiete kohhut mõistma ja ka wahwaste sõddima. Need würostid ollid wenaaksed ja nende nimmed ollid: Mürif, Sineus ja

Truwor. Nende würstide juure said nüüd saadikud läkitud. Saadikud läksid, kummardasid nende würstide ette ja ütlesid: „Meie Maa on suur ja rikkas, agga säebust ei olle meil; tulge meile würstideks ja wallitsejateks.“ Würstid wõtsid se palwe kuulda ja tullid kõige omma suggu wõssa ja sva meestega. Kiri ja temma wennad ollid Russi rahwa fuggu, sellepärast ka kõik Maa, kelle ülle nemmad nüüd wallitsema hakkasid, sai nimme Russ ja selle Maa rahwas Ruslased (русские).

Ja nõnda Kiri ja temma kaks wenda ollid esimesed Wennelaste ja Gestlaste würstid. Nad tullid 862-sel aastal pärrast Kristuse sündimist. Gest aastast sadik hakkas Wenne (ehk Russi) riik. Kiri sai Nowgorodi Wennelaste ülle würstiks; Sineus, Beloseri linnas Somlaste ülle ja Truwor Isborsti linnas Peipsi Gestlaste ülle. Sineus ja Truwor ei ellanud kaua. Pärrast nende surma Kiri wõttis nende Maad ja linnad omma wallitusse alla ja hakkas omma uut riiki säedma ja laiale ajama; ta wõitis ärra ja heitis ennese alla Polotski, Muroma ja Kostowi linnad; igga linna panni temma omad wallitsejad.

Kiri sva meeste seas, kedda ta ühhes ennesega Wenne Maale lõi, olli kaks meest Askold ja Dir. Need nõudsid, et Kiri neile ka linnad wallitseda annaks, agga ta ei annud. Nad said se ülle pahhaseks ja pallusid ennast teenistusest lahti, et Kreeka Maale teenima minna. Kiri laskis neid minnema. Kõige omma suggu wõssaga sõitsid nad möda Dnepri jõe alla Kiwi poole. Kiwi jäid nad puhkama. Siin olla palju teisi põhja Maa mehhi ja tulli ifka pealegi; kõik nad tahtsid Kreeka Maale minna war-



randust otsima. Nad koggusid ennast nüüd Astoldi ja Diri ümber. Kiewi matonna Slawlased jätsid Astoldi ja Diri enestele würstideks. Kui Astold ja Dir tunda said, et nende iste Kiewis jubba kindel on, siis wõtsid nemmad nõu Kreeka Maale minna, agga mitte ennam teenistust otsima, waid sõbdima Kreeklastega; nad pannid 200 laewa purje olla ja kihutasid minnema. Kreeka sõa wäggi alla sel ajal teises kohtas sõas. Wennelased riisusid kõik Konstantinopoli linna ümber kaudse Maa ärra. Pealinna rahwas ollid suures hirmus, lätsid kirriku Summalat palluma ja käisid palwe laulmisega linna walli möda. Pärrast sedda äkkitselt tõusis merre peal torm, wennelaste laewad said kõik hukka ja nad isse waewalt pääsesid kaldale. Astold ja Dir pallusid rahhu leppimist ja risti usku. Kreeklased ollid muidugi rõmsad sedda kuuldas, ja andsid neile kulda ja hõbbedat ja siidi riet. Pärrast ristmist Astold ja Dir purjutasid Kiewi linna taggasi.

Selle aja liggi surri Kiri ärra. Temma ainus poeg olli alles kahhe aastane laps ja sepärrast Nowgorobis hakkas nüüd Kiri assemel üks temma sugulane Dleg wallitsema.

### Würst Dleg.

Dleg olli wägga kawwal würst. Esite heitis ta ennese alla Smolenski ja Lübetši linna, siis korjas kokko suure sõa wäe ja sõitis temmaga lootsikute peal möda Dnepri jõge alla Kiewi linna poole. Kui Kiewi linna alla said, saatis Dleg Astoldile ja Dirile ütlema, et põhja Maa kaupmehhed on tulnud, on aigeks jänud ja sepärrast ei wõi würstisi terre-

tama tulla, waib palluwad würosti neid watama tulla. Askold ja Dir uskusid sebda ja läksid Dlegi lootfikute juure, Dleg wöttis pisukesse Küriki poja Igori omma lätte peale ja ütles Askoldi ja Dirile: „Teie ei olle würostid, egga würosti pojad; waat' siin on würost, Küriki poeg.“ Sel sammal filma pilgul kargasid sõamehhed lootfikutest wälja ja surmasid Askoldi ja Dir'i ärra. Kiewi linn olli wägga Dlegi meele järgi, sest Kiewis on paljo soem kui Nowgorodis ja kõik willi kaswab seal parremine. Dleg jäi Kiewi linna ellama ja ütles: „Kiew olgu Wenne Maa linnade emmaks.“ Ennese asjemele Nowgorodi linna panni ta wallitsejaks ühhe omma sõa päelikutest. Ugga Nowgorodi ja Kiewi wahhel ollid weel mõnned Slawi rahwa suggu arrud, kes polnud mitte Dlegi wallitsuse al; sellepärast Dleg hakkas neid kõiki nüüd ennese olla heitma. Paljo sai werd wallatud, enne kui nad omma wabbaduse ärra kaotasid; isseärranist wahwaste sõddisid Dlegi wasto metsslawlased (древляне).

Slawlased ollid waesed ja ei jõudnud kallisi maksu Dlegile maksa; sellepärast Dleg wöttis nõu Kreeka Maale sõa wäega minna, et sealt suurt saaki saada. Ta panni purju alla 2000 laewa ja igga laewa peale 40 meest. Kreeklased ei julgenud Dlegi wasto hakkata; nad pannid sadama ahelattega kinni ja isse pöggenesid linna müüri tahha. Dlegi sõamehhed risusid ja põlletasid kõik linna ümberkaudse maa ärra ja wimate Dleg käskis lootfikud kuiwa maad mõda sadamasse wedada. Kui Wennelased sadamasse said, Kreeklased kohkusid ärra, pallusid rahhu ja saatsid Dlegi sõa meestele sööki ja jooki. Ugga Dleg teelis ärra, et ükski ei piddanud selle söögi ja

joogi külge putuma. Se teelus olli wägga tark, sest söögi ja joogi sees olli kihwt. Kreeklased ollid kawwalad, agga Dleg olli weel kawwalam. Kui Kreeklased nähha said, et kawwalusega wöinud midagi tehha, siis lubbasid nad Dlegile ni palju maksa, kui ta agga tahhab, et agga neid rahhule jättaks. Dleg leppis sellega ja Kreeklased andsid temmale palju kulda, hõbedat ja kallist siidi ja löuenti riet. Rahhu sai selle leppinguga tehtud, et Kreeklased pidid Wenne Maale kaupmeestele, kui nad Kreeka Maale tulleswad, süia ja jua andma, agga wennelased töötasid, et nad ennam ial ei riisu Kreeka Maad; möllemad, kreeklased ja wennelased, töötasid weel üks teise hukkaläinud laewi aidata ja wangi wötud mehhi wälja osta. Kui rahhu lepping olli tehtud, Dleg panni omma söa kilpi Konstantinopoli linna wärrawa peale rippuma ja purjutas loddu poole suure saagiga. Tee peal käskinud ta laewade peale siidist ja kallist penitesest löuendist purjed tehha; agga tuul kärristanud need kallid purjed puruks ja Slawlased ütelnud: „ei need purjed meile kõlba; wöttame agga ommad kannepist purjed kässtile.“ Selle söa käigu läbbi Dleg sai wägga kuulsaks; rahwas ei wöinud kuidagi wiisi sellest arru saada, et ta Kreeklaste ülle wöitu ja nende käest ni palju saaki sanud ja Dleg sai nõiaaks ehk targaks nimmetud.

Igor ei käinud Dlegiga Kreeka Maale. Ta olli sel ajal jubha ennam kui 20 aastat wanna, agga kõigis asjus kuulas Dlegi sõnna. Ta armastas wägga jahhi peal käia. Waat' üksford, kui ta Pihwa Matonnas jahhi peal olli, näggi seal ühte wägga kennat tüttarlast; ta hakkas temmaga räkima ja näggi, et ta üks lahke ja mõistlik tüttarlaps

olli. Selle tüttarlapse nimmi olli Olga ja Igor wöttis temma ennesele naeseks.

Oleg kandis suurt hoolt Wenne Maa ülle, ta söitis möda linnast ja maakondast, iggal pool möistis isse kohhut ja säedis, palju keegi pididi maksust maksma. Rahwas wägga armastas tedda. Temma surmast rägitalse nõnda: Sel ajal on wägga palju nõidast olnud. Ühhe nõia käest Oleg olli küsinud: üttele, mis surma ma surren? Nõid on wastanud: „sa surred omma armsast hobbusest.“ Oleg annud käsnu, mitte ial sedda hobbust temmale söita anda. Mitme aasta pärrast need nõia sõnnad on Olegil meele tulnud ja ta küssinud talli poisj käest: kus mo armas hobbune on? Talli pois wastanud, et ta jubba ammu ärrasurnud. Olegil olnud kahju kallist hobbusest, läinud temma kontist watama, astunud pealu peale ning üttelnud: „Mits uskusin ma nõia walle juttu? Ta ütles, et ma surren sellest hobbusest, waat' hobbune on surnud, agga minna ellan ja ollen terve.“ Sellsammal filmapilgul maddu us on hobbuse pea luust wälja tulnud ja würst jalla ümber ennast keerutanud ja jalga ammustanud. Sellest usst kihwtist on surnudki Oleg ärra. Selle juttu on muidogi rahwas isse jubba pärrast Olegi ellu päewi teinud.

### **Würst Igor.**

Pärrast Olegi surma Wenne Maa würstiks sai Igor. Igor nimmetas ennast jubba suureks würstiks. Temma wallitsuse ajal hakkasid Wenne Maad Petsenegi rahwas riisuma, kes Nsja Maalt tullid ja Dnestri jõe ümber-kaudo omma karjadega hulkusid.

Petsenegid ollid pärrisid rõwolid. Dnepri jões mitmes kohhas on suured kiwolid; nende juures kauba laewad pidid allati seisma jäma. Petsenegid kui kaarnad wahtisid nende laewade järrele ja ni pea kui nad setsma jäid, ollid nemmad seal riisumas. Kui köif olli ärrariisutud, kargasid nad jälle hobuste selga ja pühkisid omma teed.

Igoril olli üks söa päelik Sweneld nimmi, kedda nõnda armastas ja uskus, et tihti saatis ennese assemel maksusi korjama. Agga Sweneld korjas maksusi ennam kui säedus olli ja se läbbi sai wägga rikkaks. Ühhes Sweneldiga käis Igor ka kaks korda Kreeka Maal sõddimas. Esimisse käigu ajal Kreeklased põlletasid Kreeka tullega köif ta laewad ärra. Mis assi olli se Kreeka tulli, kedda ei tea nüüd ennam keegi; mis ta põllema panni, kedda ei wöinud keegi ärrafustutada, sest ta põlles ka wee al. Teist korda Igor korjas suure söa wäe, palkas ka Petsenegisi ja põhja Maa merre mehhi. Kui Kreeklased teada said, et Igor ni suure söa wäega tulleb, pallusid nad rahhu ja pakkusid maksusi. Igor küsis nõu söa meeste käest. Söa mehhed ütlesid: „parrem rahhu tehha ja saak wasto wötta, sest kes teab, kuidas sõdda wöib lõppeda; merd ka ei wöi uskuda.“ Rahhu sai kinnitud wandega Kiewi linnas. Kiewis sel ajal elasid jubba ristiinimesed ja olli risti usju kirriku Prohweti Glia nimmel. Paggana usku wennelased wandusid rahhu kinnitamise juures omma Beruni jummalala nimmel, agga risti ussulised wandusid Ewangeliumi ja risti ees, et nad rahhu ilmaški ärra ei rikku.

Igori söa mehhed ollid kaddedad Sweneldi söa meeste wasto ja rakisid Igorile: „Waat' Sweneldi

poisid on rikkad, neil on sõa riistad ja riided, agga meie olleme pool hallasti. Würost, lähme rahwa käest maksusi korjama; siis saad sinna ja meie ka rikkaks." Igor läks nendega mets-Slawlaste Maale ja nõudis seal rahwa käest ennam maksusi, kui nad pidid maksma ja pöris saagiga Kiemi poole jubba taggasi. Agga kui tee peal saak sai ärra jaggatud, Igori jaggo näitis pisuke ollewat; ta lastis sõa mehhed koddu ja läks mõnne poisiga mets-Slawlaste Maale taggasi. Kui need kuulda said, et Igor taggasi pöörnud, ütlesid nad üks teise wasto: „Kui hundil kord maggu subhu sanud, siis ta enne lamba karja rahhule ei jätta, kui wimast talle ärra ei wi ehk isse tappetud ei saa; nisamma ka se; kui meie tedda ärra ei uima, ta riisub meid kogguni paljaks.“ Nad saatsid Igorile ütlemä: Mis sa weel tahhad? Sa wötsid jo omma saagi täieste. Agga Igor ei wötnud sedda kuulda. Siis tullid Korosteni linna mehhed temmale wasto, tapsid temma poisid ärra, tõmbasid kahhe tuggewa pu ladwad mahha, siddufid Igori jallad nende puude latwadesse kinni ja lassid ladwad lahti. Need puud kiskusid Igori ellusalt pooleks.

### Würostina Olga ja temma poeg Swatoslaw.

Olga kõige esite tassus mets-Slawlastele omma mehhe surma kätte. Ta läks sõa wäega nende linna alla; linna rahwas sõddisid waljuste wasto. Siis Olga teggi sedda kawwalust: ta satis linna rahwale ütlemä, et temma ei tahha ennam mehhe surma neile kätte tassuda ja lähhäb ärra, kui nad iggast majast temmale kolm tuikest ja kolm warblast saatwad.

Linna rahwas täitsid temma tahtmist. Ta käsits nende lindude sabba külge põllemad asjad sibbuda ja stis jälle neid linna taggasi lasta. Igga lind lendas omma pessale ja seddawõist läks kõik linn põllema. Linna rahwas muist said ärratappetud, muist wangi widud.

Igoril ja Dlgal olli poeg Swätoslaw, agga ta olli alles 12 aastane poisike; sepärrast Wenne Maalille hakkas pärrast Igori isse Dlgal wallitsema. Misamma kui Dleg, sõitis Dlgal isse omma Maad watas, näitis iggal pool, kuidas kōhhut peab mõistma ja säedis kui palju keegi maksust peab maksma. Wenne Maal esimine aja ramatu kirjutaja Nestor, kes sadu aastat pärrast Dlgal surma ellas, juttustab, et temma ajal rahwas mälletanud Dlgal ja kiitnud tedda, ja näitanud ka need kōhhad, kus ta jahhi peal käinud. Pihkwas seisnud weel Dlgal saan. Omma õiguse ja tarkuse pärrast Dlgal sai targaks nimmetud.

Askoldi ja Dirist sadid ristid ussi hakkas Kiemis ennast jubba õite heast laiale lautama; sest Kiemi wennelased pärrast neid allati sõitsid Kreeka Maale omma kaubaga. Dlgal olli ka tuttam ristid ussu õppetusega ja ristid ussu õppetajatega ja kui wannadus jubba liggi jõudis tahtis ennast ristida lasta. Selle tarbeks sõitis ta 957 aastal Konstantinopoli linna. Ta wõttis ennesega palju teenrissi, suurt suggu naeste rahwast, sadikuid, tõlkujaid ja ka ühhe preestri Grigori nimmi. Ristis tedda Konstantinopoli linna patriark Poliewit, agga temma wadderiks olli Kreeka Keiser Konstantin. Mitmed teised wennelased lastsid ennast ka ristida. Dlgale sai ristid ussus teine nimmi Helena antud.

Olga püüdis ka wenne rahwast ristiti usku pöörda, agga ta ei jõudnud sedda tehha, sest ta isse olli jubha 70 aastad wanna, ja ta poeg Swätoslaw kogguni ei sallinud ristiti usku. Kõige armsam asji olli temma meelest södda. Iggalt poolt koggusid temma juure kuuljad waprud mehhed ja ta ellas nendega kui wendadega. Sötta minnes ta ilmas ei wötnud liggi telkisi, egga katlaid. Ta maggas palja taewa al, pallakaks tal olli hobbuse tel ja paidjaks sabbul. Söökki ta ka ei keetnud ennesele, muud ta ei sönud kui hobbuse ja mets-ellajatte lihha, mis ta isse küpsetas tulle sütte peal. Dmma söa meestega käis ta ühhest kohhast teise hirmus kärmeste, ja ilmaski ei läinud waenlaste peale äkkitselt, teadmatta, waid allati esiohta satis sadikuid waenlasele üttema: „ma tullen teie peale.“

Kiewi linna ümberkaudsed Slawlased enne Askoldi ja Dir'i ollid Kosaride wallitjuse al. Askold ja Dir päestsid neid Kosaride käest. Agga nüüd Swätoslaw wöitis Kosarid ennese alla, lõhkus nende pea linna Sarkeli ärra, mis Tona jõe kaldal olli, ja sundis neid wennelastele maksud maksma. Warsti pärrast sedda hakkas Swätoslawil södda Polgari rahwaga, kes nüüd Tunai jõe kaldal ellasid. Polgarid ollid wägga kanged sõamehhed ja tihti riisusiwad Kreeka Maad. Kreeka keiser Nikihwor Woka saatis ühhe omma suure ammet mehhe Kalakir nimmi Swätoslawi juure üttema, et ta annab temmale mittu puuda kulda, kui ta Polgaridega söddima hakkab. Kalakir andis Swätoslawile suured kingitused ja teggi temmaga salla leppingu, et Swätoslaw wöttab Polgari Maa ennesele ja siis aitab Kalakiri Kreeka keisriks tõsta. Swätoslaw korjas 60,000 meest ja kihutas Polgari



Maale. Polgarid pannid kül mehhe moodi wasto, agga ifka piddid omma pea linna Perejaroslawetši ärra kaotama. Nende tunningas surri kurbdusest ärra. Swätoslaw jäi Perejaroslawetši linna ellama. Agga sel ajal Kiewis piddi suur õnnetus Dlgaga ja Swätoslami lastega juhtuma. Petsenegid piirsid Kiewi linna ümber ja ei lastnud kedagi sisse egga wälja. Subba linna rahwas hakkas nälga tundma; agga abbi polnud kuskilt saada. Üksnes Dnepri jõe tagga seisis üks pälik mõnne söa mehhega; agga ei julgenud Petsenegide wasto minna. Linna rahwas wimate saatsid Pretitsile ütlemä, et kui temma neile appi ei tulle, siis nälg sunnib neid linna, würstina Dlgaga ja Swätoslami lapsid ärra andma. Agga kes piddi sedda ütlemä minnema? Petsenegid ollid iggal pool ees. Üks pois wöttis sedda kardetawat teefäiki ennese peale. Ta mõistis Petsenegide keelt räkida, wöttis kätte hobbuse waljad, läks nende söa wäe hulka ja küsis: „kas teegi minnu hobbust pole näinud?“ Need mõtlesid, et ta üks Petseneg on, ei putnud temmasse; ni pea kui ta Dnepri jõe kaldale sai, üppas ta jõkke ja hakkas ülle ujuma. Petsenegid lastsid kül pärrast noolesti järrele, agga ei sanud temmale pihta. Pretitsi mehhed tullid temmale lootsikuga wasto. Kui nüid Pretits teada sai, mis kurb luggu Kiewis on, wöttis ta nõu kui mitte linna päästa, siis ommeti Dlgaga ja Swätoslami lapsed sealt wälja tua. Teise päwa hommiku käskis ta mehhed lootsikuttesse istuda, Kiewi poole jõita ja ni waljuste kui wöimalik passunaid puhkuda. Linna rahwas sedda kuuldes karjusid omma poolt rõmu pärrast, agga Petsenegid läksid jõe kaldalt eemale. Dlgaga ja Swätoslami lapsed läksid linnast wälja, istusid lootsikutte sisse ja jõitsid

teine poole kaldale. Petsenegide päelik sõitis ratsa Pretitsi juure ja küsis: „Kes se tulli?“ Pretits vastas: „Minna ollen suure würsti söa päelik; würst isse tulleb tagga järrel.“ Petsenegide päelik ütles, et temma tahhab würstiga rahhus ellada, kinkis Pretitsile hobbuse, möega ja nooled, agga Pretits kinkis temmale raud riided, kilpi ja ka möega. Pärast sedda Petsenegid läksid linna alt ärra. Nüüd Kiewi rahwas saatsid Swätoslawile ütlemä: „Würst! ja otsid wöerast Maad, agga omma Maast ei holi: sinnu emma, lapsi ja meid pidid Petsenegid wangi wima. Kas sull ommeti kahju pole omma emma, laste ja isja Maa ülle?“ Swätoslaw tulli Kiewi, wöitis Petsenegid ärra, agga Kiewisse ei tahtnud ellama jäda; tal olli iggaw siin. Perejaslawetsi linnas on fogguni teine asj — rätis temma — senna tuakse iggalt poolt kõige parremat kaupä: Kreeka Maalt — kulda, kallist riet, wina, ajawilja; Pömi ja Ungria Maalt — hõbbedat ja hobbusid; Wenne Maalt — kallid nahku, wahha, met ja jullasid.“ Olga pallus Swätoslawi, et ta jäeks ommeti ni kauaks Kiewi, kui temma ärrasurreb. Olga ka warsti surrigi ärra. Swätoslaw panni nüüd omma wannema poja Jaropolti würstiks Kiewisse, teise poja — Dlegi mets-Slawlaste Maale. Nowgorodi rahwas hakasid ennestele ka würsti nõudma. Jaropolt ja Dleg ei tahtnud senna minna. Swätoslawil olli kül weel kolmas paeg — Wladimir, agga temma emma Malussa ei olnud mitte suurest juost, waid olli Olga perre neitsi. Malussi wend kawwal Dobrona õppetäs Nowgorodlasi, et nad ennestele Wladimiri würstiks pallusid. Swätoslaw saatis neile Wladimiri.

Sedda wiisi Wenne Maal sai nüüd kolm würesti; isse Swätoslaw läks jälle ärra Polgaria Maale. Agga Polgarid ei tahtnud tedda fenna lasta. Hakkas ueste jälle hirmus jõdda. Polgarid hakkasid jubba wõito sama; agga Swätoslaw ütles omma sõa mees-tele: „Du nähha, et meie peame siin langema! Olge kindlad, wennad ja sõbrad!“ Shtu olli wõit nende käes ja Perejaslawetsi linn sai jälle tormis ärra wõetud. Agga sel ajal Kreeka Maa keiser Nikihwor Wofa sai ärratappetud ja temma assemele tõsteti keisriks mitte Kalakir, waid Joann Tsimishi. Nus keiser olli üks wahwa mees ja ei tahtnud, et Polgaria Maa Swätoslawile saaks. Ta saatis Swätoslawile ütlemä, et ta sealt wälja kasib. Agga Swätoslaw wastufeks ähwardas tedda ennast Konstantinopoli linnast wälja ajada. Kawal Tsimishi teggi näggu, et ta ärraehmatas, saatis palluma, et Swätoslaw tedda rahhule jättaks, lubbas igga temma sõa mehhele kallid kingitused, et ta agga teada annaks, palju sõamehhi on. Swätoslawil olli 10,000 meest, agga ta ütles 20,000 ollewat. Tsimishi korjas 100,000 meest ja läks Perejaslawetsi linna alla. Wennelased ehmatasid ärra, agga Swätoslaw ütles neile: „Meie ei päese siit kuhhugi. Hädda sunnib meid wasto hakkama. Urge saatke Wenne Maad häbbi sisse, waid parrem langegem omma lu kontidega sja. Surnud ei tunne häbbi; agga kui meie juoksu lähme, siis on meil häbbi. Minna lähhen ees; kui minnu pea mahha langeb, siis tehke mis taht.“ Sõa wäggi wastas: „Kus sinnu pea langeb, fenna jättame ta meie ommad pead.“ Nad kihustasid tullise wühhinaga linnast wälja Kreeklaste sõa wäe hulka, tapsid neid arruta ärra ja läksid nendest

läbbi. Tsimishi forjas weel suurema wäe; agga Swätoslawil jäi pissut mehhi järrele. Polgarid ollid ta Kreeklaste poolt. Swätoslaw ei julgenud ennam palja wälja peal Kreeklaste wasto hakkata ja pididi uut warju paita otsima: ta läts omma meestega Dorosteli linna (niidne Silistria). Kreeklased piirsid linna ümber ja ei lastnud kuskilt poolt leiba linna tua. Kui nälg kätte tulli, kül piidid ösete Swätoslaw linnast wälja minna, agga ei wöinud ennam middagi parrata, pididi rahhu teggema ja Polgaria Maalt wälja minnema. Kreeka keiser saatis temmale suured kingitused. Nad tahtsid üks teisega Summalaga jätta Tunai jõe kaldal. Keiser tulli senna ratsa, hiilgawas raud riides ja temmaga olli suur hulk teenrid; agga Swätoslaw tulli lootikus, kus ta isse ühhes teiste s'wa meestega mölla käes söudis. Temma riided ei olnud ta kallimad kui s'wa meestel, nad ollid agga puhtamad. Suuksed pea peal ollid ärraniidetud; üksnes k'rwä äre ollid loffid jäetud, mis wöisid siis ükspäinis suurt suggu mehhed kanda; k'rwä rööngad ollid kallist k'rwist. Kael olli tal paks, rind lai, k'wit lehha sirge ja tuggew. Ta pididi k'oddo tülles Dnepri jõe möda Kiewi minnema. Berejaslawetsi linna rahwas saatsid Petsenegidele ütlemä, et Swätoslaw tulles pissufese s'wawäega ja suure saagiga. Petsenegid otasid redus. Sweneld kül räkis Swätoslawile, et parrem tühja k'orbet möda Kiewi minna, agga ta ei wötnud sedda kuulda. Kui nähha sai, et Petsenegisi paljo olli, siis pööris ümber, jäi talwels Beloberejsisse ja saatis Sweneldi k'orbest läbbi Kiewist abbi toma. Sweneld jäi wägga kauaks taggasi tullemisega. Swätoslawi s'wamehhed söiwad k'wit ärra, mis olli, ta hobbused. Ilma hobbusteta

ei wõinud kõrbest läbhi minna; et mitte nälga ärra-  
surra, nad piddid nüid möda jögge ülles minnema.  
Petsenegid ollid wastas; küil söddisid nad ütlematta  
wapraste wasto, ommeti piddid suure hulga ees kõit  
langema. Petsenegide würst Kurä lastis ennesele  
Swätoslawi pea luust kausti tehha, kellest ta piddu  
ajal wina jõi.

### Suur würst Wladimir.

Wladimir paggana uskus. Sel ajal kui  
Petsenegid Swätoslawi ärratapsid, temma wannem  
poeg Jaropolk olli alles 12 aastad wanna, teised  
pojad Dleg ja Wladimir ollid muidogi weel noore-  
mad. Sepärrast nad isse ei wõinud rahwast wal-  
litseha; iggal ühhel neil ollid abbilised. Rowgoro-  
dis wallitjes Wladimiri onnu Dobronä; Kiewis  
Sweneld. Wenne würstid wannal ajal wägga armas-  
tasid jahhi peal käia; ja iggal ühhel neil ollid omma  
metsad, kus keegi ilma perremehhe lubbata ei tohti-  
nud jahhi piddada. Üksford Sweneldi poeg Lüt  
ollid jahhil ja läks würsti Dlegi metsa. Dleg isse  
ollid se furd seal ja kästis Lüti ärra tappa. Sweneld  
kanges wihhas selle ülle kihhutas Jaropolki wenna  
Dlegiga söddima. Södda hakkas Dwruksi linna al;  
Dlegi söa mehhed hakkasid tagganema ja jooksid ülle  
kraawi silla linna; nad läksid ni pakjult möda silda,  
et lütkasid üks teist silla pealt kraawi; teiste hulgas  
kullus ka Dleg kraawi ja uppus seal ärra. Kui  
Dlegi surnu tehha toodi Jaropolki juure, siis nuttis  
ta ja ütles Sweneldille: „olle nüid rõmus, so taht-  
mine sündis.“ Dlegi würsti riigi Jaropolk wöttis  
ennesele. Kui nüid Wladimir kõigist sellest kuulda

fai, ehmatas ta ärra ja pöggenes Nowgorodist põhja Maa meeste juure merre tahha. Jaropolk wöttis nüüd Nowgorodi ka ennese wallitsuse alla. Üksnes Polotski linnas olli omma würst Rogwold, kes olli ka põhja Maa meeste suggu, agga mitte Kuiriki. Sellel olli üks wägga priske tüttar Rogneda nimmi. Jaropolk kosis tedda ennesele.

Wladimir palkas suure hulga põhja Maa mehhi, tulli nendega taggasi Nowgorodi ja ajas sealt Jaropolkist pandud wallitseja wälja. Nowgorodi rahwas wötsid römuga Wladimiri wasto, sest nad armastasid tedda. Wladimir hakkas ka Rognedat kosima. Rogwold ei teadnud, tedda wäimehheks wötta ja küsis tütrilt, tedda temma tahhab. Ta wastas: „Ümmardaja pojale ma ei lähhä.“ Siis sai Rogneda Jaropolkile lubbatud. Wladimir ja Dobronä wihhastasid selle wastuse ülle, koggusid suure sõda wäe ja läksid Polotski linna alla, wötsid linna ärra, tapsid Rogwoldi ja temma pojad ja Rogneda pididi wäggise Wladimirile minnema. Siit läksid nad Kiewi linna alla. Jaropolk pöggenes Rodnä linna ja kui Wladimir piiris ka selle linna ümber, pakkus rahhu leppingut ja läks isse linnast wälja Wladimiri juure; ni pea kui ta uksest sisse astus, kats põhja Maa meest, kes Wladimiri sõda wäes ollid, tapsid temma möeladega ärra. Nüüd Wladimir jäi Kiewi ja kõige Wenne Maa ülle üksi wallitsema. Nowgorodi saatis ta omma onnu Dobronä.

Wladimir wöttis ennesele weel naeseks Jaropolki lese. Siis wenne würstid pidasid nisamma palju naest, kui nüüd Türgi sultanid. Wladimiril olli 800 naest. Rogneda ellas suures kurbduses, nõnda et tedda nimmetati kurwaks linnuks (Горислава).

Ta ei ellanud mitte Kiewis, waid Predislawini mõis-  
 fas. Üksford Wladimir tulli jahhilt tedda waata-  
 ma ja eitis wäsinusest maggama. Tulline wiikka  
 tõusis Kogneda süddames; tal tulli meele issa ja wen-  
 dade surm ja isse ennese nüidne ufsif ellu. Ta  
 tahtis kõige selle kurja eest Wladimirile kätte tas-  
 suda, wöttis kätte suure nua ja tahtis Wladimiri  
 rindu lüüa. Agga sel sammal silma pilgul ärkas  
 Wladimir üles, tõmbas ta käest nua ärra, kästis  
 tedda omma pulma riided selga panna ja tedda odata.  
 Surma hirmus ta õppetas omma pisukeste poja Isjas-  
 lawi mis tehha, kui issa tulleb. Ni pea kui Wla-  
 dimir mõel käes tuppä tulli, astus pisuke Isjaslaw  
 temma ette ja ütles: „arwad sa, et sinna üksi siin  
 olled?“ — „Agga kes teadis siis, et sinna siin olled“,  
 wastas Wladimir, wiskas mõega mahha, läks tuast  
 wälja ja küssis omma nõu andjatte käest, mis ta  
 Kognedega peab teggema. Nõu andjad ütlesid:  
 „anna temmale andeks selle lapse pärrast“. Wladi-  
 mir olli sellega rahhul, ja andis Kognedale ja Isjas-  
 lawile Polotski linna iggaweseks pärranduseks.

Wladimir olli nisamma suggune wahwa söwa mees,  
 kui Swätoslaw. Ta ei lastnud leddagi wenne rah-  
 wale liiga tehha, Polakatte käest wöttis kõik wenne  
 linnad ärra, wöttis ärra Polgarid, kes Wolga jõe  
 kaldal ellasid. Polgarid tahtsid temmale maksud  
 maksa. Agga Dobronä ütles Wladimirile: „ei, jätta  
 neid rahhule; nemmad ei järe meie allamatteks: waat,  
 neil on sapad jalgas; otsime parrem wisu mehhi.“

Wladimiri ja wenne rahwa ristmine.  
 Wladimir esiotsa oidis wägga kangeste paggana ussu  
 poole; ta säedis iggal pool ebba jummalaid, Kiewis  
 panni ebba jummalä Peruni, selle tehha olli puust,

pea hõbbedast ja tutsud kullast; nisamma sugguse Peruni panni ta ka Nowgorodis. Perunile lastis ta mõnniford ka innimeisi ohwerdada. Üksford kui ta sõast koddu tulli, Kiewi linna wannemad ütlesid: „heidame liisku, kedda Perunile ohwerdada.“ Lüst langes ühhe põhja Maa noore mehhe peale, Joann nimmi. Joann ja temma isä Weodor ollid ristinnimesed. Rahwas läks Joannit ohwiriks toma. Agga temma isä ütles: „teie jummalad pole mitte jummalad, waid putükkid; tänna nad on, agga omme mäddanewad ärra; nad ei sö, ei jo, egga rägi, nad on innimestest tehtud. Üks ainus Summal on, kes taewa, Maa ja kwi on lonud. Agga mis need jummalad on teinud? Nad isse on tehtud. Neile omma poega ma ohwiriks ei anna.“ Hulluks läinud rahwas ei wõtnud sedda kuulda ja tapsid Weodori ja temma poja ärra. Agga Wladimir ja mõnned teised targemad mehhed jäid ommeti nende Weodori sõnnade ülle mõtlema. Sel sammal ajal hakkasid Polgarid, Sakslased ja Sudid sadikuid Kiewi saama ja omma usku Wladimirile ja Wannelastele pakkuma. Polgarid ollid Mahomedi usku, agga Sakslased Roma papsti usku. Mahomedi usku Wladimir põlgas selle pärrast ärra, et ta keelab wina jua ja nõuab ümberleikamist. Roma papsti sadikuttele Wladimir wastas: „meie wannemad ei wõtnud sedda õppetust wasto;“ agga Sutidele: „kui Summal olleks teid armastanud, siis poleks ta mitte teid möda Maad ilmad laiale pillanud; tahhate teie, et meiega sedda samma sünniks?“ Kõige wimate tulli Kreeka sadik. Ta jutlus pattuste innimeste ärralunnastamisest Jesuse Kristuse läbbi ja tullewast ellust seal ilmas teggi ni pallawaks Wladimiri



süddame, et ta ütles: „oh, et ka minna saaksin kohtu järje ees parremal poolel seisma.“ Kui sadik ärraläks, Wladimir kutsus Kiewi linna wannemad nõu piddama, mis usku wõtta. Wannemad ütlesid: „igga üks kiidab omma usku; parrem saata igga Maale waatama, kelle usk parrem on.“ Sai kümme kõige targemad meest wallitsetud ja neid sadeti Polgaria, Saksa ja Kreeka Maale. Polgaria Maal leidsid nad waesed kirrikud, kurwad palwed ja kurwad näod; Saksa Maal katoliku kirrikutes palju wäljast piddi tombeid, agga need olli ilma illuta ja kõrguseta. Wimaks tullid nad Konstantinopoli linna. Kui Kreeka Keiser sellest teada sai, ütles: „et sago nad selle kõige-kõrgema au nähhä.“ Konstantinopoli linnas olli pühha Sohwia kirrik, Keiser käskis neile seal patriarki Summala teenistuse piddamist näidata. Kirrik särras kullast ja hõbedast, kenna koori laulmine näppistas süddant. Kui sadikud Kiewi taggasi tullid, siis ütlesid: „pärrast maggusat sööki innimene ei tahha mörrut; nisamma ka meie: Kreeka usku nähha sades, ei tahha teist.“ Wladimir kutsus jälle rahwa wannemad kokko nõu piddama. Need ütlesid: „Kui Kreeka usk poleks kõige parrem olnud, egga siis ka sinnu wanna emma Olga poleks tedda wõtnud; temma olli jo kõige targem innimenne.“ Siis olli nõu wõetud ristida lasta; agga Wladimir otis parrajat aega, ta ütles: „ma otan weel nattoke.“ Pärnas aeg ei lasnud ennast ka kaua odata.

988mal aastal tõusis sõdda Wladimiri ja Kreeka keisri wahhel. Siis seal kus nüüd Sewastopoli linn, seisid rikkas Kreeka linn Kerson ehk Korsun. Wladimir läks suure sõa wäega selle linna alla. Linna rahwas sõddisid kangeste wasto ja Wladimir

seifis kaua linna al. Siin töotas ta risti usku võtta, kui linn temma kätte langeb. Üks Korsuni linna koddanik Anastas nimmi laskis linnast Vladimiri leeri ühhe noole, kelle peal olli kirjutud: „sinu tagga hommiko pool on allikad, kust wessi linna tulleb, panne se wessi kinni.“ Vladimir teggi sedda ja ilma weeta jänud Korsunlased andsid linna wõtmed temma kätte. Vladimir saatis Kreeka keisritele Wasilile ja Konstantinile kirja: „kui teie omma ödde minnule naeseks ei anna, siis tullen ma ja teen Konstantinopoli linnaga nisamma, mis Korsuniga.“ Nemmad wastasid: „ei wõi risti usku naeste rahwast pagganale mehhele anda; agga kui sa ennast ristida lasked, siis saad meie õe ja taewa riigi.“ Vladimir lubbas ja wastas, et Kreeka usk on jubba ammo temma meelest armas. Keisrite öde Anna ei tahtnud Vladimirile minna; agga wennad trööstisid tedda ja ütlesid, et temma läbbi Jummal tahhab wenne rahwast walgustada. Ühhes Annaga tullid Korsuni Kreeka preestrid, ja mõnned saditud. Sel ajal jäid Vladimiri filmad aigeks, nõnda et ta middagi ei näinud. Anna ütles temmale: „kui sa tahhad terweks saada, lasse wibimata ennast ristida.“ Ristmise wannis said Vladimiri filmad terweks ja ta üidis: „Nüüd sain ma tõsijst Jummalat tundma!“ Sedda nähhes, mitmed Vladimiri sõa mehhed lasksid ennast ka ristida. Vladimir piddas Korsunis pulmad ärra ja tulli taggasi Kiewi noore würstina, Korsuni linna piiskopi ja preestridega.

Kiewis Vladimir esiotsa ristis omma 12 poega ja palju teisi ausaid mehhi ja siis käskis kõi ebajummalat ärrahuffatta. Perun sai hobbuse sabba külge seotud ja Dnepri jõlle weetud; tee peal pekseti

tedda teppidega. Rahwas jooffis jõe kaldale ja nuttes kissendas omma jummalaga poole: „uju wälja jummalake!“ Kui ebbajummalad said ärrahukkatud, würost ja preestrid käisid möda linna ja kuulutasid ristis ussu õppetust. Mitmed rõmuga lastsid ennast ristida; mõnned ei tahtnud kuuldagi wõtta tedda; kolmandamad ollid kahhe wahhel. Siis Wladimir andis kässu wälja, et teise päwa hommiku kõik need, kes polnud weel ristitud, pidid järe kaldale tulles, ja et need, kes ei tulles, jäwad temma wastasteks. Müid need, kes sia ajani kahhe wahhel ollid, ütlesid: „kui uus usk poleks ea olnud, egga siis würost ja teised suured mehhed poleks tedda wõtnud,“ ja lätsid ristimisele; teised lätsid hirmu pärrast. Rangekaelsed pagganad pöggenesid linnast ärra metsadesse ja kõrbe. Rahwast tullis jõe põhjato hull; kõik lätsid jõkke ja preestrid kaldal lugesid ristimise palwed ja sõnnad. Wladimir seisid kaldal ja palus nõnda: „Oh suur Jummal, kes sa taewa ja Maa olled loonud! Waata selle omma ue rahwa peale ja anna, et nad Sind sedda tõssist Jummalat nisamma tundma saaksid, kuidas kõik teised ristis ussu rahwad ja istuta nendes õiget ja kõikumatta usku.“ Nisamma sai rahwas ka teistes linnades ristitud. Egga se ei sündinud mitte ni ruttu, ja iggas kohhas ilma mässamiseta.

Pärrast ristimist Wladimir sai kogguni teiseks inimiseks: kõik esimesed naesed jättis mahha, ja püüdis allati head tehha, et omma hinge ärralunnastada. Kõik waesed wõisid temma howi tulla ja saada rahha, riet ja sööki. Sellega ta ei olnud weel rahhul. Ta ütles: „wannad, wiggased ja aiged ei wõi minnu juure tulla,“ ja saatis neile wantridega leiba, lihha,

kalla, mödu ja taari." Rahwa arrimiseks Wladimir jäedis Kiemis ja teistes linnades kolid, kuhho wanemad piddiwad ommad lapsed saatma. Agga rummalad laste emmad nutsiwad ja ulusiwad, kui nende lapsti kooli wiidi.

Rahwas wägga armastas Wladimiri ja nimetas tedda „Kenna Päike.“ Temma wallitsuse al Wenne Maa sai wäggewaks ja kuulsaks. Issse Wladimir omma sõa wõitute läbbi sai rikkaks, agga ta ei oinud mitte sedda rikkust ennesele: ta ehhtas iggal pool kirrikuid, jaggas kingitused rahwale ja omma sõa mestele, igga suurel pühhal teggi piddud rahwale. Üks kord temma sõa mehhed on kaebama hakkanud: „meie ellu on kibbe, würst sõdab meid pu, mitte hõbbe lusfikatest.“ Kui Wladimir sellest kuulda sai, ütles: „hõbbeda ja kullaga ma sõa mehhi ei saa, agga sõa meestega allati wõin kulda ja hõbbedat saada,“ ja käskis neile hõbbe lusfikad wallada. Ja tõest Wladimiril ja temma sõa meestel olli palju teggemist koddu mõrtsukattega ja wäljapiddiste waenlastega. Wladimiri wäggewist sõa meestest on palju ennemuistid juttusi, nago meie Kalewi pojast; agga siin meie ei wõi rumi pärrast neid üllespanna.

Wimastes Wladimiri ellu päwades ta pojad teggid temmale palju kurbdust ja meele haigust. Temma jaggas neile linnad wallitseda; Jaroslawile andis ta Nowgorodi, Isjaslawile — Polotski, Borisile — Kostowi, Glebile — Muroma, Swätoslawile — Wolõni Maa, Wjewolodile — Wladimiri, Swätopolkile — Turowi, Wstislawile — Tmuntarakani Maa. Swätopolk wöttis ennesele Pola kuningaga Boleslawi tütri naeseks. Boleslaw olli wahwa sõa mees, agga üks kurri innimene: omma

kaks menda ajas ta Pola Maalt wälja ja kahhe teise suggulasele käskis filmad peast wälja torgata. Ta hakkas ka Swätopolkile nõu andma, et ta omma isjast lahti lööks. Wladimir sai sellest teada ja pani Swätopolki wangi, agga pärrast andis temmale andeks. Teine poeg Jaroslaw Nowgorodis hakkas sedda sama tempu isjaga teggema. Ta pididi igga aasta Kiewisse Wladimiri sõa meeste üllespiddamiseks kaks tuhhat hõbbe tuffatid saatma ja korraga jättis sedda teggematta, nago ta isje omma woline kunningas olleks. Wladimiri wiha süttis selle peale põllema; ta käskis teed ja sillad ärraparrandada, et sõa wäega sõnna kuulmata poega karristama minna; agga jäi aigeks ja surri ärra. Wladimir sai wüerstiks 980 aastal, wöttis risti usku 988 ja surri ärra 1015 aastal pärrast Kristuse sündimist.

### Wüerst Jaroslaw.

Tüllli Wladimiri poegade wahhel. Wiis Wladimiri poega surrid enne tedda ärra; seitse jäid pärrast tedda ellama. Temma surma ajal Kiewis olli üksi Swätopolk, kes enne isja surma olli wangi wälja lastud. Wladimir tahtis omma asfemele suureks wüerstiks Borisfi panna, kedda ta kõige ennam armastas. Rahwas ja sõa mehhed armastasid ka ennam Borisfi kui teisi. Agga Boris olli sel ajal Kiewi linna sõamestega Petsenegide wasto sõtta jaadetud. Swätopolk wöttis Kiewi linna omma käppa alla. Kiewi linna wannemad saatfid Borisfile ja sõa wäele teadust, et Wladimir surnud ja Swätopolk istunud temma asfemele. Nad said tea-

duse jubba tee peal, koddu poole tulles. Sõa wäggi sowis, et Boris ruttaks Kiewi ja istuks isä aujärje peale, agga Boris wastas: „ei minna omma kät wannema wenna wasto tõsta.“ Sõa wäggi läks Kiewi, agga Boris mõnne omma teenriga jäi telkidesse Alta jõe kaldale. Dse tullid senna Swätopolkilt sadetud mõrtsukad ja tapsid Borissi ärra, kes siis palwet piddas. Teised wennad weel keegi ei teadnud isä surmast. Boris ja Gleb ollid ristil uskus sündinud Wladimiri ja Anna pojad; teised ollid pagana ussu naeste pojad. Swätopolk saatis nüüd Glebile walle teaduse, et isä aige ja kutsub tedda Kiewi. Gleb mõnne sõa mehhega sõitis tullist ratsa Kiewi; tee peal hobbune kormistanud ja murdnud Glebi jalla ärra. Smolenski linnas ta istunud lootfikü sisse ja ujunud eddasi möda Dnepri jõgge; siin karganud sallaja temma peale Swätopolki sõa mehhe ja tapnuwad ka temma ärra. Nisamma sai ärrahukkatud ka kolmas wend Swätoslaw, sest Swätopolkil olli mõtte kõil wennad ärrasurmata. Agga ödde Predslawa läks teiste wendadele appi; ta andis Swätopolki mõrtsuka teggudest ja temma salla mõttest Nowgorodisse Jaroslawile teada.

Jaroslawi asjad sel ajal Nowgorodis ollid wägga sandid. Omma isä Wladimiri wiha kartes, ta kutsus Nowgorodi pöbja ma mehhi ennesele appi isä wasto. Need tullid ja hakkasid ullu pöwra Nowgorodis möllama. Nowgorodlased tõusid nende wasto ja tapsid mõnne mehhe nende seast ärra. Jaroslaw kutsus peamehhi Nowgorodlaste seast ennese juure wõerusele ja lasi neid ärra tappa. Sel sammal ajal tuli teadust õe käest. Jaroslaw ehmatas ärra, kutsus Nowgorodi linna wannemad ennese juure, nuttis

ja ütles: „oh mo armsad sõa mehhed! Ma tapsin teid ärra, agga nüüd ostaks teid kulla eest. Swätopolk tappis mo wennad ärra ja tahhab ka mind ärrahukkatta. Kes wõttab nüüd mind kaitsta?“ Wannemad wastasid: meie wõttame sinnu eest sõddida ja anname ka rahha; sest nad teadsid, et kui Jaroslaw ärra pöggeneb, siis Swätopolk panneb Nowgorodi omma assemniku; agga nemmad armastaswad parram würsti, kui temma assemniku wallitsuse al ellada; ja ka Swätopolki teod ollid nende meelest hirmsad. Nad korjasid sõa wäe ja andsid rahha, mista Jaroslaw pöhhja Maa mehhi appi palkas ja läksid Swätopolki wasto. Swätopolk korjas kokko ommo sõa wäe, palkas appi Petsenegisi ja kutsus ka Pola kuninga Boleslawi appi. Se sõdda olli werrine; efitja sai wõitu Jaroslaw, siis Swätopolk, agga wimati, kui Boleslaw koddu läks, wõit jäi ikka Jaroslawi kätte. Swätopolk pöggeneb ärra wõerale Maale ja kaddus teadmatta ärra. Rahwas nimmetas tedda Kainiks-wennatapjaks.

Jaroslawi teod. Jaroslaw sai nüüd Wenne Maa suureks würstiks. Raks wenda ollid weel ellus: Sudislaw ja Mstislaw. Sudislawi, Jummal teab miispärrast, Jaroslaw panni wangi, kus se ärra surri; Mstislaw möel käes sundis Jaroslawi poole riiki temmale andma; agga pärrast Mstislawi surma Jaroslaw ikka jäi ainsaks Wenne Maa würstiks. Ta olli üks wäggew ja kuulus würst. Temma naene Indigerda olli Rootsi Maa kuninga tüttar; temma õdde sai Pola kuningale mehhele, üks tüttar Ungria kuningale, teine Prantsuse kuningale, temma poeg Wsewolod wöttis ennesele naeseks Kreeka keisri tütri. Ta ehhitas mitmed ued linnad, ni kui Jaroslawi

linna Wolga jõe kaldal ja Tartu linna meie Maal, mis siis ikka veel wenne würstide wallitsusse al olli; agga lõuna pool Wenne piiri peal ehhitas palju kantsi, hukkas ja pillas laiale Petsenegid. Ta kandis ka suurt hoolt rahwa arrimise eest: ehhitas iggal pool kirrikuid ja asutas rahwale koolid; kutsus iggalt poolt Kiewi targad mehhed, kas ramatuid kirjutasi ja teisest keeltest ümberpannid. Peale selle Jaroslaw on kuulud kui esimene Wenne Maa säeduse = andja. Temma ajani kirjutud säedust Wenne Maal ei olnud: würst ja temmast pandud kofto mõistjad (tiunid) mõistfid kohhut rahwa wiistide ja kombede järrele. Jaroslaw kirjutas esmise säeduse = ramatu „Wenne Maa õigus;“ ta panni igga kurja töö eest rahha trahwi; agga innimese tapjatele jäi surma nuhtlus tappetud innimese sugulaste poolt.

### 3. Wenne Maal tõuswad mitmed würsti = riigid.

Jaroslaw enne surma (1054 a.) jaggas kõik omma riigi poegadele; kõige wannem poeg Isjaslaw pididi Kiewis ellama ja suureks würstiks ollema; issa käs kis, et nooremad wennad Isjaslawi sõnna pididid kuulma. Agga nooremad wennad ei mõtnud issa maenitjust kuulda ja tõstsid riidu ja tülli issekeskis. Kolm Jaroslawi poega Isjaslaw, Swätoslaw ja Wsewolod ollid üks teise järgi suurteks würstideks Kiewis, sest enne wannast suure würsti au = järje pärris mitte temma poeg, waid teine temma wend. Kui kõik Jaroslawi pojad ärra surrid, siis Kiewis hakkasid temma poegade pojad jälle üks teise järrele wallitsema, ikka esite wannem wend, pärrast nooremad,



üks teise järrel. Kõige wannem Isjaslawi poeg Swätopolk 2<sup>ne</sup> olli üks wägga pehme ja kohmentand mees; teised würstid kogguni ei austanud tedda egga kuulnud temma sõnna ja hakkasid issekestis söddima. Kõigesuurem süidlane selle juures olli Dleg Swätoslawi poeg. Temma püüdis omma kätte Tsernigowi linna saada, mis enne temma issa pärralt olli, agga Swätopolk 2<sup>ne</sup> ja Wsewolobi poeg Wladimir Monomah ei annud temmale sedda linna. Siit tõusid hirmsad söddad wenna-poegade wahhel.

Agga sel ajal Petsenegide asfemele tullid Asia Maalt lõuna Wenne Maa kõrbedesse üks uus hulkuja rahwas Polowetsid. Nad ollid nisammagused mõrtsukad, kui Petsenegidki: jallaja tungisid ülle Wenne Maa piiri, pösletasid küllad ja linnad ärra, riisusid kõik mis ette juhtus, wiisid wangi innimessti. Agga Wenne Maa würstid riidlesid issekestis ja ei pannud tähhelegi Polowetside kurje tegusid. Dleg Swätoslawits isse tõi weel Polowetsi Wenne Maale, et nende abbiga Tsernigowi linna ennesele saada.

### **Würsti Wassilki pimedaks teggemine.**

Wimate wenna pojad wötsid nõu rahhu tehha. Nad tullid kõik Lübetši linna kocko (1097 a.) ja ütlesid üks teisele: „Mis tarbeks hullame meie wenne Maad omma riidude läbbi ja anname sedda wiisi Polowetsidele wollei tedda riisuda? Wötkem rahhu sees ellada ja omma würsti Maid kaitsta.“ Nad säedsid, et igga würst peab omma isast pärritud Maaga rahhul ollema ja selle kinnituseks andsid wandega suud ristile. Sedda wiisi Dleg sai wimate

omma isä pärritud Tšernigowi maakonna kätte. Agga sel pimmedal ajal wande rikkumist ei peetud suureks pattuks. Ni pea kui würstid Ljubetski ärra sõitsid rahhu oli nende wahhel jälle rikkutud. Üks nendest Lawet Igori poeg, Wolöni würst, wassetas suure würsti Swätopolki 2<sup>e</sup> ees omma wenna poja Wasfilka Kostislowitsi peale, et sel pidband sallaja nõu ollema suure würsti aujärge peale astuda. Swätopolk uskus sedda, kutsus Wasfilko Kiowi ennese juure wõerusele, wõttis seal temma kinni ja andis walle-taja Laweti kätte; agga Lawet käskis temma silmad peast wälja löigata ja wangi wisata. Müid tõusid ued tüllid. Wimate Wasfilko sai wangist lahti peäs-tud ja Wladimir Monomah ja teised wennad wõtsid Laweti käest Wolöni maakonna kogguni ärra.

### Suur würst Wladimir Monomah.

Rahhu Wenne Maal hakkas üksnes siis, kui Kiowi linn wallitses ennesele suureks würstiks wahwa Wladimiri Monomahi (1113—1125). Ta sun-dis kõiki teisi würstisi omma sõnna kuulma ja ei lastnud neid üks teisega sõddida ja rielda. Ta kog-gus neid ükskord kokko ja maenitses, et nad kõik ühhes temmaga Polowetside wasto lähwad. Würstid wõtsid sedda kuulda ja Polowetsid said ni mõnnusat karristust, et ennam kaua pärrast ei tohtinud Wenne Maad riisuda. Enne omma surma Wladimir kir-jutas omma lastele maenitsuse, kelles ta pallub, et nad üks teist armastaksid, jummalakartlikult ja kasinalt ellaksid, ja rägib, et temma on omma ellu ajal 83 suurest sõa lahkingus olnud ja 20 korda Polowet-

siibega rahhu leppingut teinud. Wladimiri Monomahi austasid ka wõera Maa kuningad. Kreeka keiser Aleksei Monomah saatis temmale kingituseks kuningliku kroni ja ehted, kalli karrika, mis enne Roma keisri Augustuse pärralt olli, kuld kettid ja palju teist asju ja lastis Wladimiri kuningaks nimmetada. Täna päwani Moskwa linnas keisri hõwis (опы-же́нная Пала́та) seiswad alles Monomahi kuld kron, kettid ja kuld kep. Wladimirile anti liignimmi Monomah sellepärrast, et temma emma olli Kreeka keisrite suggust, kes liignimmi Monomah kandsid. Monomah tähhendab üksinda sõbdija, se on: kes teise wasto üksi sõbdima lähhäb.

### Jürri Pit-käp ja Mudrei Bogolübski.

Pärrast Monomahi surma tõusis jälle riid würstide wahhel. Igga üks nendest tahtis Kiewis suureks würstiks saada. Kõigesuurem tülli Kiemi linna pärrast olli Wladimiri Monomahi laste ja Dlegi Swätoslawitsi laste wahhel; mõnnikord tüllitsefid ka Monomahi lapsed issekeskis. Nende tüllide ajal Kiemi linn mitto lorda sai ärra lahjutud ja riisutud ja wimate se rikkas ja kuulus linn pididi kogguni langema ja omma au teise pisukesse linnale ärraandma. Se teine linn olli Susdali Maa konnas Kläsmä jõe kalbal ja temma nimmi olli Wladimir. Susdali maakond enne olli wägga waene ja seal ellasid Some suggu rahwas. Kõigewannem linn olli seal Kostow, kes palju enne Kiirikat olli ehhitud. Se Maakond pärrast Monomahi surma sai temma noorema pojale Jürile, kelle liignimmi Pit-käp (Долгорукии)

olli. Sürri püidis igga piddi omma Maakonda kohhendada; ehhtas uusi linnasi ja kutsus senna Slawlaisti ellama. Se läbbi Susdali Maakond sai kõige suuremaks würsti riigiks Wenne Maal. 1147 aasta liggidal ehhtas Sürri Wladimiri ja Moskwa linna. Seal, kus nüüd Moskwa linn seisab, olli enne üks mõis, mis mõisniku Rutska (Кучка) pärrast olli. Ei tea mis süü pärrast Sürri Pit-käp mõistis Rutska surmale, temma tütri wöttis omma pojale Andreile naeseks ja mõisa teggi linnaks. Ta surri ärra Kiewis 1157 a.

Sürri Pit-käp tahtis, et pärrast tedda temma wannem poeg Andrei piddi Kiewis ellama; agga Andrei ei täitnud sedda issa tahtmist, ta läks Wladimiri linna ellama, wöttis kõik Susdali Maakonna ennesele ja wendadele ei annud middagi, et pärrast tülli ei tõuseks. Ta püidis iggapiddi Wladimiri linna illusaks tehha ja ehhtas seal suured uhked kirrikud, mispärrast anti temmale liignimmi Bogolübski (Summalaarmastaja). Tal ollid ka tihti sõddad Bolgaridega, kelle wägge kogguni ärrahuffas, Mordwa rahwaga, Nowgorodlastega ja ka teiste wenne würstidega Kiewi pärrast, sest tal olli mõtte Wenne Maad jälle ühhe wallitsuse alla ühhendada. Andrei olli wägga walli teiste würstidega ja omma allamattega; ka omma suggulastele ei annud ta järrele; ta lastis omma naese wenna ärra surmata. Teine Rutska poeg Jakim, temma teise õe mees Peter ja weel 20 meest teissi (1174 a.) wõtsid nõu würsti ärra huffata. Andrei ellas suuwel allati omma mõisas Bogolübowis. Kurjateggijate hulgas olli ka würsti aidamees Unbal, kes enne olli waene kui sant ja kedda Andrei armu pärrast wöttis ennesele teenriks ja teggi pärrast aida-

mehhels. Würsti maggamise tuas rippus allati möel. Unbal fallaja warrastas sealt selle möega ärra ja õje wiis kurjateggijad würsti maggamise tua juure, agga neil tulli hirm peale, läksid würsti wina keldrisse, lakkusid seal ennast täis ja siis tulsid jälle ukse tahha ja hakkasid kopputama. Andrei küsis: „kes on seal?“ Nemmad wastasid: „Brokopi.“ Brokopi olli würsti armas teener. Agga würst sai healest arru, et se polnud mitte Brokopi ja hakkas möela otsima. Kurjateggijad kangutasid ukse lahti ja läksid würsti kallale. Andrei olli tuggew mees ja wiskas mahha esmise, kes peale tükkis. Siis langesid teised möekade ja odadega ta peale. Küll seisid Andrei mehhe modi wasto, agga mis wõis ta palja kättega teha? Awatud ta ütles: „mis teggin ma teile? Issand wõttab teile sedda kätte tasjuda“ ja kukkus mahha. Wõrtsukad jooksid tuast wälja, nad mõtlesid, et würst surnud. Agga Andrei tõusis üles ja wigades läks ta maggamise tuast wälja, et abbi leida. Nemmad kuulsid wigamist, tulsid taggasi ja kui nähha said, et würsti polnud maggamise tuas, rätisid: „Müid olleme meie kimpus! Mis peame teggema?“ Nad mõtsid tulle üles ja hakkasid otsima. Werised jäljed läksid maggamise tuast wälja; nad läksid järgi ja leidsid würsti treppi samba tagga seiswad. Peter raius möegaga würsti kae otsast ärra, agga teised uimasid temma fogguni ärra ja siis riisusid lüü warranduse ärra; agga würsti surnud ihhu wiskasid õue aeda. Senna tulli temma tru teener Kusma ja hakkas nutma. Unbal läks ta senna. Kusma ütles: „anna ommeti pöranda tel meie isandale kattels.“ Unbal wastas: „kass, meie tahhame tedda koertele wifata.“ Selle peale kisendas Kusma suures wihhas:

„koertele wiisata? oh sa paggan! mis riides sa fia tullid? nüid seisad sa siin sammelis, agga würost on maas allasti. Ma pallun sind heaga, anna tek.“ Anbal töi teffi. Kusma panui teffi würosti ümber ja wiis temma firriku. Agga rahwas ei lastnud firriku wia ja ütlesid: „wiska mahha wörukse! Kaks päwa olli seddawiisi koristamatta würosti ihhu firriku wöruksees maas; kolmanadmal päwal pandi ta firriku seisma, agga kuendamal päwal tullid Wladimiri linnast preestrid, wiisid temma Wladimiri ja matsid mahha.

Susdali Maakond sai nüid Andrei poegadele, kelle seast kõige kuulsam olli Wsewolod 3mas, kedda suure perre pärrast Suureks pessaks nimmetati. Pärrast kedda Susdali würosti riik sai mitmeks jaoks jagatud ja hakkas langema.

Peale Kiewi ja Susdali würosti riikisi sel ajal Wenne Maal tõusid mitmed teised würosti riigid, kus iggal pool Jaroslawi suguwõssast würostid wallitsesid. Igga würost enne surma jaggas jälle omma Maakonna omma poegadele ja sedda wiisi tõusid würosti riikides ued würosti riigid, nõnda et ennamiist igga linnas olli omma würost; agga Wenne Maal sel ajal olli jubba liggi 100 linna. Nimmetame mõned neist linnadest, kus würostid ellasid ja wallitsesid: Tsernigow, Muroma, Kāsan, Polotsk, Smolensk, Wladimir Wolbnski, Galits Dnestri jõe kaldal. Galitsi würostid ollid isseärranis kuulsad, kōit Maa Dnestri jõest sadid Karpati mäggedeni olli nende wallitsuse al. 1198 aastal Wolbnia ja Galitsia said ühhendud würosti Romani wallitsuse al. Se olli üks wahwa würost, ta mitto forda sai wõitu Polowetside ja Ledwa rahwa ülle, kes temma Maa fiske tungi-

fiwad. Polowetsid ni kartsiwad tedda, et temma nimmega hirmutasiwad omma lapsi; agga Ledwa wangisi käsits ta adra ette panna ja sööti künda; sellest hakkas wenne rahwa wanna sõnna: „Roman, sandiste ellad ja, künnad Ledwa meestega.“ Ta leidis surma söas Polakatega. Veel kuulsam olli temma poeg Taniel.

#### 4. Wenne Maa seestpididine seisus sel ajal.

Würost ja temma söa mehhed. Igga würosti riigis fölt wallitsus olli würosti käes. Igga würostil olli omma söa-wäggi, kuhho wöeti igga ühte, kes heaste söddida möistis; söamehhed said würosti käest palga, söariistad ja hobbused. Würostid wägga armastasiwad omma söamehhi ja nimmetasiwad neid söbradeks ehk söbraseletsiks (дружина), ja iggal würostil ollid ommad wäggewad mehhed (богатыри), kellest wannaaegsed juttud palju immet rägiwad. Würost ilmaski ei lahkunud omma söa-meestest; söas olli ta nende ees, koddu ühhes nendega piddas nõu, söi ja jõi ja käis jahhil; ta ei holineud nende tarbeks kullast egga hõbbedast; sest igga söamees, kui ta polnud würostiga rahhul, wöis temma juurest teise juure minna. Wannemad söamehhed kandsid sedda nimme bojar; nende seast würost wallitses söa päelikuid ja omma linnade wallitsejaid; tihti palga assemel andis ta neile möisad; nendest sedda wiisi wimate said möisnikud. Würosti sekretar nimmetati djak. Üllem kohtumöistmine olli würosti howis; kaebused waatasiwad läbbi tiunid. Kui kellegi wasto ei olnud kindlat tunnistust, siis süüalune pididi tullise raua

tätte wõtma ehk jälle kae keewa wee sisse pistma, ja kui ta wõis ilma kahjuta ennesele sedda tehha, siis mõisteti tedda õigeks. Kõik linna ja külla rahwas piddid würostile maksud maksma; need maksud ennamist maksjati leima, mets=ellajatte nahkadega, meega, wabhaga, sest siis rahha weel ei olnud; kaupmehhed maksid tolli, kohtu allused trahwi. Esi=otsa würostid isse korjasid need maksud; agga pärrast jätsid sedda linna wallitsejate ja tiunide hõõks. Linna wallitsejad ja tiunid würosti käest palka ei sanud; rahwa kohhus olli neid üllespidada.

Külla rahwas ellas waldade kaupa ja neil ollid omma walla wallitsejad, sedda nimmetati: tuhhandnikud, saddanikud, wannemad ja kümnikud; agga tullid suured asjad ette, siis tulli kõik walla rahwas kofko nõu piddama, se nõu piddamine nimmetati wetse (Bæte). Ka würostid tihti kutsusiwad parremid mehhi nõupiddamisele kofko; ni kui meie sedda Wladimiri ajal näggime; agga pärrast, kui würostide wallitus kaswis suuremaks, ei holineud nemmad enam suuremad ühtigi rahwa nõupiddamistest ja hakkaswad isse rahwale wallitsejaid saatma. Enne se Maatük, kus keegi ellas ja sedda keegi arris olli temma pärralt, agga sest sadil kui würostid hakkasid bojaridele maad kinkima, külla rahwas hakkas nattoke awal omma Maa õigust ärra kaotama ja renti bojaridele maksma. Agga nad ollid ifka wabhad ja wõiswad ühhest kohhast teise minna, kui omma Maa tükkiga ehk rendiga rahhul ei olnud.

Pärris=orjad ollid ka. Orja põlwe said ennamist sõwa wangid; neid müüdi ja wahhetati kui ellaja lomi; mõnniford sadeti neid ka ühte tühja Maa paika ellama. Wõlgased, kes ei jõudnud omma



wõlga ärra maksja, piddid ka orja põlwe astuma. Tihti juhtus ka sedda, et nälja ajal mees müüs omma naese ja lapsed orja põlwe. Jaroslawi „Wenne õiguse“ järrele pärris orjaks piddi ka se sama, kes olli ilma tunnismeelesteta ostetud, kes wõttis pärris orja omma naeseks ilma temma issanda teadmatta, ja kes ilma kontrahdita sullaseks läks. Pärris orjade lapsed jäid ka orja põlwe. Ollid ka nisuggused, kes ennast ühheks nimmetud ajaks orja põlwe ärramüüsid; agga kui ta perremehhe juurest enne nimmetud aega ärra kargaks, siis piddi ta iggaweste pärris orjaks jäma.

Nowgorodlased. Kõige wabham rahwas Wenne Maal ollid Nowgorodlased. Kõrikist sadik Jaroslawini nad ollid suure würstide wallitsuse al. Jaroslaw esimine andis neile suuremad õigused selle eest, et nad tubliste aitasid temmal wennatapja Swätopolki üle wõitu saada, pärrast würstide tüllide ajal nad said kauplemise läbbi rikkaks ja rahhaga ostsiwad omma wabhaduse würstide käest. Neil ollid ka küll allati würstid, agga nende würstidel ei olnud suuremat meelewalda ühtegi; würst piddi täitma sedda, mis rahwa wetse heaks arwas. Rahwa wetse isse kutsus ommale würsti ja kui temmaga rahhul ei olnud, saatsid temma minnema, üteldes: „meie ei tahha sind, minne kuhhu tahhad“ ja kutsisid teise würsti. Pärrast würsti kõige suurem mees Nowgorodis olli Posjadnik, kes ka allati sai wetse peal kõige rikkamast meestest wälja wallitsetud. Kõige suurem meelewald olli wetse käes. Wetse sai allati Jaroslawi homis peetud; seal rippus wetse kel, kelle läbbi rahwas kolko kutsuti; södda ja rahhu olli wetse meelewallas, ta wallitjes kõik ammetmehhed ja mõistis

kohhut. Wetse peale käisid kõik Nowgorodi rahwas kofko; mis suurem hulk mõistis, se pididi jääma ja täidetud saama; kui pisssem hulk ei tahtnud suurema hulgaga leppida, siis sunniti tedda wäe wallaga. Sellepärast wetse peal tihti tõusid riud ja taplemised. Mõnnikord rahwas langes kahte jaoisse, üks jaggu — kaupmehhed ja teised allamad innimesed koggusid wetse Jaroslawi hõwis kauba linnas, agga teine — bojarid ja mõisnikud Sobwia kirrifu juures, Sobwia linnas. Kui tülli nende wahhel wägga suureks läks, siis üllempiiskop allati käis neid leppitamas. Kõik waimulik wallitusus olli ülema piiskopi käes. Temmal ollid suured maad ja suur rikkus, nõnda et ta wõis sõa ajal omma kulluga terve rügementi sõtta saata. Omma ammetisse ta sai liisu läbbi wallitsetud; pühitkses tedda Kiowi Mitropolit. Wetse wallitkses kolm kandidati selle ammeti peale, kirjutasid nende nimmed igga nimme isse paperi peale, ja pannid Sobwia kirrifu altari peale, siis saatsid weikese poisikese ehk ühhe pimmeda, et ta sealt kaks paperi tükki ärra toob; kelle nimmega paper altari peale jäi, se sai ülema piiskopiks.

Nisamma suggune wabbadus ja wetse olli ka Pihtwa rahwal. Esiotsja Pihtwa olli Nowgorodi wallitsetuse al, agga pärrast ta löi ennast lahti ja nimmetas ennast nooremaks Nowgorodi wennaks.

Nowgorod olli wannast kõige kuulsam kauba linn Wenne Maal. Nowgorodi kaupmehhed ajasid kaupa kõige Wenne Maaga ja ka kõige rikkama Saksja Maa linnadega, mis Saksja ja Balti merre kaldal ollid. Saksja Maa kaupmehhed igga aasta käisid omma laewadega Some merre lahhesse ja sealt möda Nõwa ja Wolhowi jõgge, saatsid omma kauba Nowgorodi,

tus neil ommad podid ja kauba aidad ollid. Nemmad töid Nowgorodi: winta, kalewit, löuendit, agga Wenne Maalt wiisid: Roddu ja mets ellajatte nahku, linnu, kanepit, met, wahha. Kõige ennam Nowgorod kauples kalli mets ellajatte kassuka nahkadega, mis ta põhja Wenne Maalt sai; sest Nowgorodlased heitsid omma wallitsuse alla kõik põhja Wenne Maa kunni Urali mägedeni, ja sundisid sealt (Some suggu) rahwa kalli mets ellajatte nahkadega ja ka hõbbedaga ennesele maksud maksma. Kõik selle Maa wõitsid Nowgorodile uiskuinikud, se on lobja mehhed, kes polnud muud kui noored wahwad sõa mehhed, kes ennesele saaki ja au otsiswad. Nad allati sõitsiwad möda jöggesid lootsikuttega; wedasid kuiwa Maad möda lootsikud ühhest jöest teise; agga kui mäed eht metsad wasta tullid, siis peidutasid lootsikud salla-jasse kohta ja läksid eddasi jalla. Mõnnikord nad ajasid ka kaupa sealt rahwaga, agga ennamiste riisusiwad neid ja heitsiwad Nowgorodi wallitsuse alla. Mõnned neist jäiwad ka senna Maale ellama ja sedda wiisi Wennelased said põhja Maale Somlaste hulka, kes pärrast ennamist kogguni Wennelasteks said.

Wenne rahwa kirja kunst ja esmised ramatud. Kas Wenne Maal enne ristit usku wõtmist olli ka kirjutamise kunst, se on teadmatta. Ühes ristit usuga toodi Wenne Maale ka Slawi keele peal pühha kirri ja kirriko ramatud. Niidne Slawikeele abits sai Bömi Maal üleswõetud sel ajal, kui Riirik Wenne Maale tulli. Bömi Maa kuningas pallus Kreeka keisrit ristit usku õppetajaid saata, kes olleks wõinud temma rahwale Slawi keele peal ristit usku kuulutada, sest Bömi rahwas on Slawlased. Misjonärideks said kaks wenda Kirill ja Mehwodi

wallitsetud. Nad ollid Slawlased Tessalonika linnaft. Kirilli nimmi olli esti Konstantin, ta sai koolitub. Konstantinopoli linnas ühhes keisri Mihaeli 3<sup>mag</sup>. Temma koolitajaks olli kuulus Boti, kes pärrast Konstantinopoli linna patriarkits olli. Kirill läts mungiks ja olli koolmeistriks Konstantinopolis. Mehwodi astus sva teenistusse ja mitto aastad olli ühhe Slawi Maakonna wallitsejaks. Pärrast jättis ta ka siit mailma tühjuse mahha ja pöggenes omma wennaga Olimpi mäe peale, kus nad paastus ja palwes ellafid. 858 aastal ollid nad sadetud Wenne Maal Kosaridele risti usku kuulutama; ja kui sealt taggast tullid, pididid Bömi Maale minnema. Bömi rahwal ei olnud ka omma Abitsat, sellepärrast Kirill ja Mehwodi kõige esite kirjutasid Slawi keele Abitsa, pannid Slawi keele ue Testamenti, Laweti laulu ramatu ja mõnned teised wanna Testamenti ramatud ja kirriku teenistuse ramatud ja siis hakkasid risti usku kuulutama, kirrikuid ehhitama ja koolisi asjutama. Nende Abitsa ja nendest ümber pandud ramatud töid ka Wenne Maale esstmised risti ussu kuulutajad. Esiotsa Wenne Maal muid ramatud ei olnud koguni, kui üksnes Pühha kirri ja kirriku teenistuse ramatud ja neid ka mõistsid luggeda ja tundsid ükspäinis kirriku teenrid ja mungid. Kõik tarkus sel ajal olli kloostrides. Kloostrid hakkati Wenne Maal warsti pärrast risti usso wõtmist ehhitama. Waggad mehhed, kes siit mailma tühjust ärrapölgasid, pöggenesid metsadesse, kaewasid seal ennestele koopad ja ellasid nendes paastus ja palwes. Nende juure nattoke ewal kogusid ka teised nisammna suggused waggad mehhed, ehhitasiwad ennesele pisukesse kirriku ja urtsikutesed. Rõnda hakkasid kloostrid. Kõige kuulsam klooster

olli Kiewi Petsjori kloofter (Pestjera eht koobas). Ta  
 sai Jaroslawi poja Isjaslawi ajal alustud. Temma  
 alustajaks olli üks wagga mees Antoni Lübetši lin-  
 nast. Ta reisis Kreeka Maale, ja Ahwoni mäe peal,  
 ja lasi seal ennast mungiks pühhitseda. Koddu tulles  
 ta kaewas ennesele Dnepri jõe kaldal Kiewi linna  
 liggidal koopa ja hakkas seal ellama. Pärast tulli  
 temma juure palju teisi wagga mehhi kokko ja asu-  
 tasid kloostris. Se kloofter on tänapäwani alles.  
 Klooftridest tullid kõik endised Wenne Maa kuulsad  
 kirja mehed välja. Kiewi Petsjori kloostris elas  
 ja kirjutas omma ramatu ka esimine Wenne Maa  
 aja ramatu kirjutaja Nestor. Ülleüldse peab ütleva,  
 et Wenne rahwa arrimine olleks wägga ruttu eddast  
 läinud, kui mitte Tatarlased poleks Wenne Maa  
 peale langenud ja temma ülle ennam kui 200 aastad  
 wallitsenud. Rahwa waim olli wägga erk; meie  
 ajani on sellest wannast ajast palju ennemuistsid jut-  
 tusi, laulusi ja ka kirjutud ramatud jänud.

## 5. Sakslased tullewad meie Maale.

Pärast Jaroslawi surma Wenne würstid, omma  
 kodduste tüllide kallal, unnetasid kogguni meie Maa  
 ärra; üksnes Tartu ja Wörru Maa maksid Now-  
 gorodile maksud, agga Liwlased ja Lätlased Düina  
 jõe kaldal Polotski würstidille. Sedda wenne würs-  
 tide holetust märkasid Rootslased ja isseärranis  
 Daanlased ja püüdsid mitto korda meie Maad omma  
 wallitsuse alla saada. Agga nende wallitsus kestis  
 ni kaua, kui nad sõawäega sja maale jäiwad ja möega  
 abbiga maksud kokko nõudsiwad. Olli sja wäggi

ommale Maale taggast läinud, rahwas teggi ennast jälle wabhaks ja jättis maksud maksatta. Kindla elluaseme ja wallitsuskonna leidsid wimate Saks-lased siin Maal.

1159 aastal ajas merre torm mõnned Bremeni linna kaubalaewad Düina jõe suhhu, kus nad maale tullid ja Liwlastega kauba asjo wahhetasiwad. Sest ajast sadik Saks-lased purjutasiwad igga aasta kauba laewadega Düina jõlle. 1186 aastal ühhes kaup-meestega tulli Liwimaale üks wagga mung Mein-hard nimmi risti usku Liwlastele kuulutama. Mein-hard ostis Ülsküllas Düina jõe kaldal Liwlaste käest tükki maad ja ehhitas senna essimise kirriku, ja Polotski würsti lubbaga hakkas Liwlaifi õpetama ja ristima. Roma papst Aleksander III nimetas tedda Liwimaa piiskopiks. Agga missioni töö läks keh waste lorda. Kui Meinhard 1196 aastal ärra surri, Liw-lased, kes ristmist mõnneks nõia tööts arwasiwad, uhtsiwad wee sakramendi Düina jões mahha ja langefiwad jälle paggana usku taggasi. Meinhardi assemele tulli teine piiskop Bertold nimmi. Bertold töötas rahhus ja heaga risti usku kuulutada; agga ta ei täitnud sedda töutust. Kui ta Ülsküllasse tulli, koggus ta kwiit ausamad Liw-lased ennese juure kofko ja teggi neile suure sõma ja joma-aja ja meelitas neid lingitustega. Efiotsa Liw-lased ollid lahked ja head temma wasto; agga warsti mõtsid nõu uut piiskopi ärrahukkata. Bertolt sai sellest teada ja pöggenes sallaja Saksja maale, kust ta jubba sõa wäega taggasi tulli. 1198 aastal sündis werrine tulli ja Bertold, kes isse ratsa hobbusega omma sõa mehhi Liwlaste wasto wiis, sai Liwlastest ärra surmatud. Kui sellest Roma

papst Innotsentiuss III kuulda sai, jalla pealt lastis temma Saksamaal kõigis paigus risti sõdda Liivlaste wasto kuulutada, ja et igga ühhele kes senna sõddima lähhab, sawad pattud andeks antud. Niid astusid platsi kõik kel tühhi tase ja pattu koorm selgas olli. 1199 aastal koggus suur hulk ristisõddijaid põhja poolsel Saksamaal kokko, et Liivimaale purjutada. Nende peamehheks ja Liivimaa piiskopiks papst panni omma osawa ja ustawa sullase Alberti von Buxshöwdeni. 1200 aasta kewwade kahhekümne kolme laewaga purjetas Albert Düina jõe suhhu ja wallitset ennesele kindla aso paiga, kus ta wõis kartusetta ellada ja omma tööd teha ja allati Saksa Maaga ühhendud olla. Saks paigaks sai üks pisoke Riia külla Düina jõe kaldal arwatud ja Albert allustas seal kantsi ja linna. Temma terraw film näggi kohhe ärra, et nende sõameestega, mis ühheks aastaks sia tullewad ja pärrast koddu taggasi lähhawad, ei wõi siin middagi teha. Talpidi jädaw sõa wäggi toeks ollema. Saks asotas ta 1202 aastal rüütlite seltsi, kes pidid meie maa ärrawõitma ja siin tulle ja möegaga risti usku lautama. Ta nimmetas neid Kristuse sõa tenistuse wendadeks. Papst Innotsentiuss kinnitas selle rüütlite seltsi. Alberti „Kristuse sõa tenistuse wennad“ kandsiwad walged mantlid, kelle peale punane rist ja möef ollid tikitud. Möega tähhe pärrast kutsuti neid ka Möega wennasteks. Igga möega wend, seltsi liikmeks astudes, pidid need kolm tütust pidama: karste ehk naeseta jäma, sõnnakuulik ollema ja pagganatte wasto sõddima. Seltsi peameest nimmetati ordomeistriks. Esimine ordomeister olli Winno. Seltsi liikmed ollid kolmesug-

gused: pärris rüütlid, kelle pea asfi sõbdimine olli, waimolikkud wennad, kes firriku tallituisi toimetasiwad ja haigeid rawitsefiwad, wiimsels teenijad wennad, kes kodduste maja tarwituste eest murretsefiwad ja ka käsitööd teggiwad.

Kolmkümmend aastat teggi Albert omma seltsiga siin maal tööd. Kõik temma kolmkümmend ammeti aastat on täis sõa kärta ja werriist waenu, ni et tedda ka õigusega „apostliks sõa mundris“ ja „piiskopiks raud riides“ on nimmetud. Rahhelsa aastat tuuris sõdda Liwlastega, kes tännapäwaseft Pernu maast sadik merre äärt möde kunni Windau linnani Kura maal ellasiwad ja keele, elluwiside ja waimu poleft Estlaste suggulased ollid. Wapraste panniwad Liwlasted rüütlite wasto, agga wimate lõppis nende jõud otja ja nad lasksiwad ennast rahholikult ristida ja wõtsiwad Saksa preestrid ja wallitsejad wasto. Kergeste ja werre wallamatta saiwad Sakslaste alamateks Lätlasted; iggalt poolt piggistud nad wõtsid Sakslasi römuga wasto. Et Lätlasted ni hõlpsaste Sakslasi ja risti usku olliwad wõtnud, siis olli neil ka efiotja kergem luggu, kui Liwlastel. Liwlasted muist said kogguni rüütlite möegaga ärrahukkatud; muist Lätlaste sekka ja Lätlasted jälle nende asfemele asutud. Nõnda kaddusid Liwlasted ja nende keel Lätlaste hulka ärra. Kubjast ja Salatsist Windau linnani Kura maal, kus enne Liwlasted ellasid, leiame meie nüüd Lätlasi; üksnes Kura maal Saaremaa wasto on weel kaks ehk kolm tuhhat hinge Liwlaasi järrele jänud, kes nüüdki omma wanna isja isjade Liwi keelt rägivad. Agga Estlastega olli Albertil kõige suurem töö: kuusteistkümmend aastad sõbdisid nad murdmatta kindlussega ja jul-



gufega wahwaste Sakslaste wasto. Selle s'wa pilt on werri punane ja hirmus. Ühhes Sakslastega Estlaste wasto s'wõdõsid ka Lätlased wiha p'rrast ja Liwlasted omma ue issandate käsju peale. Siin pole wõimalis selle hirmsa aja werriid teggusid laialt üllespanna\*).

Kui Liwlasted nähha said, et Sakslased risti ussu nimmel nende maad tahtwad ennesele p'rida, siis tõusiwad nad kõik Sakslaste wasto. Polotski linna würst, kes Sakslastele lubba andis Liwlastele üksnes risti usku kuulutada, agga mitte nende maid p'rida, tulli 1207 aastal ka s'wa wäega Liwlastele appi ja piiras Ria linna ümber, agga pididi ärra minnema kui kuulda sai, et Sakslastele Daanlaste merre wäggi appi tulles. Warsti p'rrast sedda kaotasid omma maakonnad ka kaks wenne würsti Lätti maal: üks neist, Wätsko nimmi, wallitses Rukenois; Sakslased jallaja wõtsid temma finni ja ta pididi Ria piiskopi wallitsuse alla heitma; ta püidis kül temma alt lahti saada, agga ei wõinud; siis panni ta omma linna põllema ja pöggenes Wenne Maale. Teine wenne würst Wsewolod (mõnned arwawad tedda Wätsko wennaks) wallitses Hersike linnas (nüidne Kreitsburg). Temma läks awalikult Liwlastele appi Ledo rahwa s'wa meestega ja teggi palju kahju Sakslastele. 1209 aastal piiskop Albert kutsus kofko kõik rüütlid ja Lätlased, wõttis Hersike linna Wsewolodi käest ärra ja ta naese wangi. Nüid Wsewolod pallus rahhu. Albert lubbas temmale naese taggasi anda, kui ta töotab mitte ial ennam

\*) Kes tahhab selle aja s'wõdadega ennam tutwaks saada, se wõib leida pikemat juttustamist sellest „Esti Posti mehhe kisa lehe, esimeste numrides, wälja antud 1871 a.

Katoliku kirrikule kahju teha, annab omma würsti konna katoliku kirrikule ja wallitseb seal kui Ria piiskopi allam. Wsewolod töötos sedda wandega Ria linnas. Albert andis temmale kirja, et ta wõib Hersikes wallitsebada. Agga Polotski würostidega Albert ei tohtinud weel rahhu rikkuda. 1210 aastal Albert teggi Polotski würostiga leppingu, et temma maksab igga aasta würostile säetud maksu, agga würost annab se eest temmale lubba papsti usku Liiwimaal lautada.

Warsti töusis tülli ka Nowgorodi ja Alberti wahhel. Jürri ehk Tartu linn ja kõik Peipsstrand olli ammust ajast Wenne wallitjuse al. Kui nüüd Sakslased, Liwlaste ülle wõitu sanud, ka Estlaste peale hakkasid tungima ja neid wäe wallaga ristima, Nowgorodlased, kes sia ajani wistist pisut hoolt kandsid Estlastele risti usku kuulutada, tullid omma würostiga Mstislaw = wahwaga Gestlaste Dtepä linna alla, nõudsid maksusi ja sundisid ristma. Rahhelsa päwa seisid Estlased wasto, agga wiimate pidid linna wennelaste kätte andma, maksid neile maksud ja töotasid ristida lasta. Nowgorodlased lubasid preestrid saata ja läksid koddu. Sel jammal aastal tullid Sakslased Dtepä linna alla, wõtsid tormis linna ärra ja hakkasid rahwast papsti usku ristima. Siit läksid Sakslased iggale poole möbda Gestimaad laiale ja ristisid rahwast, agga kus rahwas wasto hakkas, seal põlletasiwad linnad ja küllad ärra ja riisusiwad kõik paljaks. Nowgorodlased hirmus wihhastasid ennast selle pärrast Sakslaste peale. Würost Mstislaw = wahwa tuli 15,000 mehhega Gestimaale, wõttis jälle Dtepä linna ärra, käis Järwa ja Harjo maa läbbi, agga Sakslasi ei leidnud ta

tuskilt. Sakslased hirmuga läksid Riga. Mstislaw-  
wahwa wöttis Gesti kindla linna Warbola ärra ja  
läks ka suure saagiga kodbu. Se olli 1214 aastal.  
Liivlased ja Gestlased, Nowgoroblaste abbi peale loo-  
tes, tõstsid mässamist Sakslaste wasto ja hukkasid  
kõik nende preeftrid ärra. Sakslastest pigistud nad  
pallusid abbi ja warju Polotski würsti käest. Po-  
lotski würst Wladimir saatis Ria piiskopile ütlemä:  
„Liivlased on minnu allamad: minnu meelewal-  
las on neid ristida ehk ristimatta jätta.“ Albert  
tahtis suust, suusse sellest asjast würstiga läbbi  
rätida; agga würst jäi kindlaks. Gestlased sowisid,  
et Wladimir tulleks möda Düina jõgge Ria alla ja  
piiraks temma kuirwalt maalt ümber, agga isse nem-  
mad lubbasid Lätlased ärra urjutada ja jõe suu kinni  
panna, et Sakslased ärra ei wõiks pöggeneda. Wla-  
dimir forjas suure söa wäe Wennelastest ja Ledo  
rahwast, agga äkkitselt surri ärra, sel sammal minnu-  
til, kui tahtis lootfikuse astuda, et söa wäega Ria  
linna alla minna. Söa mehhed läksid iggäüks omma  
kodbu ja waesed Gestlased said jälle Sakslastest ärra  
wõidetud. Need ollid ennamist Saarlased ja Per-  
nomaa mehhed. Nüüd hakkas Pihkwa würst Tar-  
tumaa Gestlasi mässamisele kihutama. Sakslased  
näggid sedda ja püüdisid ennesele Gestlaste ja Liiv-  
laste seas sõbru leida; ristitud Gestlased ollid Saks-  
laste poolt, agga ristimatta otasid wabhadust wen-  
nelaste käest. Sakslased wõtsid jälle Dtepä linna  
ärra, teggid temma kantsid kindlamaks, istusid isse  
senna ja saatsid 1217 aastal enne Söulo pühhi hulga  
Liivlasi ja Lätlasi Nowgorodi maakonda riisuma.  
Nowgorodi maa rahwas kogguni ei ootnud sedda õnne-  
tust pühhade ajal. Waenlased pannid kõik küllad

põllema ja tapsid rahvast ja wiisid palju wangi. Nowgorodlased saatsid sõa wäe wälja ja kutsusid Gestlasi ennesele appi, et wõera rahwa ikkest lahti pääseda.

Rahwa wabbaduse ihhaldamine ei magganud. Iggalt poolt — Harjo maalt, Willandi maalt ja Saare maalt ruttasid kõik ristiinnimesed ja pagganad kofko, et wennelaste abbil omma isfamaad wõera rahwa ikke alt päästa. Wenne wägge olli 20,000; päelikuks olli Pihkwa würst Wladimir. Nad piirsid Dtepä linna ümber ja hukkasid ümberkaudo igga ühhe ärra, kes ennaft Saksaks nimmetas. Riiütliste feltsi meister Wolkwin isse ühhes piiskopi Alberti wenna naga läksid Dtepä linnale appi; agga nad ei wõinud wenne wäe wasto seista ja piddid ka linna pöggenema. Linnas olli nälg. Riiütlid piddid näljaste hobbuste lihha, kes nälja pärrast üks teise sabad otsast ärra närriswad, sõma. Kolmandamal päwal riiütlid pallusid rahhu, andsid linna Wennelaste kätte, et agga isse termelt kofdu saaksid. Alberti wend Teodorih piddi Pihkwa minnema rahhu kinnitama; agga Nowgorodlased wiisid temma wangi. Se wennelaste wõit kihhutas jälle Gestlasi Sakslaste wasto sõddima; nad korjasid suurema wäe ja saatsid Nowgorodi ja Pihkwa abbi palluma. Nowgorodlased lubbasid wibimatta uut wägge saata, et agga Gestlased sennikaua kindlaste wasto pannekfid, kui nemmad tulleswad. Gestlased tullid mitmest maakonnast kofko, päelikuks ommale tõstsid nemmad Sakkala (Willandi) wannema Lambito; agga nad ei jõudnud wennelasi odata. Sõa wäggi sai kolme jaosse jaggatud: Bernu ja Willandi mehhed Lambito ja Meeme wallitsuse al läksiwad suure riisumise ja tapmisega Koowa jõe poole,

Tartu maa mehhed tullid omma poolt; Saarlased ja Tallina maa mehhed tullid ka muist laewadega ja muist ratsa hobburstega ja kõik ühendasiwad ennast Raupo suure linna ees ühte ja ähwardasiwad Liivlastele, et nad nende linna suutumaks ärralõhuvad, kui nad ennast nendega ei ühhenda ja Riga ärra rikkuma ei lähhä. Siin tühjalt otasiwad nad wenne wägge. Kui Ria rüütlid Gestlaste peale langemisest teada said, tormasid nad ühhes Lätlastega neile Kõiva jõele Raupo linna alla wasto. Siin olli ütlematta suur werrewallamine. Kõik wõitlesiwad Gestlased mehhe moodi, Sakslaste enneste tunnistuse järrele; agga rüütlid ollid arjunud sõa mehhed ja neil ollid head sõa riistad, ja sellepärrast wõit jäi jälle nende kätte. Järrelejäänud Gestlased tahtsid sallaja laewadega ärra purjutada, agga Sakslased ehhitasid Kõiva jõe peale silla ette ja ollid seal ees; pöggemise tee olli kõigilt poolt finni pandud. Agga järrel tulles wõ rahhulises waituses, kõik mis neil olli mahhajättes, tullid nemmad sallaja omma laewadest wälja ja pöggenesid ärra; mõnned surriwad metsades, teised teed möda minnes, nälga ärra ja pisut neist jõudsiwad ommale maale sõnna wiima. Hobburstid, mis seal Sakslased ärra wõtsid, olli mittu tuhhat. Rüütlid ja Lätlased pöörasiwad Riga taggasi ja wiisidwad ennesega jenna Gestlaste sõa laewad, arwata kolm sadda, luggematta wähhamad laewad, jaggasiwad kõik saagi enneste keskes ärra ja kiitsiwad Summalat, et Ta neile wõitu olli annud. Selles sõas langesid kõik Gestlaste wahwad wannemad. Kõige ennam kaotasid ses sõas Saarlased ja Läänlased ja nende jõud sai mõnneks ajaks mahha rõhbutud. Agga Sakkalaste ja Tartu rahwa meel olli olles murd-

matta. Sel sammal aastal tullid Gestlaste maale Wenne Maalt jalla kuulutajad, et Pihkwa würst Wladimir tulles sõa wäega Liwimaale Sakslaste wasto. Sakkalased ja Tartu maa rahwas tõusid jälle ülles, tungiswad Lätlaste makondadesse, riisusiwad kõik paljaks ja läksid saagi ja wangidega koddu taggasi. Lätlased pallusid Riast abbi Gestlaste wasto. Piiskop Albert kihutas rüütliid jälle Lätlastega sõtta; neile tulli abbi ka Saaksamaalt. Daani kuningas tulli sel ajal ka sõa wäega Harjo maale. Rüütliid ja Lätlased läksid Sakkala maakonda ja rüüstasid selle paljaks ja wõtsid Wenne jalla kuulutajad kinni. Sakkalased pallusid rahhu ja lubasid ennast ristida lasta. Üks jaggu Lätlaist möllas sel ajal Tartu maakonnas ja riisusid kogguni Tartu linna ärra. Rahwas jooksis metsa warjule. Kui Sakslased Sakkalas Wenne jalla kuulutajate käest teada said, et Nowgorodi ja Pihkwa würstid tulleswad Tartu maale, siis pöörasid nad siit Tartu maale wennelastele wasto. Tartu linna, mis ärra riisutud olli, leidsiwad nemmad kogguni tühja olleswad; wennelastega said nad Emma jõe kaldal kofko. Mitto korda läksiwad nemmad karrupiddi kofko; agga sellest tulnud mingisuggust kassu; talw tulli peale ja Pihkwa würst läks koddu ja ei annud sellest Gestlastele teadagi. Gestlased sel ajal käisid troppi kaupa möda Lätti küllasid ja surmasiwad kõik preestrid ärra. Teine jaggu wennelastid würsti Wladimiri poja Jaroslawiga olli Wönnu linna poole läinud. Jaroslaw wist ei teadnud, et issa omma meestega olli koddu läinud. Nüid rüütliid langesiwad Jaroslawi peale. Ta pöggenes nende eest ärra ülle Koima jõe, ja läks eddasi Sakslastid

tappes, et isfaga ennast ühhendada, kes jubba Pihtwas olli. Sakslased ollid ühte puhko ta kannul Raupa jöeni. Jaroslaw arwas, et Wönnu linn olli Sakslastest ilma s'wa wäeta jäetud, pööris tullist ümber, tulli jälle Wönnu linna alla, kuhho hulga kaupa Harjo- ja Saare-Maa mehhed temma juure kotto tullid. Agga Jaroslaw ekis; Sakslased ollid Wönnus ja uhusid sealt kiwra wennelaste peale. Jaroslaw ei wöinud middagi tehha ja pakkus rahhu. Agga Sakslased ei tahtnud rahhu tehha; nad teadsid, et Wennelased peawad Liwi Maalt wälja minnema, sest Lätlased ollid läinud Pihtwa maakonda rüüstama. Ja töest warsti tulli Jaroslawile teadus, et Kufenoisi Lätlased möllawad Pihtwas omma wanne- mattega, Melufe ja Wargribega, ja ta ruttas Pihtwa. Jaroslaw teggi Lätti Maaga pärrast jedda samma, mis Lätlased Pihtwa Maa konnaga. Saksja aja ramatu kirjutaja rägib, et Pihtwa würst on pärrast jedda iggawese rahhu Sakslastega Dtepä linnas teinud.

S'wa k'arra ei löppenud ühhelgi aastal Gestlaste ja Sakslaste wahhel, agga 1222 aastal läks ta wiete juureks. Selle aasta juwel olli Daani kuningas Woldemar III Saaremaale tulnud ja hakkas seal lossi ehitama. Mia piiskop Albert, temma wend Teodorik ja rüütlite meister Wolkwin sõitsiwad senna, et kuningaga selle ülle otjust tehha, kus keegi perre- mees piddi olla. Dsus tehti nõnda, et kõik Liwi Maa piiskopi omma piddi olla, Sakkala ja Tartu Maa sai rüütlitele; Woldemarile jäiwad kõik põhja poolsed Gestti maakonnad osaks Saaremaaga. Selle leppingo kindluse tunnistuseks jäeti piiskopi wend Saare Maa lossi, teised, nisamma ka kuningas, purjutasid koddu. Kui Gestlased sellest teada said, kõik

Gesti Maa hakkas tormama, et Sakslaiši ja Daanlaiši Gesti pinnast suutumaks ärra häwitada. Torm hakkas Saare Maal peale. Saarlased piirasid lossi sisse ja saatsiwad kõigile merre äristele Gestlastele sõnnumid, et neile appi Daanlaste wasto tullesiwad. Daanlased, kes lossis olliwad, pallusid neid wälja lasta ja läksiwad Tallinasse taggasi teiste Daanlaste juure. Pärast sedda häwitasiwad Saarlased lossi suutumaks maa tasja ja ei jätnud kiwwi kiwwi peale ja saatsiwad teaduse iggale poole Liwi ja Gesti Maale, et nemmad Daani kuningaga lossi ärra wõtnud ja Daanlaiši omma rajadest wäljaajunud, kihhutasid neid ka seddasamma teggema, üteldes, Daanlaste linn Tallinna ollewat kerge ärra wõtta. Harjo rahwas löid Saarlastega ühte, piirasid Warbola linna sisse, tapsid kõik Daanlased seal ärra, ja saatsid Wirow Maale sadikuid, et Wirolased nõndasammoti teeksiwad. Siit läks sõwa sõnnum Sakkalasse, ja ülle kõige Gesti Maa, kus kõik kui üks mees Sakslaste wasto tõusiwad, ehhitasiwad ja parrandasiwad kontsi, õppisid sõddima, piinasid ja surmasid Saksa kohtu herrasid ja preestrisid ja ei annud armu ühhegi Saksa hingele, sedda agga kätte saiwad; löikasiwad ellawa Sakslaste seest süddamed wälja, küpsetasid sütte peal ja söid ärra, agga nende kehhad wiskasiwad koertele. Tartus preestri Hartwili pannid kõige rammusama härja selga, sellepärast et ta nisamma rammus olli. Ja kui nad ollid tedda linnast wälja wiinud, küsisiwad nemmad omma Summalaid liiso läbbi, kumb neil ennam meele pärast ohwiriks, kas preester wõi härg. Liisk langes härja peale, ja preester jäi sedda wiisi ellusse. Nowgorodist ja Pihkwaist kutsusid Gestlased Wennelaiši



appi ja lubbasid nende allamatels jada, et agga Sakslastest lahti pääseda. Paljo wahwi mehhi tulli Nowgorodist Tartu ja Willandi ühhes Gestlas- tega sõddima. Nad piirasid pitka piiramisega Daan- laist Tallinnas, agga said sealt wiimate ärra kibhu- tud. Sakkalased pallusid jälle Nowgorodist abbi. Niiid tulli isse würst Jaroslaw suure sõa wäega. Gestlased wötsid tedda wasto suurte kingitustega. Tartu ja Dtepa langesid Wennelaste kätte. Tartu sai würst Wätsko pandud wallitsema. Siin tullid Saar- laste jaaditud Jaroslawi juure ja pallusid, et ta tulleks ja aitaks esite Tallinna Daanlaste käest ärra wöita ja siis Sakslaste wasto minna. Agga sel ajal Sakslased rõhhusid Sakkalaste peale, laastasid ja riisusid nende Maa ärra, ja Sakkalased, ilma et Wennelai- si odata, heitsid Sakslaste alla; kõi Wennelased, kedda Sakslased Sakkalas kätte said, ollid Willandis ülls- poodud. Jaroslawi südda sai täis Sakkalaste peale, et nad Sakslaste alla heitsid, ja ta läks omma korda tulle ja möegage Sakkalaste maast läbbi. Järwalased, Wirolased, Saarlased ja Warbolased ühhendasid ennast Wennelastega ja läksid kõi Tal- linna lossi alla. Nelli nädalat piiraswad nem- mad Daanlasi sisse, agga ei wöinud lossi ärrawöita, sest Daanlased lopisid kiwwa ja ei lasnud neid lossi liggigi tulla. Wennelaste sõa himmu löppis otša ja nad läksid koddu. Sakslased tungisid Järwa Maale, hukkasid kõi, kes ette juhtus, olgo wanna eht noor, ja ajasid ni suure hirmu Järwalaste peale, et need töutasid iggaweste nende sõnnakulikkud lapsed olla. Siis ühhendasid Sakslased ennast Daanlastega ja läksid Harjo maad karristama ja nuhtlema, kõi Gest- kantid said mahha löhhitud.

Peale sedda Sakslased läksid Tartu Maakonda rahhule sundima. Würost Wätško, sedda Jaroslaw Tartu wallitsema panni, püidis kõik Liivi Maa ennese alla wõita, ja se tarbets saatis iggale poole s'wa mehhi maksusi nõudma. Pärast Lihhawõtte pühhi 1224 aastal Sakslased tullid Tartu alla, agga ei wõinud tedda ärra wõtta ja riisusiwad kõik ümberkaudse maakonna ärra. Agga neile warsti tullid Saksa Maalt uus wäggi appi. Nüid sai Liivi Maa ueste ärra jagatud: Tartu ja Ugaunia Maa sai piiskopile Hermannile, Riia piiskopi Alberti wennale. Uus piiskop kinnitas ennast Dtepähä, sest Dtepä rahwas näggid, et wenne abbist tulle middagi kasu wälja. Agga Wätško juure Tartu tullid iggalt poolt Gestli Maalt kõik need, kes ei olnud rahhul Sakslaste wallitsusfega. Piiskop Hermann saatis Wätško juure saadikud ütlemä, et Tartu linn jääb temmale, ja lahkeste pallus, et ta Tartust kõiki ülleannetumaid omma isfandate tapjaid paggana usku Gestlasi ärra ajaks. Wätško ei wõtnud sedda kuulda, sest ta otas abbi Nowgorodist ja lootis omma s'wameeste wahwuse peale. Nüid korjas Riia piiskop suure s'wa wäe ja ühhes Hermanniga 15. Augusti ku päwal piirsid Tartu linna ümber. Linna ümber olli suur wee kraaw. Rahhelsa päwaga Sakslased ehhitasid põhjato suure puu torni, mis nisamma kõrge olli kui lossi seinad, ja wedasid selle torni kraawi kaldale. Siis hakkasid nad kraawi mullaga täitma. Nad teggid tööd öö ja päwa. Teisel päwal kraaw olli pea täidetud; torn sai lossi seinade ette weretud. Sakslased weel kord pakkusid Wätškole rahhu: nad nõudsid, et Wätško peab Tartust wälja minnema ja lubbasid tedda ilma wiggata Wenne Maale lasta.

Wätsko otis abbi Nowgorodist ja ei wötnud sedda rahhu pakkumist wasto. Saksalased jooksid tormi, wiskasid linna tullisid raua tukka ja raud pottisi tullega, et linn põllema lähhäks; möllemilt poolt lobiti kirwa ja lendasid nooled. Sedda wiisi läks mitto päwa möda. Et keegi maggama ei jäeks, Saksalased teggid kärä isfeteskis: Lätlased pekfid möbetadega kilpide wasto, Saksalased puhhusid pasunaid. Wennelased ja Gestlased linnas teggid seddasamma. Sedda wiisi läks weel mitto päwa eddasi. Sakslaste kannatus löppis otja. Üks rüütlite seast ütles: „Meie olleme mitto lossi ärralöhhunud; agga allati andsime kurjateggijatele armu; sellepärrast nad ei karda meid. Müid andkem sedda töutust: Kes esimine ülles seina peale lähhäb, sellele sawad kõige parremad waenlaste hobbused ja kõige kuulsamad wangid; agga nurjatuma würsti poome kõrge puu otja.“ Kõik töutasid sedda Summalale ja Meitsi Mariale. Teisel päwal Gestlased kargasid ühhest fallajast seina august wälja, weretasid sealt tulle ratatad torni peale ja piddid sedda wiisi torni ärra põllutama, agga Saksalased kustutasid põllema läinud torni ärra. Pärrast sedda hakkas wihhane söddimine; söddimise karrinas piiskopi wend Joann läks esimine seina peale; temma järrele ronnisid ka teised ja wiimate kõik Sakslaste wäggi tungis linna. Müid läksid mehhed rindu piddi kofko ulitsade peal; loss sai ümber-piiratud, et keegi sealt wälja ei wöinud pääseda. Kaksjadda meest ja ka Wätsko said seal hukka. Wennelastest jäi üks ainus Suzdoli Maa mees alles; Saksalased meelega jätsid temma ellusse, andsid temmale hea tubli hobbuse ja saadsid Nowgorodi teadust wiima. Nowgorodlased ollid jubba

stiin pool Pihkwat Tartu tullemas; agga keersid ümber taggasi, kui Tartu langemiseft kuulda said.

Nõnda langes kuulus Gesti Maa linn Sakslaste kätte ja ühhes seega kaddus ka Gestlaste wabbadus; nad piddid nüid wõera rahwa orjaks sama ja omma maa, selle issa issade pärranduse, ärra kaotama. Nüid katsusiwad weel Saarlased omma õnne, agga kõiit olli tühhi; Saarema sai nisamma Sakslastest ärra rüüstatud, ennam pool Saarlasi ärra tappetud ja need, kes järrele jäid, Sakslaste orjades tehtud. Nüid ehhitasid Sakslased iggal pool meie maal ommad kirowi lossid Gestlaste ja Lätlaste kätte waewaga ülles ja hakkasid nendes kui issandad meie maa üle wallitsema ja teggid pärrast palju tülli ka Wenne rahwale.

## 6. Wenne Maa langeb Tatarlaste alla.

Sel ajal, kui meie maa nurk omma wabbaduse ärra kaotas, nisamma suggune õnnetus juhtus ka Wenne rahwaga, miiskpärrast nad ei wõinud ka meid Sakslaste käest päästa. 1224 aastal tullid Asta Maalt lõuna poole Wenne Maale Tatarlased ehk Mongolid, kes Summal teab kelle põlwest said kesi Asta Maa laggeditude peal omma karjadega hulkusiwad. Meid olli mitto suggu arru ja iggal suggu arrul olli omma han ehk würsk. Üks neist hanidest Temutsin nimmi jäi pärrast omma issa (Desukai Bahaduri) surma kolmeteistkümnne aastaseks poisikeseks. Mitmed temma allamad löid ennast temma alt lahti. Nõnda hulkus ka neljakümne aastani. Omma wahwuse läbbi korjas ta nüid jwa wäe, wõitis ueste ennese alla neid, kes temmast ennast lahti

lõid ja teetnud seitsemeskümnes katlas mäsajatte peamehhed ärra. Pärast sedda ta lautas ühte puhko omma wallitsuse laiemale Mongoli rahwa seas. Uksford, kui suur hull Mongolisi on temma juure Amuri jõel kokkotulnud, astunud nende hulka üks wanna Mongolide paggana preester (shaman) ja kuulutanud rahwale, et Summal annab kõit mailma Temutisini kätte ja sepärast ebbespiddi ta peab ennast Tsingis-haniks, se on suureks haniks nimmetama. Pärast sedda Temutisin läks omma wäega Kina riigi peale, riisus temma paljaks ja heitis ennese alla; siis keeris õhtu poole ja teggi nisamma Turkestani ja Persia maaga; ja saatis kaks omma päelikud Tsepe ja Subotai Kawkasia Maat söddima. Kui nad ülle Kawkasia mägede tullid, leidfid nad siin Polowetsiid. Polowetsid pöggenesid Wenne Maale ja pallusid Wenne würstisi appi. Sel ajal wenne würstid wötsid ennestele Polowetsi würstide tüürid naeseks. Nüid Galitsi würst Mtislaw-wahwa olli ka ühhe Polowetsi würsti wäimees. Ta olli ka kõige kuulsam würst nüid Wenne Maal. Ta kutsus teised würstid Kiewisse kokko ja kutsus neid ühhes temmaga Tatarlaste wasto minna. Temma kutsumise peale läksid: Kiewi würst Mtislaw, Tsernigowi würst Mtislaw, Tanel Romanowits ja palju teisi. Nad said Tatarlastega Kalki jäel kokko. Tatarlased saatsid kümme sadikud wenne würstidele üttema: „egga meie teie peale tulnud, meie tullime omma sullaste ja talli poiste — Polowetside peale; nemmad on meile ja teile palju kurja teinud; andke neile wallu ühhelt, meie teine poolt.“ Agga wenne würstid käsksid need sadikud ärratappa. Siis tullid teised Tatarlaste sadikud ja ütlesid: „Summal möistko meie wahhel kohhut.“ Sakkas lahhing.

Gsiotsa Mstislaw-wahwa sai mõitu Tatarlaste ülle; agga pärrast ta läks riidu teiste Mstislawidega ja ilma nende teadmatta ühhes teiste noorte würstidega kihhutas Tatarlaste peale. Tanel Romanowits lendas esimine Tatarlaste peale ja sai awatud, agga siiski kihhutas neid jooksu. Agga Polowetsid, need allatised arrad, pistsid jooksu Mstislawide söa-wäe wasto ja ajasid temma seggamine. Tatarlased se läbbi said wõidu omma kätte. Mstislaw-wahwa ja Tanel ädda pärrast wõisid ärra pöggeneda. Kiemi Mstislaw kahhe teise würstiga jäi omma söamees-tega seisma ja kolm päwa söddisid Tatarlaste wasto. Tatarlaste wäe hulgas ollid mõnned Wenne Maalt ärra karranud wennelased. Nende päelik töutas wandega Wenne würstidele, et kui nad söa riistad mahhawiskawad, Tatarlased ei tappa neid ärra, waid lastwad koddu minnema hinna eest. Würstid uskusid sedda, agga ni pea kui nad söa riistad mahha wiskasid, Tatarlased wõtsid neid finni, tõmbasid neid pikkali Maa peale, pannid lauad nende rindade peale, isse istusid laudade peale, ja hakkasid söma. Rõnda surmasid nad need würstid ärra ja siis tormasid Wenne Maale. Rahwas iggal pool läks neile wasto armu palluma, leib ja sool käes, kirriku teenrid ristid ja kirriku-lippud käes, agga nemmad ilma armuta surmasiwad kõiki. Onnets nad se kord ei läinud kaugele, waid pöörsid ümber, läksid ärra ja kaddusid otsego Maa alla. Terwet 14 aastat ei olnud middagi kuulda. Wennelased immetellesid ja ei teadnud, mis rahwas se pidid ollema; mõnned hakkasid sedda weidrat juttu räkima, et Tatarlased on se rahwas, mis Kideon, Israeli kohtu mõistja, kõrbe ajas ja mis jälle enne mailma otsa sealt wälja

tulleswad ja kõik maailma rahwad ennese alla wõidawad.

Kui Temutšin ärrasurri, temma poeg saatis omma wenna poja Batõi Euroopa maale ja andis temmale 600,000 meest. Otsego katt tullid nad omma kibitkudega ja ellaja karjadega ülle Urali jõe Wenne Maale. (Ülle jõgede Tatarlased ujusid naht lottide peal, mis hobbuste sabbade külge ollid seotud.) Nad laastasid ja riisusid Wolgaria Maa Kama jõe kaldal ärra, tullid ülle Wolga jõe ja Mordwa Maa paksuisi metsadest läbbi Wenne Maa piirile. Wenne Maal sel ajal olli 70 würsti, agga nad ei jätnud ka nüüd omma riidlemist mahha ja ei ühhendanud ennast üks teisega waenlase wasto. Esimiseks ohwriks Batõjale sai Käsani maakond. Batõi satis Käsani würstidele üttema, et nad peawad temmale kümnen dama jao omma warrandusest andma, siis jättab temma neid rahhule. Nemmad wastasid: „kui meie ellusse ei jää, siis kõik saab teile.“ Tühjalt pallusid nemmad Wladimiri ja Tsernigowi würstisi, nad appi ei tulnud. Wiis päwa seisid Tatarlased Käsani linna al, linna rahwas seisis ütlematta wahwaste wasto; agga wimate Tatarlased tungisid linna; linna rahwas pannid ommad naesed, lapsed ja warranduse kirrifutesse warjule; Tatarlased leidsid neid ka sealt ja tapsid ärra. Kõik linn sai warremeks tehtud. Kui würsti praua omma mehhe surmast teada sai, kukutas ta ennast kõrgest alnast ulitsa peale mahha furnuks. Üks Käsani würsti wahwa mees Kolowrat nimmi ei olnud siis koddu, kui Tatarlased Käsani linna ümber piirsid; temma ruttas omma linnale appi, agga leidis ükspäinis warremed. Kanges wihas ta kutsus mõnned teised järrele jänud mehhed

liggi ja tormas waenlastele järrele, sai wõitu ühhe Tatra rahwa wäggewa mehhe ülle, kelle nimmi Tawrula olli; agga wimate leidsid kõik nad surma. Kõik linnad ja küllad, mis Tatarlastele tee peal wasto tullid, hukkasid ja põlletasid nad suutumaks ärra, ja surmasid kõiki, kes metsadesse ei jõudnud pöggeneda. Poolteist sadda aastat pärrast sedda reistjad räkisid, et möda Dona jõe sündes, nad ei näinud temma mägilisel kaldadel muud kui üksnes warremed ja tühja kõrbet, siis kui enne seisid seal illusad linnad ja riffad küllad. Ni hirmsaste sai se Maa Tatarlastest ärralaastatud.

Batõi läks Wladimiri linna poole. Tee peal panni ta Moskwa linna põllema. Wladimiri linna suur würst Sürri II. läks põhja poole söa wägge kolkko korjama. Tatarlased tormis lõhkufid linna seinad purruks; linna rahwas pöggenesid kirriku, agga würsti praua omma lastega ja piiskop peitsid ennast ühte sallajasse kambri kirriko saali peal. Tatarlased lõhkufid kirriku ukse purruks, tapsid kõik rahwa ärra, agga würsti perret ja piiskopi ei leidnud; siis kandsid nad puud ja hõlga kirriku ümber ja pannid kirriko põllema; ühhes kirrifuga põllesid ka õnneto proua omma lastega ja piiskop ärra. Suur würst tulli Tatarlastele Siti jõel wasto ja langes omma söa meestega Tatarlaste mõega terra al. Tatarlased lõhkufid weel 14 linna Susdali Maal ärra ja siis pöörfid Nowgorodi poole. Metsjad, suod ja tiimnad rabbad ei lasnud tedda kewwadisel ajal Nowgorodi minna; ta pididi taggast pöörma. Tee peal piiris ta Koselski linna ümber. Selle linna würst olli alles pisoke lapsoke. Söa mehhed ja linna rahwas ütlesid üks teisele: „Wen-nad! surreme sia kõik ärra, et maa peal meie head



mällestust jättatšime ja taewas au tronid pärrikšime!" Seitse näddalat söddisid nad wahwaste waenlase wasto. Ükski linn ei olnud Tatarlastel ni raske ärra wõita. Wimata nad lõhkufid linna seinad purruks; agga linna rahwas wöttis neid nuggade ja kerwestega wasto, tungisid linnast wälja Tatarlaste kestele, rikufid nende seina lõhkumise masšinad ärra ja tapsid 4000 Tatarlast ja wimate langesid isse. Batwi kästis wimase kui ühhe hinge linnas ärra tappa ja nimetas Koselski kurjaks linnaks. Würst ei tea kus kaddus; arwati, et uppus werre fiske ärra.

Siit läksid Tatarlased Polowetside peale ja kihutasid neid nende wanna pessadest wälja ja need põggenesid kogguni Ungria Maale. Teisel aastal läksid nad Kiemi linna poole nisamma sugguse tapmise ja riisumiseega, kui ennegi; lõhkufid ja põlletasid Tšernigowi linna ärra ja läksid Kiemi linna alla. Kiemi würst Tanel põggenes Ungria Maale, ja jättis linna omma sõa päliku Dimitri holeks. Tatarlased immeteles wahitufid linna peale; nisuggust kenna linna nad sia ajani kuskil ei näinud. Linn seisis Dnepri jõe kõrge kalda peal; suur kõrge tornidega walge sein olli ta ümber; linna majad otsego uppustwad rohhu-aedades; linna ülle kõrgendasid ennast särrawad firrikute tornid. Batwil olli kahju nisuggust illusat linna ärra rikkuda; ta nõudis, et rahwas heaga linna ärra andwad; agga rahwas tapsid temma sadikud ärra. Tatarlased hakkasid ööse ja päwal seinu lõhkuma. Tõusis hirmus suur werre wallamine. Noolte pilwed lendasid tuules, odad rakkufid, kõik maa pind olli furnu kehhasid täis. Dhtuks Tatarlased ronnisid seina peale, linna rahwas põggenes Wladimirist ehhitud firriko juure ja seisis seal weel wasto. Wimata said nad

kõik ärra surmatud; awatud päelik Dimitri wõeti wangi ja wiidi Batõi juure. Batõi ei teinud temmale midagi, waid wõttis auga wasto, kui ühte wahwat meest. Pärast sedda langesid Tatarlaste kätte ka teised linnad — Wladimir Wolanski, Galits ja teised. Siis Dimitri ütles Batõile: „Wenne Maa on sinnu wassitjuse al, minne parrem Ungria Maale, muido Ungria kuningas tulleb isse sinnu wasto.“ Batõi wõttis sedda kuulda ja läks, rüüstas Pola ja Ungria Maa ärra ja läks sealt suure saagiga taggast Kaspia merre poole. Siin Wolga jõe kaldal ehitas ta 1241 a. ennesele Sarai linna; agga Tatarlaste hakkasid jälle omma karjadega möda lõuna allast Wenne Maad Urali jõest sadik kunni Dunai jõe juuni hulkuma. Tatarlaste kuningriik nimmetati Kuld ordoiks ehk Riptsaki riigiks.

Batõi kässu peale piddiwad kõik Wenne Maa würstid temma juure Sarai linna minnema omma allandust üllesnäitma: temma ette põlwili langema, ebbajummalaid kummardama ja n. ed. Kõige esjmine sõitis Batõi juure Susdali würst Jaroslaw, kes meie Maal Nowgorodlastega Sakslaste wasto sõddimas käis. Se olle ni Batõi meelt möda, et ta ütles temmale: „olle sinna kõigewannemaks Wenne würstide seas.“ Pärast tedda tõttasid Sarai linna ka teised würstid. Üks neist, nimmelt Tsernigowi würst Mihail sai seal ärrasurmatud. Batõi maja ukse es põllesid allati pühhad tullede; igga wõera Maa meest, kes hani juure tulli, wiisid Tatarlaste preestrid nende tullede wahhelt läbbi ja sundisid ebbajummalaid kummardama. Kui sedda samma sunniti ka Mihaili teggema, siis temma ja temma bojarin Weodor ei tahtnud sedda fogguni tehha,

ütteldes: „Meie võime teie hani kumardada, sest Issand on temma kätte maailma riigid annud, agga ristiniimene ei teni mitte tuld, egga mõistmatta ebajummalaid.“ Batõi käskis neid ärratappa.

Batõi lastis kõik Wenne rahwa hinge kaupa ülles kirjutada, panni igga hinge peale maksud ja müüs mõnni aasta nende maksude forjamise õiguse Hiwimaa kaupmeestele ärra; agga mõnni aasta saatis se tarbeks omma sadikuid, kedda Baskafideks nimmetati. Se olli üks hirmus õnneto aeg Wenne rahwal. Ühhes nende kaupmeeste ja baskafidega käis palju Tatarlasi. Kes ei jõunud maksud wälja maksja, sedda piinati hirmsal kombel, pekseti keppidega wasto jalla kando, wennitati ihhu liikmeid, ni et soned rakusiwad, sest Tatarlased mõtlesid, et teised armu parrast maksawad nisugguse eest maksud wälja. Agga kust pididi paljaks riisutud ja ärrakurnatud rahwas maksud wõtma? Peale maksusi Tatarlased wõtsid wennelaste käest kõik ärra, mis nende meele järgi olli, wiisid wangi nende naesi ja tütrid. Suhtus, et mõnniford rahwa kannatus lõppis otja ja baskafid said Wenne Maalt wälja uhutud; agga siis tulli terve sõa wäggi süidlaisi nuhtlema ja kõik Maa sai uest ärra rüüstatud, nago Batõi ajal. Se olli weel suureks õnneks Wenne rahwal, et Tatarlased Wennemaale ellama ei jänud, jättsid neile omma würstid ja ei putnud nende risti usku; muido poleks ilmas lootust olnud nende alt lahti saada. Würstid hakkasid ueste linnasi parrandama ja metjadesse urjotud rahwast kokko kogguma. Agga se teggi juurt kahju, et würstid ka sel õnnetuse ajal ei jätnud issekeskisi riidlemisi mahha ja tihti kutsu-

sid ennestele Tatarlaisi appi, kes muud ei teinud fut üksnes riisusid rahwast.

Üksnes kats würsti Wenne Maal ollid omma teggude poolt kuuljad sel kurwal ajal. Need ollid: Aleksander Newski põhja Wenne Maal ja Tanel Romanowits lõuna Wenne Maal.

Aleksander Newski. Aleksander Jaroslawits olli würstiks Nowgorodis siis kui Batõi Wenne Maa ärralaastas. Nowgorodi maakonda Batõi ei puutunud; agga seie tükkisid teised waenlased: Rootslased ja meie Maa Sakslased. Kui Liwslased ja Lätlased said katoliku usku ristitud ja Sakslaste ille alla, ja kui Rootslased Soomlastega jedda samma teggid, siis Roma papst andis neile käsku ka Wennelastele katoliku usku tulle ja möegaga kuulutada. Rootsi kuningas saatis suure sõa wäe Birgeri walitsuse al Nõwa jõe suhhu, et siin omma wallitsust finnitada ja katoliku usku siit lautada wennelaste seas. Nõwa jõgi ja temma ümberkaudne Maa olli siis Nowgorodlaste käes. Birger saatis Aleksandrile üttelema: „tulle, kui tohhit, minnu wasto sõddima; ma ollen jubba sinnu Maa sees!“ Aleksandril olli pijsut sõa mehhi; ta läks kirriku ja silma weega pallus jeal Summalat, ja kirrikust tulles, ütles omma sõa meestele: „meid on pijsut, agga waenlane on wägew; ommetigi Summal ei olle wäes, waid biguses; tulge omma würstiga.“ Aleksander läts Nõwa jõe. Nõwa jõe kaldalel ellasid Soomlased. Nende wananem Belgus olli üks wägga wagga risti innimene. Ta rätis Aleksandrile, et võlje Nõwa jõe su liggidal ta on ootnud würsti ja pallunud Summalat; ümberingi kõik olnud waitses; äkkitselt ta on kuulnud ühte kohhinad, hakkanud waatama ja näinud, et

merre peal sõudnud lootsit, mölla mehhed olnud otsego udduga lattatud, agga lootfikus istunuwad kats sõa meest würsti riides ja nende palled paistnuwad. Belgus hakkunud nende näggudesse waatama ja näinud, et nad olnud wagga würstide Boriszi ja Glebi sarnatsed, nago neid kujude peal maalitakse. Üks neist ütelnud teisele: „aitkem omma suggulast Aleksandrit.“ Aleksander ei käskinud sellest kellegile rääkida ja äffitse läks Rootslaste peale, kes ei wõinud mõtteldagi, et Aleksander isse neile wasto tulleb. Nad puhkasid ja tahtsid Nowgorodi minna. Nende peale langes suur hirm. Aleksander ja sõamehhed teggid mehhe moodi tööd. Üks Nowgorodlane, kermes käes, tungis waenlaste keskele, raius pahhemale ja parremale poole, waenlased langesid kui käbid; teine lõhus nende lootfikud purruks, kolmas ratsa hobbuslega ajas Birgeri poega tagga, kes lootfikusse pöggeneb, kihutas hobbuslega möda lauda lootfikusse, sai sealt wette kõige hobbuslega lükkatud, agga hobune kargas wälja ja ta tappis kaldal ühhe Rootsi päeliku ärra. Ühhed wahwad mehhed läksid terve rügementi kallale. Isse Aleksander läks Birgeriga kokko ja awas temma näo. Rootslased hirmusid ärra ja pistsid minnema. Suur hull sai neid ärratappetud, ja ta üks päelik ja üllempiiskop, sest Birger wöttis palju preestrifid ja piiskopisi liggi, kes wennelaihi katoliku usku pidid ristima. Wennelaihi olli wägga piisut surmatud. Utlematta suur rööm olli Nowgorodis ja kõigel Wenne Maal, kui sellest wõidust teada saadi; sest siis olli suur hädda ja willetsus kõigil Wenne Maal Tatarlaste peale tullemisest. Selle wõidu pärrast rahwas andis Aleksandrile liig nimme Newski, sest et ta Newa jõe kaldal Rootslaste ülle wõitu olli

sanud. Agga pea pärrast sedda töufis tulli Aleksandri ja Nowgorodlaste wahhel ja Aleksander läks ärra Bladimiri linna Nowgorodist.

Agga Nowgorodlased piddid warsti Aleksandriga ärra leppima ja tedda taggasi palluma. Esimine Tartu piiskop Hermann näggi Pihkwa ja Nowgorodi rahwas omma weri waenlasi, kes üksford ifka wötwad omma linna temma käest ärra. Et sedda mitte ei sünniks, ta wöttis nõu Pihkwa ja Nowgorodi maakonnad ennese alla heita ja seal katoliku usku lautada. Se tarbeks kutsus ta iggalt poolt sõamehhi kolko: tullid rüütlid, ja Daani kunninga mehhed Tartu kolko; Sakslased Harjo Maalt tullid Isborsti linna alla ja wötsid selle linna tormis ärra ja sit tormasid Pihkwa linna sisse piirama; Pihkwa mehhed söddisid suure wihha ja wahwusega wasto, agga Sakslastest ärraostetud Possadnik Twerdilo andis linna ja kõige Maa waenlaste kätte. Sakslased ei olnud weel sellegagi rahhul; nad tahtsid ka Nowgorodi ja kõik Maa Soome merre lahhe kaldal omma käppa alla wötta. Iggalt poolt, ka Saksa Maalt tullid Pihkwa ued sõameeste troppid Sakslastele appi; Liwslased, Gestlased ja Lätlased ollid Nema jõe ja Ladogi järwe ümber elluwat rahwast wöitma saadetud; ärra hirmunud Soomslased heitsid waenlaste poole. Rüütlid armasid sedda maad jubba omma pärranduseks ja andsid temma katoliku kirrikule, agga papst mõistis selle Maa rahwa Saare Maa piiskopi waimoliku wallitsuse alla. Sakslased ollid jubba 30 wersta Nowgorodist. Nowgorodlased pallusid Aleksandrit taggasi tulla ja neid Sakslastest päästa. Aleksander tulli wibimatta; wöitis kõik linnad ja Maa Sakslaste käest taggasi, mis nad nüidses Peterburgi kubere-

mangus ollid jo omma alla heitnud, paljo Sakslaiſi ſattus wangi. Siis läks ta 1242 a. päeſtis nende kaeſt Pihtwa linna ärra, ſaatis Sakſa linna wallitſejad abhelates Nowgorodi ja jäi iſſe Pihtwa ſõa wäega uut Sakſlaſte peale tullemiſt otama. Ta ſaatis ſõa mehhi Sakſlaſte järrele waatama. Pea tulli teaduſ, et Sakſlaſed tulleswad. Kiiütliſte meiſter Walf ja piiskopid läſid kindla uſſuga, et wõit jääb nende kätte. Nad tahtſid ſallaja Pihtwa alla minna ja ſepärraſt läſid otſe ülle Peipſi järwe hätitſ möda. Alekſander ſai ſelleſt teada ja läks omma ſõawäega neile waſto ja ſäedis ſõawäe tiili modi terraw ots ette waenlaſe waſto. Sakſlaſed kihhutaſid wenne-laſte peale. Alekſander töſtis ommad käed ülles taewa poole ja waljuſte kõige ſõawäe kuuldes ütles: „Mõiſta mulle kohhut, oh Jummal, ja ſelleſta minnu riidu ſelle kõrge rahwaga“ . . . . . Se olli 5<sup>mal</sup> Aprilli ku päwal. Päike hakkas agga tõuſma. Kui Sakſlaſed liggi tullid, Alekſander ajas omma tiili otſe Sakſlaſte keſtele ja ſedda wiiji kiſtus neid pooleks, ſiis hakkas mõekadega raiumine ja odadega piſtmine, nõnda et räggin olli tagga; kõik järwe hätis ſai punaſeks. Sakſlaſed piſtſid jooksu ja wennelaſed ajaſid neid tagga järwe kaldani ja taptſid arruta. Sakſlaiſi langes 500, agga Geſtlaiſi ja Lätlaiſi mitto lorda rohkem; mõnned uppuſid järwe ärra, ſeſt kewanine hätis olli õhufene; awatud langesid põgenetes. 50 Sakſlaſt ſai wangi wõetud. Pihtwa linna rõmul ei olnud otſa, kui Alekſander wangidega ſenna tulli. Nüid Sakſlaſed ſaatiſid Nowgorodi ja-dikuid iggaweſt rahhu finnitama. Rahhu ſai finnitud ja Sakſlaſed piddid kõik omma ahnuſe Wenne Maa ülle mahhajätma.

Aleksander olli alles noor mees, agga waat mis rüütlike magister temma tarkusest ja näo kennadusest ütles pärrast jedda, kui ta temmaga juttul olli: „Ma ollen paljo maid läbbi käinud, tean innimeisi ja kuningaid, agga Nowgorodi Aleksandrit näggin immetelledes.“

Kui Aleksandri isja ärra surri, Batöi saatis Aleksandriile ütlemä: „Nowgorodi würst! kui sa tahhad rahhulikult wallitseda, siis tulle minnu juure!“ Üks teine temma asjemel olleks uhkeks läinud, poleks tahtnud mitte Tatarlast kummardama minna, agga Aleksander wöttis parrem ennast arrimatta Tatarlase ees allandata, kui Wenne Maale kahju tehha. Ta söitis Sarai linna. Batöi teadis Aleksandri wöitusest ja wöttis tedda lahkeste wasto. Sarai linnast Aleksander pididi weel Asia Maale suurt hani kummardama minnema. Se reis olli hirmus waewaline, ta pididi nälga ja külma kõrbes kannatama, kus polnud ei metsa, egga linnasid ja küllasid, waid üksnes furnu audade künkad ja innimeste luud maas, mis neist rahwist ollid järrele jänud, kes enne siin ellasid. Suur han andis Aleksandriile Wladimiri juure würsti aujärje. Ka pärrast Aleksander pididi mitto korda Sarai linna söitma. Batöi surri ärra ja Aleksander pididi uut hani kummardama minnema. Bastakid maksusi korjades teggid ni suurt ülleliiga wennelastele, et Wladimiri, Susdali, Kostowi ja mitme muu linna rahwas töstsid mäsfamist, tapsid neid ärra ehk kihhutasid ülle piiri wälja. Han tahtis söawäe Wennelaisi karristama saata, agga Aleksander söitis hani juure, pallus armu ja päästis Wenne Maa ue laastamise eest. Agga omma koddu ei sanud ta ennam nähha. Kõige talwe piddas han



tedda Sarai linnas; pikkad tee reisid murdsid temma terwise ärra ja taggasi tulles ta surri ärra Misne-Nowgorobi linna liggidal. Kui Mitropolit Kirill teaduse sai, et Aleksander surnud, siis hüüdis: „meie päike on loja läinud!“ Waimolikkud, kes sel ajal Mitropolitit juures ollid, ei sanud sellest arru, agga kui Mitropolit lisas: „Aleksandrit enam pole!“ kõik lohtusid ärra. Kui Aleksandri ihhu Wladimiri toodi, kõik linna rahwas läks temmale wasto, et küll kange külm olli; temma matmise ajal kõik rahwas nuttis ja hüüdis: „nüüd same meie hukka!“

Tanel Ramanowits. Pärast Batõi sõa käiku löuna Wenne Maa seisus olli wägga willets. Kiwi linn olli ärra rikkutud, nõnda et endise suure linna assemel seisid nüüd üksnes 200 urtsikud; kõik linna ümberkaudne Maa olli otsega tühhi kõrbe; rahwas olli teise patkadesse ärrapöggenu. Agga Galitsia maakond hakkas warsti parranema omma kuulsa würsti Taneli Romanowitsi wallitsuse al. Kui Batõi ärra läks Tanel tulli Ungrimaalt taggasi, hakkas linnasi parrandama ja rahwast metsadest kotto korjama. Et rahwast pissut olli järrele jänud, siis kutsus ta omma maakonda Sakslasi, Sutisi ja Armenia Maa rahwast, nende läbbi töusid linnades jälle kaup ja meistri tööd, agga wiimate need wöerad walmistasid Galitsia würsti konnale otja; sest nad ei arwanud tedda omma isjamaaks ja ei tahtnud wäljastpiddiste waenlaste wasto sõddida.

Kaua Tanel ei tahtnud Sarai linna Batöit kummardama minna, agga wiimate ommeti läks ka. „Se on hea, et wiimate tullid, ütles temmale Batõi, agga kas sa jood meie kumõssi?“\*) „Seie ajani

\*) Kumõs on hobbusje piimast walmistud jook; ta on wägga tassulik terwisele, isje ärranis tiiskuse wasto.

pole mitte jonud," vastas Tanel, „agga kui ja käsfid, siis joon." Ülleüldse Tanel sai Batõist palju lahlemine wasto wõetud, kui teised Wenne würstid. Ledda ei wiidud pühha tulleda wahhelt läbbi, ei sunnitud ebbajummalaid kummardama, ja Batõi andis temmale omma karrikast wiina jua, mis sel ajal suureks auks arwati. Siiski Tanel wöttis kindlat nõu Tatarlastest lahti saada; ta hakkas kantsiisi ehhitama ja sõa wägge korjama ja wiimate teggi Ungria ja Pola Maa kuningattega leppingu, et nemmad temmale Tatarlaste wasto appi tulleswad. Nende abbi peale lootes ta ajas Tatarlaste harkatid omma Maalt wälja ja saatis hanile ütlemä, et temma ennam ei tahha maksust maksta. Hani sõa päelid Burundai tulli suure sõa wäega Galitsia Maale; agga Ungria ja Pola kuningad ei saatnud abbi ja Tanel pididi jälle ennast Tatarlaste allamaks nimmetama ja kõi kantsid omma Maal mahhalõhkuma. Agga Ledwa ja Pola rahwaga ta sõddis wägga õnnelikult. Pärast Taneli surma (1264) Galitsia maakond pea sai Polakatte kätte (1340 a.), agga Wolõni maakond Ledwa rahwa kätte.

## 7. Ledwa riik.

Ledwa rahwas ellasid omma wanna wiisi senni kunni Sakslased meie Maale tulliwad ja ta nende peale hakkasiwad tükkima, siis kui teine poolt litsusiwad neid Saksa Teutoni rüütlid, kes Preisi Maal sel ajal tulle ja möegaga katoliku usku lautasid. Teutoni rüütlid wõtsid Wisla jõe suu omma kätte, rõhhusid Ledwa rahwa suggu Preislaisi omma itte

alla ja püüdsid seddasamma Ledwa rahwaga tehha. Ledwa rahwas ollid seddawiisi kahhelt poolt Saks-  
laste tulle wahhel ja olleksid ta wistist omma wab-  
haduse ärra kaotanud, kui mitte kõik nende suggu  
arrud poleks ennast kofko ühhendanud. Nad wallit-  
sesid ennesele würstiks ühhe wahwa ja kawwala  
omma wannema, Mindowg nimmi. Mindowg pea  
pärrast Batöi Wenne Maalt ärra minnemist hak-  
kas Wenne Maa piirisd riisuma ja heitis ennese  
alla ennamist kõik nüidse Walge Wenne Maa Düi-  
na jöeni.

Mindowgil olli poeg Woischelg. Se olli üks  
hirmus walli wallitseja. Agga wiimate, kui ta risti  
usku wöttis, tahtis ta omma kurjuse ülle kahhetseda,  
läks kloostriisse mungiks, reisis Jerusalema ja Ahwoni  
mäele, ehhitas isse kloostri ja elas seal mitto aas-  
tat. Mindowg püidis tedda igga pididi risti ussust  
ärra taggandada, agga ei wöinud. Mindowgil olli  
üks suggulane, Dowmont nimmi. Nende naesed  
ollid wökses. Mindowgi naene surri ärra ja jättis  
pissukesed lapsed järrele; temma wödde, Dowmonti  
naene, tulli tedda trööstima, agga Mindowg ütles  
temmale: „minna ei wöi wöerast naest wötta, sest  
wöeras ei wötta mo lapsi armastada; ma wöttan  
sinnu ennesele naeseks“ ja jättis wäggise temma  
ennese juure. Selle eest Dowmont tappis Min-  
dowgi ärra. Kui Woischelg issa surmast teada sai,  
wiskas ta kanges wihhas mungi riided seljast mahha,  
wöttis jwa möega kätte ja töotas mungi riided jälle  
selga panna, kui issa tapjale kätte tassub. Ta hak-  
kas issa assemel wallitsema; temma wallitus olli  
hirmus. Ta kandis allati kalli uhke riete peal musta  
mungi kuc; mis pärrast tedda hundiks lamba nah-

has nimmetati. Dowmont pöggeneš ta wiħha eest Piħkwa, wöttis seal öiget usku, wahwaste söddis Riimi Maa rüütliše wasto ja Piħkwa rahwas töstsid tedda omma würstiks, sest ta olli üks wägga wahwa söamees.

Pärrast Woischelgi surma Ledwa Maal töusid issefesešesed tüllid würstide wahhel, kunnid wimate kuuluse Hedimin omma kätte wallitsuse wöttis ja Ledwa riigi suureks ja wäggewaks teggi. Hedimin (1315—1340) wöttis wenne würstide käest Riemi ja Wolöni maakonnad ärra; mitmed wenne linnad isse teggid omma wärrawad temma ees lahti ja römuga heitsid temma alla, sest se läbbi nemmad päsewad Tatarlaste ikke alt. Hedimin jättis puutumatta kõiš wenne rahwa säeduseš ja ussu kumbed. Ta püidis igga wiisi omma rahwa ellu kohhendada: asutas koolišt, kutsus naabri riikidest kaupmehhi ja kõiš juggu meistrišid ja ehhitas Ledwa riigi pea linna — Wilna. Wilna linna ehhitusešt on nisuggune wanna aegne jut: Üksford Hedimin on Wilia jõe kaldal jahhil olnud; öö on metsas peale tulnud ja ta heitnud ühhe kõrge mäe künka peale maggama. Unes näinud ta ühhe suure raud hundi, kes on ni hirmsaste hullunud, otsego jadda hunti temma sees istunud. Suures hirmus ärkanud würst unest ülles ja räkinud sedda une näggu omma teenrittele. Üks waidelot selletanud selle une-näo sedda wiisi ärra: raud hunt tähhendab ühte kindlat linna, agga hundid temma sees — suur hull linna rahwast. Hedimin töeste ehhitas selle mäe künka peal linna ja andis temmale jõe nimme — Wilna. Hedimin olli ülleüldse hea würst. Et ta kül isse paggan olli, agga ristid usku ta ei küsanud, waid wöttis omma

poegadele wenne würstide tütrid naesteks, lastis ka neid ennast risti usku ristida ja risti usju kirrikud omma pea linnas ehitada. Agga ühhes sellega ta seisid omma rahwaga mehhe moodi Saksa rüütlite wasto. 1336 aastal Saksa rüütlid tormasid Preisi Maalt Ledwa Maale ja piirasid ühhe weikese kantsti (Pune nimmi) sisse, kuhho Maa rahwas warjule pöggenesid. Linna rahwas pannid kindlaste wasto, agga Sakslased omma massinattega löhkusid seinad purruks. Ledolased wötsid nõu kōik ärra surra, agga mitte waenlaste kätte ennast anda. Nad tapsid kōik omma naesed ja lapsed ärra ja wiskasid nende kehhad tulde; siis tapsid isse üks teise; wiimaste pead raius otsast üks wanna waideloti naene, kes isse pärrast ka tulde hüpas. Wiimane langes kantsti würst Mager; kui Sakslased linna sisse tullid, ta pöggenes Maa alla koopasse, kus ta naene olli, tappis esite temma ja siis isse ennese ärra. Sakslased panid immeks nisuggust wahwust ja ei julgenud kauge- male Ledo Maa sisse minna.

Hedimin surri 1340 a. ärra. Temma poegade Olgerdi ja Keistuti ajal Ledwa rahwa wäggenus läks weel suuremaks. Need wennad elasid isselestis wägga sõbralikult. Olgerd wöttis ommiko poolse Ledwa Maa Wilna linnaga ennesele, agga Keistutile andis õhtu poolse Maa Troka linnaga. Olgerd olli wägga sallalik ja kasiin mees; ta ei jonud wina, egga möddu; sõa wäega koddust ärraminnes, ta ei rākinud kellegile, kuhho tal mõtte on minna ja selle pärrast tihti langes äkkitselt otsega wihma hoog waenlase peale. Ennamist kōik omma ellu aja piddas ta sõdda ja allati wōit jäi temma poole. Olgerd wöttis wenne würstide kāest ka Tšernigowi maakonna.

ärta, mis läbbi kōif Ibuna Wenne Maa sai Ledwa riigiga ühendud. Keistut sai kuulsaaks omma wõitude läbbi Preiſi rüütlite ülle. Kui Keistut omma noores põlwes, ükſtord Preiſi Maalt ſõawäega taggasi tulnud, jänud ta Palti merre äres ühte Ledo rahwa linnakesesse Polanga puhkama. Siin on paggana ussu ebbajummala Praurima tempel olnud, kelle altari peal allati tulli põlenud; jelle tulle järrele waatnuwad naeste rahwa suggu waidelotid, kes tõutanud iggaweste neitsi põlwe jäda. Nende seas olnud kenna Biruta, ühhe kuulsa Ledo mehhe tüttar. Keistut on näinud tedda ja pallunud, et ta temmale naeseks lähhäks; agga Biruta pole tahtnud omma tõutust rikkuda; siis würst on temma wäggwaldse omma Trofi lossi ärra wiinud ja naeseks wõtnud. Birutust on temmale kuulus poeg Witowt sündinud.

Olgerdi poeg Jagello (risti ussu nimmi Jakob) pärrast isja surma hakkas omma wendasiid ja suggulaiſi taggakiusjama, kes ennamist kōif pidid omma isja Maalt ärrapõggenema. Ka omma onnu, wanna rauga Keistuti, käskis Jagello häbbemattal wiisil finni wõtta ja ühhe lossi ummukšesse keldrisse wiſjata, kus pidid se wiimane Ledo rahwa wäggen mees omma hinge heitma. Jagello wõttis ennesele Pola kuninga tütre kenna Sadwigi naeseks ja seega ühhes sai ta Pola Maa kuningaks (1386 a.). Sadwigi tahtmise järrele Jagello läks isse katoliku usku ja lastis ka kōif Ledo rahwa katoliku usku ristida ja paggana ussu ebbajummalad ja nende templid ärrapõlletada. Ta läks Pola Maa pea linna Krakowi ellama ja kōif suuremad ammetid, andis Polakatte kätte. Se pahhandas wägga Ledo rahwast. Sepärrast ta pidid pea Ledo riigist ilma jäma. Ta

olli pärrast Reistuti surma temma poja Witowti ka wangi torni wisanud. Keegi ei wõinud temma juure saada, kui üksnes temma abbikaasa. Üksford panni ta ennast omma abbikaasa tua tüdrukü riidesse, läks wangist tua tüdrukü assemel abbikaasaga wälja ja pöggenes Preisi Maale. Sealt tulli ta Saksa Maa rüütlitega taggasi ja wöttis Sagello käest Ledo riigi ärra. Witowt heitis omma alla weel Smolenski würsti maakonna, mis Moskwa maakonna piiris olli ja tahtis sedda samma kõige wenne maaga tehha, agga Tatarlased üksford hukkasid temma s'wa wäe ärra.

Pärrast Witowti Ledo riik sai Pola riigiga ühendud ja sedda wiisi k'wit lõuna Wenne Maa langes Polakatte kätte. Selsammal ajal hakkasid ka omniko ja pöhja pool Wenne Maal weikesed würsti riigid kaduma ja ennast Moskwa würsti riigiga ühhendama.

## 8. Moskwa würsti riigi k'osumine.

Moskwa linn ennam kui sadda aastat pärrast omma ehhitamist olli weel üks pisute linnake, kus ükski würst ei ellanud. Aleksander Newski l'inkis temma ja ümberkaudse Maa omma kõige noorema pojale Tanelile, kes sedda wiisi es'kimisels Moskwa würstiks olli. Nattoke awal Tanel ja temma poeg Gürri ajasid omma raiad laiemale, lisasid omma maakonna juure teised maakonnad, ni kui Perejaslawli linna maakonna, Kolomni linna maakonna ja Mossjaiski linna maakonna. Taneli teise poja Swani Kalita ajal Moskwa würsti riik olli jubba teiste kõrwas biete tuggew.

Swan Kalita (1328—1340) olli üks kaw-

wal ja kokkorjaja würst. Ta püidis kõik hani meelt möda teha, sõitis wägga tihti tedda terretama ja kinkis suured kingitused temma naestele, lastele ja teiste suurema ammetnikudele, et agga omma wallitjust suuremaks teha. Susdali würsti maakonnas kõige tuggemamad würstid olid nüüd Tweri ja Misni-Mowgorobi würstid; nad mõllemad tahtsid suureks würstiks saada. Swanil Kalital olli ka se tahtmine. Han andis suure würsti õiguse Tweri würstile Aleksandrile; agga pea wihhastas ta hani. Tweri linna tulli hani saadik Tsolkani suure hulga Tatarlastega, kes linna rahwale üllekohhut hakkasid teggema. Linna rahwas tõstsid mäsfamist, ja panid selle maja põllema, kuhhu Tatarlased warjole põggenesid; Tatarlased kõik põllesid ärra. Swan Kalita ruttas hani juure ja kaebas seal Tweri würsti peale, et temma isse on rahwa mäsama kihhutanud. Han tõstis Swani suureks würstiks ja andis temmale 5000 sõa meest appi, et ta Tweri rahwast karristaks ja Aleksandri Sarai linna sadaks. Kõik Tweri maakond sai hirmsal wiisil ärra rüüstatud. Aleksander põggenes Bihkwa ja sealt Ledo Maale, agga pärrast pidid ikka Sarai linna minnema, ja sai seal ärra surmatud. Kawwal Kalita selletas hanile, et parrem suure würstile õigust anda, maksud kõigest Wenne Maast kokko korjata ja hani kätte tua, muido Baskakide ja teiste würstide wahhel wõib allati tulli tõuseseda. Han olli selle nõuga rahul ja andis selle õiguse Kalitale. Se olli Kalitale üsna kae pärrast ja rahwale ka parrem. Maksude korjamise juures Kalita ei unnustanud ka omma taskut ärra, pea ta sai kõige rikkamaks Wenne Maa würstiks. Waesed würstid, kellel rahha puudus olli, müüsid



ommad küllad, linnad ja Maad Kalitale, mis läbbi Moskwa würsti riik ikka suuremaks läks.

1299 aastal Wenne Maa Mitropolit Maksim läks ärra rikkunud Kiewi linnast Vladimiri linna suure würsti juure ellama. Mitropolit Peter, Maksimi järrelbid, armastas palju ennam Moskwa linna ja ellas ennamist seal ja ka surri ja sai mahhamaetud seal. Uus Mitropolit Teognost tulli kogguni Moskwa ellama. Se olli jälle Kalita tahtmine ja olli wägga tullus Moskwa linnale. Moskwa sai nüüd iggapiddi Wenne Maa pealinnaks: siin ellas suur würst ja waimulik wallitseja; würstisi olli weel palju, agga Mitropolit olli üksainus üle kõige Wenne Maa; kõik rahwas olli temma waimoliku wallitsuse al; igga üks, kellel teggemist Mitropoliga olli, pididi nüüd Moskwa tulles. Se läbbi Moskwa läks ühte puhko suuremaks ja rikkamaks.

Kalita ehhtas Moskwas ue kantsi, mis Kremliks hüiti, ja kõige linna ümber tamme puust seina. Kaks korda temma wallitsuse ajal põlles Moskwa, agga mõllemil korral ta aitas rahwast ued majad üllesehhtada.

Dimitri Donskoi (1363—1389). Pärast Swani Kalita Moskwas ollid würstideks üks teise järrel kaks temma poega Simeon Uhe ja Swan II.; agga siis astus juure würsti aujärje peale Dimitri Donskoi Swani II. poeg. Ta olli alles lapsoke, kui isja ärrasurri, ja esimesed aastad wallitses Mitropolit Alekssei juhhatuse abbil. Kõik omma ellu aja ta pididi waenlaste wasto sõddima. Wenne würstide seast temma wastolised ollid: Mihail Tweri würst ja wahwa Käsani würst Oleg ja Ledo würst Olgerd. Piik ja werine olli nendega sõddimine, agga wõit wiimate

jäi ikka Dimitri poole. Agga kõige kuulsam Dimitri teggudest on se, et temma essimine Tatarlaste ülle wõitu sai.

Kulla riigi hanid ollid lahked ja head Moskwa würstide wasto, ja aitasiwad nende maakonna piirid teiste würstide kahjuks laiemale ajada, sest nad nägid, et Moskwa würsti dollid sõnnakuulelitud ja rikad maksude maksjad; agga nad ei sanud arru nende fallajast lootusest üksford se läbbi orja ikkest lahti pääseda. Seddawiiši hanid isse walmistasid ennestele wäggewat waenlast. Sarai linnas tõusid ka mäsja-mised: ennamist igga nädaldas olli uus han, üks tapis ühte, teine teist. Dimitri ei teadnud kellele wiimate maksud maksta ja jättis maksude maksmise koguni mahha. Wimate Sarais haniks sai Mamai. Ta nõudis maksusi; Dimitri ei saatnud ja walmistas sõa wägge. Mamai saatis omma sõa wäe Dimitrit karristama; agga Wosji (Вожу) jõe kaldal Dimitri pillas selle wäe laiale. Tullist wihha täis Mamai korjas arruta suure ue sõawäe ja tulli isse kahhe aasta pärrast temmaga Wenne Maa piirile. Dimitri ommalt poolt korjas ka kõik ommad sõamehhed kokko, mõnned pisuleste maakondade würstid tullid ka temma lippu alla.

Kuidas kõik endised waggad wenne würstid Dimitri käis enne sõtta minnemist floostridesse, pallus Summalat ja jaggas armu andid waestele. Mõnni aastat enne sedda ühhe Rostowi bojarini poeg wagga Sergi asutas ennast paksu metsa sisse, 60 wersta Moskwaist Saroslawi linna poole. Eßtotsa ta ellas seal üsna üksipäine, huntidega ja karrudega, kannatas nälga ja külma. Rägitakse, et ta on ühhe karru omma sõbraks õppetanud ja jagganud temmaga omma wiimse leiwa

pallufese. Agga pea rahwas sai teada temma kassinast  
 ellust ja temma juure hakkasid mungid kogguma; nad  
 ehhitasid seal ennestele urtsikufesed ja sedda wiisi  
 sai kuulus Sergei klooster asunud. Sergei isse raius  
 puid, jahwatas kassi weskil, teggi ja küpsetas leiba,  
 õmbles riidid; agga õöse pallus Summalat. Mitro-  
 polit Aleksei sowis, et Sergi pärrast temma surma  
 Mitropolit pididi ollema; agga allandlik Sergi ei  
 wõtnud sedda suurt ammetit ennese peale. Wagga  
 Sergi kloostri se läks nüüd Dimitri omma bojaridega  
 Summala abbi ja õnnistust jelle raske ette-wõtmi-  
 sele palluma; wõttis siin pühha õhtu söma ajast  
 õsja ja söi ühhes mungidega nende kassinat toitu.  
 Wagga Sergi õnnistas Dimitrit ja ütles, et ta waen-  
 lase ülle wõitu saab, ning andis temmale kaks mungi,  
 Bereswet ja Dsläba nimmed, abbimeesteks, sest enne  
 mungi ellu nad ollid kuulsad söa päelikud. 20 Au-  
 gusti ku päwal wenne söa wäggi läks Moskwest  
 wälja. Suur würst lastis weel palwet firrikus tehha,  
 käis omma wannemate aua peal, ja siis astus hob-  
 buse selga ja sõitis fremli wärrawast wälja ühhes  
 omma wenna pojaga Wladimir Andreiwitsiga. Silma  
 weega saatsid neid nende abbikaasad ja teised suurt  
 juggu naeste rahwas. Ilm olli selge ja soe. Söa  
 wäggi pididi Kolonna linna al kõi kottotullema. Di-  
 mitri lugges mehhed ärra ja leidis, et neid olli 150,000;  
 ni suurt söa wägge ütski ei näinud sia ajani Wenue  
 Maal. Siit läksid nemmad omma waenlase Käsani  
 würsti maakonnast läbbi Dona jöele. Siin Dimitri  
 küssis nõu teiste würstide ja bojaride käest: mis tehha,  
 kas ülle jõe minna, wõi siin pool Tatarlaisi odata.  
 Ühhed sowisid ülle minna, teised sia poole jääda.  
 Dimitri olli ühte nõu nendega, kes sowisid wibimata

ülle Dona jõe minna ja Tatarlaste peale tungida, enne kui Ledo würst Jagello ennast Tatarlastega ühendab, sest Jagello lubbas Tatarlastele appi minna. Dõse 7mal Septembri ku päwal Wenne wäggi läks ülle Dona jõe ja jäi leeri Kulikowi wälja peal seal kohhas, kus Neprädwi jõgi Dona jõkke jookseb. 8mal Septembril tullid senna Tatarlased. Dimitri seisis ühe kõrge mäe künka peal ja watas omma sõa wäe peale, nuttis, et ni palju innimeisi peab nüüd surmale minnema, pööris ommad silmad Dnnis-<sup>te</sup> tegia kaju poole, mis ta lippu peal olli, pallus Summalat ja siis astus hobbuse selga ja sõitis sõa wäe ümber, nimmetas kõiki omma armsaiks wendadeks ja maenitšes wahwaste sõddida. Teised würstid ja sõa päelikud pallusid, et ta mitte isse lahkingusse ei läh-<sup>h</sup> häks; agga Dimitri wastas: „kus teie, seal minna. Kui ma teie tahha jään, kuidas wõin ma siis teile üttelda: wennad! surreme isamaa eest.“ Tatarlaste hulgast, nago siis sõa hakkatuse wiis olli, astus üks pitt tuggew mees wälja ja kutsus wennelaste seast ennesele wastalist. Temma wasto läks mung Pereswet, nad läksid kokko ja kuttusid mõllemad surnu mahha. Nüüd Dimitri tormas esimiste rügementidega Tatarlaste peale; teised rügementid teggid seddasamma ja hakkas hirmus taplemine. Terwet kümme wersta olli sõa wägge täis. Werri jooksis otsego jõgi, surnu kehhasid olli ni palju maas, et hobbused ei wõinud eddasi astuda; wenne jalla wäggi langes hobbuste alla, sest ruum olli kitsas ja luhwt olli lämmastaw. Wimate wõit hakkas Tatarlaste poole pöörma, wenne jalla wäggi olli maas otsego hein, mis mahhaniide-<sup>t</sup> tud; Tatarlased wäggise tükkisid suure würsti lippu poole, nõnda et wenne hobbuse wäggi hädda pärrast

tedda finni piddas. Unneks üks jaggu wenne wägge würsti Wladimiri wallitsuse al olli peidus ja ei wötnud weel osja lahkingust. Wladimir tahtis küll ammu appi minna, agga üks wanna arjunud söa päelik Dimitri Bobrof ei lastnud tedda, sest et tuul otje wennelaste filmi puhhus. Wimate tuul keeras teisele. Bobrof ütles: „nüid on aeg!“ ja nad tormasid peale. Ürraehmatanud Tatarlased ei wöjnuud wasto panna ja pistsid jooksu. Wennelased ajasid neid kaugel tagga järrel ja wötsid kwiit Tatarlaste söa moona, hobbused ja kamelid ennesele. Würst Wladimir käs-kis pasunaid puhkuda, ärrawäjinud söa mehhed kog-gusid kokko, agga suurt würsti polnud kuskil nähha; jooksid iggale poole tedda otstima ja wiimate leidsid temma ühhe mahharaiatud puu al maas. Temma söa kübbar ja raud riided ollid purruks pefsetud ja wer-rised; isje ta olli minnestuses. Kui ta märkama hakkas, teised würstid ja söa päelikud langesid ta ette põlwile mahha ja ütlesid: „würst, sa olled waenlaste ülle wöitu sanud.“ Ta tännas Summalat, hakkas wenna ja teiste würstide ja päelikute kaela ümber ja andis neile suud; siis istus hobbusel selga, sõitis lah-kingu paika, tännas söa mehhi ja andis ka neile suud. 200,000 furnu kehha ollid wälja peal maas. Palju olli wennelaisi langenud, agga weel ennam Tatarlaisi.

Suur rööm olli kõigel Wenne Maal, kui sest wöidust teada saadi. Dimitrile anti au liignimmi Donskoi ja ükski würst ei tohtinud ennam temmaga tülli tehha. Mamai ruttas koddu, et uut söa wägge korjata, agga Sarai linnas olli jubba uus han Tohtamöš (Тохтамышъ) ees, kes ta sealt ärra kihhu-tas. Ta pöggenes Kähwa linna ja sai seal ärra-

tappetud. Tohtamõs saatis käs-su, et Wenne würstid piddid temma juure tulles ja maksud maksma, Dimitri saatis mõnned kingitused, agga maksusi ei lubbanud kogguni maksta. Rahhe aasta pärast Tohtamõs tulli sõa wäega Wenne Maale ja piiris Moskwa linna sisse. Sõa wäggi olli pärast Kuli-kowi wõitu koddu lastud. Dimitri läks tedda kollo korjama. Linna rahwas seisid wahwaste wasto: wal-lasid keema wet Tatarlastele kaela, kihutasid kowra ja palkisid linna seina pealt mahha ja õhtuks ajasid Tatarlasi seina alt ärra. Meljandamal päwal sõit-sid Tatarlaste sadikud linna seina liggi ja ütlesid, et nemmad ei sõddi rahwa wasto, waid würstiga, ja et nemmad ei tee neile mingisuggust kurja, waid tahtwad agga Moskwa linna wadata. Linna rah-was, kellel jubba kibbe käes olli, uskusid sedda ja teggid linna wärrawad lahti, Tatarlased läksid linna, tapsid wannad ja nõred ärra, riisusid kõit paljaks, pannid linna põllema ja läksid ärra. Tee peal nad põlletasid weel mitto teist linna ärra. Dimitri piddi jälle Tatarlaste allamaaks ennast tunnistama. Agga Kulikowi wõit teggi ommeti sedda käs-su, et wenne-lased jaid tunda, et nad wõiwad Tatarlastest lahti saada, kui ennast ühhendawad.

Dimitri Donskoi surri täie ia sees ärra; ta olli üksnes 39 aastat wana; allatised sõddad rikkusid temma kõwra terwise ärra. Uja kirjad juttusta-wad, et ta on „tuggew ja mehhine olnud, pitt ja wägga raske, habbe ja juuksed olnud mustad, sil-mad wägga kennad.”

Wassili 1<sup>ne</sup> (1389—1425). Dimitri Donskoi poeg Wassili esisotsja teggi kõit Tatarlaste meele järrele, sõitis Tohtamõssi juure, andis suured kingi-

tused temmale ja temma würstidele; selle eest Tohtamöös andis temmale Nisne-Nowgorodi ja Muroma würsti konnad. Agga pea Tohtamöös isse kaotas omma wallitjuse ärra. Asia maalt tulli uus Tšingishan, Timur, liig nimmega Leng, se on lõmper ehk Tamerlan (raud lõmper), kuidas ennamist allati tedda nimmetakse. Ta olli ühhe Tatra wäese würstifese poeg; issa pole temmale middagi muud parrandust jätnud, kui wanna hobbuse narru ja kameli purru. Tšotša ta olnud mõrtsukate päelik. Temma on Tohtamöösi Kulla ordo ülle haniks pannud, agga nüüd Tohtamöös hakkas temma wasto. Tamerlan tulli ülle Kawkaasia mäggede, kihutas Tohtamöösi Sarai linnast wälja ja ajas tagga kunni Kāsani maakonnani. Wennelased hirmusid ärra ja mõtlesid, et uus Batõi jälle wäljas. Wasšili Dimitriewits läks omma sõa wäega temmale Oka jõele wasto. Agga Raudlõmper jäi seisma ja pööris Dona jõelt taggasi. Süggisene aeg ja rahwa wäesus ei olnud Mongolide meelt möda, kes suurt saaki otšisid. Pärast Raudlõmperit Kulla ordust tõusid jälle mäsämised. Wiimate wallitus sai ühhe wanna Mursa Edigei kätte. Tšotša Wasšili saatis temmale allati ommal ajal maksud; agga pärast wöttis noorte bojaride nõu kuuida ja jättis sedda teggematta. Edigei korjas suure sõa wäe ja tahtis salaja Moskwa linna ärra wõtta; 1408 aastal ta saatis Wasšilile ütlemä, et temma lähhäb kõige orwoga Ledo Maale, agga isse tulliselt tormas Moskwa poole. Wasšili pögenes Kostroma linna. Edigei piiris linna sisse, saatis sõa mehhi iggale poole maad rüüstama ja tahtis talweks Moskwa alla jääda; agga ordoist tullid pahhad teadused; waenlased ollid

Sarai linna tulnud; Edigei ütles linna rahwale, et kui nemmad 3000 rubla temmale wälja maksawad, siis temma lähhäb ärra. Linna rahwas ei teadnud, et koddune hädda sundis tedda ärraminne ja maksid 3000 rubla wälja.

Wassilil olli weel teise waenlasega tegeemist. Ledo würst Witowt wöttis Swolenski maakonna ärra ja püidis seddasamma Bihkwa maakonnaga tehha. Wassili (ta olli Witowti wäimees) kolm korda käis omma ahne äia wasto ja sundis tedda omma püidmise mahha jätma.

Wassili II ehk pimme (1425—1462). Pärast Wassili I surma töusis weel wiimast korda tülli suure würsti aujärje pärrimise ülle. Wassili I jättis aujärje omma pojale Wassile II, agga temma onnu Sürri Dimitriewits wöttis Wenna poja käest Moskwa linna ärra. Sürri surri kül pea ärra; agga temma rahhutumad pojad Wassili Kõwersfilm ja Dimitri Schemäka ei tahtnud nüid ka Wassili I kätte Moskwa linna anda. Riid nende wahhel tuuris terwet 20 aastat. Wassili I wöttis Wassili Kõwersfilma wangi ja lastis temma filmad peast wälja torgata; agga Kõwersfilma wend teggi temma ennesele sedda samma. Üksford Wassili II sötis Sergi Kloostriisse Jummalat palluma. Dimitri Schemäka saatis sennä söa mehhi, kes suure würsti wangi wötsid ja temma filmad peast wälja torkasid. Schemäka läks Moskwa ja nimmetas ennast suureks würstiks. Agga Moskwa linna bojarid ja kiriko teenrid ollid Wassili II poolt, kes nende abbiga omma issa aujärje jälle kätte sai; Schemäka pögenes Nowgorodi linna, kus tedda wimati sihwitiga ärra surmati. Rahwas ei armastanud tedda, sest ta



ei mõistnud õiget kohut; sellepärast Wenne rahwas tanna päwani nimmetawad kõwerat kohtu mõistmist Schemäki kohtu mõistmiseks.

Wassilit pimmedat selles kodusjes sõddas aitasid ka Tatarlased. Mitmed Tatarlaste würstid ehk mursad, kes ordo wallitsejatega rahhul ei olnud, tullid omma jõa meestega Wenne Maale ja heitsid Moskwa würsti teenistusesse. Isses-arranis lahkeste wõttis neid Wassili II wasto ja andis neile suure palga, kinkis neile maad, küllad, ka linnad, ni kui Kasimowi linna Käsani Maa konnas. Selle eest need mursad ollid truud Wassili teenrid ja abbi mehhed ka Tatarlaste wasto. Wõnned nende seast wõtsid ristid usku ja said bojarideks tehtud. Neist ristitud mursadest tõusid wimate mitmed Wenne Maa mõisnikud, kelle suggu ja nimmed tannapäwani ellawad.

Wassili pimmeda ajal siuld ordoft lahkusid Kasani ja Krömi Tatarlased ärra. Ordos tõusis sõdda ja han Ulu-Mahmet sai sealt wälja aetud; ta tahis tulla Wenne Maale ellama; agga Wassili saatis jõa wäe temmale wasto. Ta pöggenes Kasani linna, forjas senna Tatarlaisi kokko ja hakkas Mordwa, Tseremissi jo Bolgaride ülle wallitsema (1440). Kauba läbbi Kasan sai pea suureks ja rikkaks linnaks, nõnda et hakkas jubba Moskwa würsti wasto sõddima. Ühhes niugguses jõas Wassili pimme sai wangi wõetud ja pääsis Tatarlaste käest üksnes suure linnastuse hinna eest.

Krömi ordo olli weel tuggewam kui Kasani ordo. Seal hakkas Asi-Girei wallitsema, kes Tohtamõssi suggust olnud. Terwet kolm jadda aastat Krömi ordo piinas Wenne Maad omma riisumistega. Wassili pimmeda ajal tullid ilmale ka essimised Wenne

Maa kassakad. Se sõnna kassak on Tatra keele sõnna; kassakadeks ordos nimmetati allamaid sõa mehhi. Wenne Maa essimised kassakad polnud muud kui Wenne piiri wahhimehhed, kelle kohhus olli Tatarlaste liikumisse järrele wadata. Jubba pärrast lõune Wenne Maa kõrbedesse hakkasid nattoke awal Wenne rahwa seast nisuggused pöggeneema, kes wallitsuse al ei tahtnud ellada ja tahtsid omma wahwust säedufeta wabbaduses näidata. Senna pöggenesid ka orjad omma issandate juurest. Wimati nendest tõusid terwed sõa wäe feltid, kes ommad asjad wetse läbbi wiendasid ja isse ennestele päelikuid ehk atamanisid wallitsesid. Nad ellasid ennamist jögede kalda-  
del, kus rohke kalla saak olli; söddisid omma hulluja naabritega, ja tihti riisusid Wenne Maa ja Pola maa piirisid ja kaupmeeste woorisid. Widda kauge-  
male läksiwad Wenne Maa piiridest Tatarlasted, sedda suuremaks tõusiwad kassakate feltid. XVI sadda aastal kõif lõuna Wenne Maa olli jubba kassakade käes, kes kahte jaosse ennast jaotasiwad: ühhed nimmetasid ennast Dona jõe kassakadest, teised Dnepri jõe ehk weite Wenne Maa kassakadeks.

## 9. Pisufeste würsti riifide laddumine ja Wenne Maa ühhendamine Moskwa würsti wallitsuse alla.

Joann III (1462—1505). Pärrast Wasfili II Moskwa suureks würstiks sai temma tark poeg Joann. Temma esimine suur teggu olli se, et ta Nowgorodi linna ja temma maakonna omma wallitsuse alla heitis.

1197) Nowgorodi linn olli sel ajal weel rikkas maade ja kauba poolt, agga tēmmal jubba ammu ei olnud sedda wolli, mis tal enne wannast olli; suurem wõimus olli nüüd Moskwa suurte würstide käes. Joann Kalita ja ka temma pojad ja poja poeg wõtsid Nowgorodi käest palju maid ärra ja sundisid tedda maksud maksma. Nowgorodlased kaotasid omma endise wäggewuse ärra se läbbi, et neil allati ollid koddused isekeskised tüllid. Aujamad ja rikkamad linna koddanikud wõtsid omma kätte kõik suuremad ammetid, mis pärrast nad allati riidlesid üks teisega; iggäüks nende seast püüdis iggapiddi waesid koddanikusi omma poole meelitada, et nad wetse peal nende eest seisaksid. Sellest tõusid tihti wetse peal kiskumised ja ka sõddimised. Teiste wabba linnadega, nimmelt Pihlwaga, Nowgorodlased ei ellanud ka rahhulikult, waid allati sõddiswad üks teisega.

Kui Moskwa würsti riik kõige tuggewamaks sai ja hakkas Nowgorodi linna ennese alla püüdma, Nowgorodlased wõtsid nõu Ledwa würsti käest Moskwa würsti wastu abbi palluda. Nowgorodi kaddund Possadniku Isaaki Boretzki lest Marhwa olli se lord rahwa eest-weddajaks; omma suure rikkuse läbbi ta meelitas kõik suuremat suggu rahwa ennese poole, nõnda et wetse peal Pola ja Ledwa kuningas Kasimir IV sai Nowgorodi kaitzjaks kinnitud. Agga Kasimir olli Roma katoliku usku; se pärrast kirriku teenrid ja prostoi rahwas tahtsid parremine Moskwa õiget usku würsti alla jada. Seddawisi Nowgorodlased heitsid kahte jaosse ja nende tüllid läksid weel suuremaks.

Kui Joann III. teada sai, et Nowgorodlased heitnud Pola ja Ledwa kuningaga alla, korjas ta

suure sõa wäe ja läks Nowgorodi; sõa wäe päelikuks olli würost Tanel Holmski. Nowgorodlased läksid Scheloni jõeale Moskwa sõa wäe wasto. Würost Holmski käskis wägge ülle jõe minna ja kiskaga: Moskwa! kihhutasid Nowgorodlaste peale, kes ommalt poolt karjusid: „pühha Sobwia ja suur Nowgorod!“ Nowgorodlasi olli ennam ja nad hakkasid wõitu sama; agga äkkiselt ajas nende peale taggast Tatarlaste hobbuse wäggi. Nowgorodlased ollid ka kõik ratsa, agga need polnud mitte harjunud hobbuse wäggi, nago Tatarlased, waid õppimatta handwärgid, ja sepärrast ei wõinud nad kaua Tatarlaste wasto feista ja pistsid jooksu. Müid Soann läks sõa wäega Nowgorodi linna. Põla kuningas Kasimir ei tulnud Nowgorodlastele appi. Nowgorodlased pallusid armu ja maksid Soannile 15,500 rubla tükki, mis siis 80 puda kaalus. Üks Marhwa poeg ja mõnned teised pea mäsajad said surmale mõistetud; agga Nowgorodlaste õigused jäid se lord kõik puutumatta, agga mitte kauaks. Kue aasta pärrast Soann läks jälle Nowgorodlastega tüllisse. Kaks Nowgorodi bojari tüllid Moskwa ja suurt würosti Soanni terretades nimmetasid tedda kuningaks. Soann satis Nowgorodi küssima, mis tähhendab se nimmi, kas tedda, et Soannil on Nowgorodis se samma meelewäld, mis teistes linnades. Nowgorodlased wastasid, et nemmad pole nende kahhe bojarile ilmaski lubba annud, Soanni kuningaks nimmetada, et nemmad kuningad ei tahha ja et nemmad muido Soanni ei wõtta nimmetada kui isfandaks. Soann sai se ülle pahhaseks ja saatis teist lorda sõawäe Nowgorodi. Nowgorodlased se lord ei pannud wasto. Wetse ja possadniku ammet said ärra kaotud; wetse

fel ja Marhwa Possadnitsja said Moskwa widud; 8000 Nowgorodlast sadeti teise makondadesse ellama; Nowgorodis ja teistes Nowgorodi makonna linnades Joann panni omma wallitsejad. Se sündis 1478 aastal. Nja firjad rägivad, et enne Nowgorodi langemist on mõnued imme tähhed olnud: kange torm on Sohwia kiriku torni mahha lüffanud, Warlaami Gutönski kloostriis on kiriku kellad isse ennesest kõllisenud ja ühhes naeste rahwa kloostriis Neitsi Maria kuju filmist pissarad tilkunuwad. Nõnda trööstis ennast rahwas omma wabbaduse kaotamisses.

Warsti pärrast sedda Joann heitis omma alla üisna rahhulikult ka Tweri würsti makonna.

Joanni III<sup>ma</sup> esmine abbikaasa surri ärra ja ta wöttis 1472 aastal ennesele teise abbikaasa, wiimase Kreeka Keisri wenna tütri Sohwia. Sel ajal Türklased wöitsid Kreeka riigi ärra ja tapfid wiimase Kreeka Keisri Konstantini ärra. Sohwia issa Tomas pöggenes omma perrega Roma linna papsti warju alla. Türklased tahtsid kõi Europa Maa ennesite alla heita ja Türgi Sultan töutas Roma linna minna ja seal Pühha Petrusse kirrikus omma hobbust jöbta. Sellepärrast kõi Europa Maa kunningad wötsid nõu Türklaiisi Europa Maalt wälja kihutada. Nad kuulsid ka Moskwa würsti wäggewusest ja tahtsid tedda ennesele abbiks saada. Roma papstil olli weel falla mötte, kuidagi wiisi ka wenne rahwast omma ikke alla heita. Sellepärrast 1469 aastal tullid papsti sadikud Moskwa würstile Sohwiat abbikaasaks pakkuma. Joann saatis ühhe Italia Maa mehhe Fräsin nimmi Roma linna pruuti waaatama. Fräsin töi sealt pruudi pilti. Joann olli pruudi näoga rahhul ja saatis ommad sadikud pruuti

Moskwa toma. Sobwia sõitis Roma linnast Saksa Maalt läbbi Lübeki linna, ja sealt laewaga Tallinna, kus ta sai suure auga wasto wõetud. Tallinnast sadeti kurjer Moskwa suure würstile teadust wiima, et printses terwisega sia jõudnud. Tartus terretas Sobwiat jubba Moskwa sadil; Pihkwas puhkas Sobwia wiis päwa ja siis sõitis tassakeste suure auga Moskwa. Pea said ka uhked pulmad peetud.

Moskwa linn sia ajani ei olnud weel wägga suur, kõik majad, ka suure würsti loss olli puust tehtud. Linna pessa (kremli) müürid, mis Dmitri Donskoi ehhitas, ollid jubba mahha langenud: ni sandiste ollid nad ehhitud; tahheti ka kiwwi kirrikut ehhitada, agga selle seinad langesid ka enne-aegu mahha. Müüd Joann III. kutsus Stalia Maalt igga suggu meistrisid, sest Stalia Maa rahwas olli sel ajal kõige targem rahwas. Kõige targem nende meistride seast olli Aristotel. Ta õppetas wehnelaisi kuidas peab telliskiwwa ja lubja põlletama; ta ehhitas Moskwas kolm kirrikut: Neitsi Maria surma kirriku, kus müüd wenne Keisrid sawad kronitud, Pea ingli kirriku ja Neitsi Maria kuulutamise kirriku; kremli müüdsed kiwwi seinad, kiwwi lossi suure würs- tile ja franowiti palati, kus meie keisrid pärrast kro- nimist allati lõunat sõwad. Ka teised Moskwa linna koddanikud hakkasid ennestele müüd kiwwi majasid ehhitama ja warsti Moskwa sai kõige illusamaks linnaks Wenne Maal. Joann III. hakkas ka paljo uhkemine ellama, kui enne. Wõera Maa sadikuid wõttis ta wasto, kallid riides ja kroon peas uhkes salis troni peal istudes, salis istusid kalli riidega fattetud pehme pinkide peal bojarid ka uhkes riides, agga troni ümber seisid noored bojaride pojad hõbbe

kirmed käes. Joann III. wöttis ka kahhepeaga Kreela riigi kulli wenne riigi kulliks.

Et Tatarlastel küll enam ei olnud wanna wõimust Wenne Maa ülle pärrast Kulikowi lahkingut, siiski Moskwa würst ifka piddi weel kulla ordu hanile maksud maksma. Moskwas suure würsti lossi liggidal fremlis ellasid Tatarlaste sadikud, kes käisid maksusid nõudmas. Joann III. wöttis nõu kogguni nendest Wenne Maa lahti päästa. Üksi omma wäe peale ei wõinud ta weel lootä. Selle pärrast teggi ta söbrust Krömi ordu haniga Mengli-Kireiga, kes kulla ordo haniga—Ahmatiga tüllis olli, ja et se söbrus kindel olleks, andis lubba Mengli-Kirei wennale Nardulatile Moskwas ellada ja ei lastnud tedda sealt kuhhugi. Se olli Mengli-Kirei meele järrele; sest ta ajas omma wenna Krömist wälja ja kartis, et ta temma wasto mäsjamist ei tõstaks. Mengli-Kirei piddi sepärrast kindel ommas sõnnas ollema, muido Joann olleks kohhe Nardulati Krömi lastnud. Kui se söbrus jäi finnitud, Joann ajas Tatarlaisi Moskwas wälja, tallas jalgadega kulla ordo hani pildi purruks, mis Tatarlasted Moskwa töid ja kelle ette suur würst piddi põlwili langema ja ütles hani sadikutele: „kui teie Wenne Maad rahhule ei jätta, siis ma teen hani ennesega seddasamma.“ Kui Ahmat sellest teada jäi, siis korjas ta suure sõa wäe ja läks Moskwa poole, agga Ugri jõel wenne wäggi panni tale tee finni. Ledwa würst lubbas Ahmatile appi tulla; Ahmat ilma temmata ei julgenud Wennelaste peale minna ja otis teine pool Ugri jõgge; agga abbi ei tulnud; sest Joann saatis Mengli-Kirei Ledwa würstile wasto. Joann olli wägga ettewaatlik; ta ei hakkanud lahkingut, et küll mit-

med s'va p'aelikud ja kirriku teenrid n'oudsid sedda. Ta j'attis s'va w'ae omma poja Joanni h'oleks, kes ei lasknud Tatarlasi u'lle j'be tulla, agga isse s'bitis Moskwa ja saatis sallaja u'bbe bojari Mosdrewat'oi ja Nordulati s'va meestega m'öda Wolga j'ögge alla Sarai linna kuld ordot l'ohkuma, kus keddagi muud ei j'anud, kui naesed, lapsed ja wannad raugad. Mosdrewat'oi ja Nordulat riisusid Sarai linna paljaks ja l'ohkusid purruks. Kui Ahmat sellest kuulda sai, ruttas ta omma pea linna ja sai tee peal ärra tappetud. M'önda langes kuld ordo ja p'aefts Wenne Maa Tatarlaste ikke alt. Tru Joanni III. s'öbber Mengli-Kirei h'awitas wiimsed kuld ordo j'attised ärra.

Wenne Maa sai wabbaiks ja ei maksnud enam kellegile maksusi, agga waenlasi j'ai weel küllalt: Kasani Tatarlased, Ledwa w'ürst ja Liwi Maa Saks'lased.

Kasani Tatarlased ei j'atnud rahhul Wenne Maa piirist, nad allati riisusid ja wiisid innimeisi wangi. Joann III. saatis nende wasto p'aeliku Holmski s'va w'äega. Holmski w'öttis Kasani linna ärra ja Joann saatis senna haniks endise Kasani hani S'brahimi poja Mahmet-Umini, kes s'ia ajani Moskwas ellas; Mahmet-Umin nimmetas ennast Moskwa w'ürsti allamaks ja lubbas maksud maksta. Agga wiimate l'öi ennast Moskwa w'ürsti alt lahti; se eest nuhtles tedda jubba Joanni III. p'og.

Tatarlaste wallitsuse ajal langesid mitmed Wenne maakonnad ja linnad Ledwa w'ürsti alla. Kato-liku usku Ledwa w'ürstid ei sallinud omma biget usku allamaid Wenne'lasi, kiusasid neid, ei annud neile mingisuggusid suuremaid ammetid, ei lasknud kirrikuid ehhitada ja k'a sundisid w'ae wallaga kato-



liku usku wõtma. Sellepärrast mitmed wenne würstid heitsid Moskwa würsti wallitsuse alla kõige omma maakondadega. Kui nüüd Ledwa würsti riik Pola riigist ärralahkus ja ennesele isse würsti Pola ja Ledwa tunninga Rasimiri poja Aleksandri wallitses, siis Joann III. tahtis kõit endised Wenne maakonnad Ledwa würsti käest taggasi saada ja ühhes Mengli-Kireiga läks sõa wäega Ledwa Maale. Ledwalased hirmusid ärra, pallusid rahhu ja Joanni tüdart Helenat omma würstile abbikaasaks. Rahhu sai tehtud ja pulmad peetud, agga Aleksander ei täitnud sedda, mis ta lubbas: ei ehitanud omma abbikaasale ommas lossis kirikut ja sundis tedda, et ta katoliko usku wõttaks, wõttis lapsed temma käest ärra ja andis katoliku mungidele kaswatada. Joann ei wõinud sedda kannatada ja saatis sõa wäe Aleksandri wasto ja wõttis mitmed linnad ärra. Aleksander kutsus Liivi Maa Sakslasid appi. Wenne sõa wäggi löi purruks Ledwa wäe ja laastas kõit Liivi Maa ärra. Sakslased pallusid rahhu ja rahhu sai finnitud. Agga ni pea kui wennelased ärra lätsid nad wõtsid Tallinnas ühhe wennelase finni ja põlletasid temma ärra. Tulline wiha tõusis Joanni III. süddames, ta käskis Nowgorodi linnast kõit Saksa kaupmehhed wälja ajada ja saatis ueste sõa wäe würsti Taneli Stschenä wallitsuse al Liivi Maale. Stschenä laastas kõit Tartu, Willandi ja Bernu maakonna ärra. 1503 aastal sai rahhu tehtud. Kõit need würstid ja maakonnad, mis isse Ledwa würsti alt Moskwa würsti alla läksid, jäid wenne wallitsuse alla; Tartu linn pididi Joannile maksud maksma, mis ta Jaroslawi ajal maksis.

Joanni III. ajal, nimmelt 1497 aastal, sai uus

säeduse ramat kirjutud (Судебникъ), sest nüüd Wenne Maa olli ühhendud ja iggal pool piddid ühhed säedused ollema. Selle säeduse ramatu järrele iggas makonas pea kohtu mõistjaks olli suure würsti assemnik, agga ta piddi kohhut mõistma ühhes rahwa wannerematte ja rahwast ennesest wallitsetud meestega; suurte süide-pärrast on surma nuhtlus pandud, muido warguse ja teiste pisema süide eest piitsaga nuhtlus sambas kõige rahwa nähhes; kohtu mõistjad sawad palga asemel süi alluste käest säetud maksu, agga sallaja ei pea keegi neile andma. Niu asjades riidlejad mõisid raud riides wäljale nuiadega taplema minna. Piits, surma nuhtlus, piinamine, ollid Tatarlaste säedustest wõetud, sest Jaroslawi säedustes fedda polnud.

Joann III. käis omma bojaridega kogguni teisite ümber, kui endised würstid: kõif nad piddid fedda teggema, mis ta käskis ja tahtis, kes sõnna ei kuulnud, sai nuhheldud, mõnned ka surmale mõistetud, mis enne kogguni kuulda polnud. Sellepärrast bojarid tõstsid ülleüllist nurrisemist ja ajasid kõif fedda Joanni abbikaasa Sohwia süiks. Joann läks jubba wannaks. Temma esimise naese poeg ka Joann, kes piddi aujärje pärrima ja fedda ta wägga armastas, surri 1490 aastal ärra ja jättis noore naese ja poja Dimitri. Bojarid ei sallinud Sohwiat ja ei tahtnud, et temma poeg Wassili suureks würstiks saaks; nad hakkasid Joannile räkima, et Sohwia püiab Dimitrit ärra hukkata, ja nõu andma, et Joann omma aujärje poja pojale Dimitrile jättaks. Joann wõttis fedda nõu kuulda ja 1498 aastal kronis Dimitri suureks würstiks, agga Sohwia ja temma poja Wassili panni wahhi alla. Se wihha Soh-

wia ja temma poja peale ei kestand ommeti laua. Nasta pärrast Joann sai sellest bojaride kurjast kawwalusest teada, mõistis kõige suuremaid nende seast surmale; agga Sohwia päästis lahti ja temma poja Wassili nimmetas suureks würstiks. Helena ja temma poeg Dimitri said wangi torni pandud.

### Se kurri, mis Tatarlased Wenne rahwale teggid.

Joann III. päästis küll Wenne Maa Tatarlaste ikke alt, agga sedda kurja, mis Tatarlased Wenne rahwale teggid, ei wõinud temma ärrakaotada. Orja põlw ei wõi ilmaški middagi head ühhe rahwale tua, sedda ennam orja põlw ühhe arrimatta roppu rahwa wallitsuse al. Wenne würstide issekeskised sõdad ja Tatarlaste orja ikke teggi sedda, et nüidne Wennelane pole kogguni ennam se, mis ta enne esfimiste würstide ajal olli. Tatarlased riisusiwad Wenne rahwast, pekfid ja söimasid; mis nendest järrele jäi, sedda wõtsiwad omma würstid ärra. Se läbbi Wenne innimene arjus ärra üllekohtuga, kaotas wabba innimese häbbi ärra. Temma ellu olli kibbe, kohhut ei leidnud ta kuskilt; ta pididi sepärrast kawwalusega sõbrast teggema ja temmalt abbi otsima; kõik püüdsid küsimatta temma warrandusest wõtta, ta hakkas isse ka sedda samma teggema ja õppis se läbbi warastama ja rõwima. Säedust ei nõudnud egga täitnud keegi temma wasto; sepärrast kaotas ta usku õiguse sisse ja hakkas kummardama mitte tödde ja õigust, waid wäggewalda. Endine otsekohhe, õige meeeline Wennelane sai nüid kawwalaks, wallelikuks

innimese teenijaks, nõnda et kõik, ka würstid ja bojarid hakkaswad ennast suure würsti orjades nimetama ja omma palwe kirjade alla kirjutasid ommad nimmed nõnda: „sinu alb orri Wanta ehk Waska,“ mitte Joann ehk Wasfili. Endised Wenelased ei teadnud, mis ihhu nuhtlus on. Tatarlaste wallitsuse al läks kõik teiste: warguse eest hakkati otja esist märkima, suurema kurja teggude eest piitsadega peksuma, wõlgnikusi keppidega wasto jalla kandu peksuma, hirmsal kombel piinama ja ka surmama. Diget kohtu mõistmist polnud kuskil leida, kohtu mõistjad waatsid mitte õiguse waid maksu peale, sest nad isse kartsid ka mitte häbbi, waid keppi.

Ka koddune rahwa ellu läks teiseks. Tatarlastest tulli Wenne Maale se wüs, et suuremat suggu naeste rahwast hakkati koddu tues kinni piddama ja kühhogi ei lastud neid ilma filma warjuta, nõnda et ükski muud meeste rahwas ei wõinud neid nähha, kui üksnes mees ja isja. Wannemad pannid omma tütrid ilma nende teadmatta ja tahtmatta mehhele ja peigmees wõis omma pruuti esmist korda kirikus laulatamise ajal nähha. Se läbbi ollid tihti õnnetud abbiellud; sedda tunnistawad Wenne rahwa laulud, kelles tihti õnneto naene kaebab omma häddalise ellu ja mehhe külmuse peale.

### Wasfili III (1505—1533).

Joanni III. poeg ja temma aujärje pärrija Wasfili III. häwitas Wenne Maal wiimsed pisukesed würsti riigid ärra, nimmelt Pihkwa ja Käsani würsti riigid.

Pihkwa maakond olli ka jubba ammust ajast Moskwa würsti wallitsuse al, et seal küll weel wetse ja possadnik ollid. Pihkwas ellas allati suure würsti asfemnifud; agga nad teggid wabba Pihkwa rahwale ülleliiga. Rahwas kaebas suure würstile nende peale ja se mõistis neile kohhut. Wasfili III. ajal olli Pihkwas wallitsejaks würst Repni-Dbolenski, rahwas ei olnud temmaga rahhul ja kaebasid temma peale Wasfilile. Wasfili sõitis Nowgorodi, kutsus Pihkwasid Dbolenski, possadniku ja teisi ausamaid mehhi kohtu ette; Dbolenski kaebas possadniku ja rahwa peale, need jälle Dbolenski peale. Joann käskis possadniku ja teisi Pihkwa mehhi finni wötta ja wangi wijata. Üks Pihkwa kaupmees sõitis sel ajal omma kauba woriga Nowgorodi ja kui tee peal teada sai, et possadnik ja teised mehhed ollid wangi wiatud, jättis kauba wori tee peale mahha ja kihhutas Pihkwa sellest teadust andma. Hirm langes Pihkwa rahwa peale; nad koggusid wetse, piddasid nõu, mis tehha ja wimate saatsid sadikud Nowgorodi suurt würsti palluma, et ta armu heidak. Wasfili saatis omma djaki Dolmatowi Pihkwa ütlemä, et ta nõuab kahte asja: esiteks, et Wetse peab ärra kaotud sama ja teiseks, et kõigis Pihkwa maakonna linnades peawad Moskwa würstist pandud wallitsejad olla. Kui Dolmatow sai omma kõnne piddanud, istus ta wetse treppi peale mahha ja otis wastust. Se nõudmine olli ni äkkiline, et Pihkwa mehhed ei teadnud mis wastata ja pallusid aega teise hommi kuni nõu piddada. Kõik päwa ja õe rahwas nutsid, ja teisel hommikul tullid weel wimast lorda wetse peale kofko ja ütlesid würsti sadikule, et nemmad ei tahha ennese hinge peale werewallamise süid wötta

ja andwad ennast suure würsti meelewalla alla. Wetse kel sai mahha wõetud ja Dolmatow wiis temma Nowgorodi, kolmsadda kõige ausamat perre-konda said pärrast Pihkwast Moskwa linnadesse ellama wiidud ja sealt teised nende assemele Pihkwa sadetud. Nõnda kaotas ka Pihkwa maakonna rahwas omma wabbaduse ja üsna ise ennestest sõi pärrast, sest nad omma wetse peal karjusid ja riiblesid meeletumal wiisil, nõnda et „pea ei teadnud, mis keel räkis,“ kuidas nende omma aja ramat ütleb.

Nisamma ilma were wallamiseta wõttis Wassili ka Käsani maakonna ommale. Käsani würst Swan Swanowits tahtis ka Moskwa suure würsti wallit-suse alt lahti saada ja teggi sõbrust Krömi haniga ja Pola kuningaga Sigismundi I., et nemmad tedda aitaksid. Kui Wassili III. sellest teada sai, kutsus ta Käsani würsti Swani Moskwa, laskis temma finui wõtta ja wabhi alla panna, agga Käsani maakonna linnadesse saatis omma wallitsejad. Käsani maakonnaga Wassili teggi jeddasamma, mis Pihkwaga: mitmed mõisnikud said Käsani Moskwa wiidud ja nende maad Moskwa bojaridele antud. Käsani würst Swan pöggenes Moskwest Ledwa Maale, kui Krömi Tatarlased ükskord Moskwa tullid.

Wassili III. ajal Krömi Tatarlased hakkasid ka Wenne Maad riisuma. Joanni III. sõbber Mengli-Kirei surri ärra; temma poeg Mahmet = Kirei, Pola kuningaga õffitamise järrele, olli leppimatta Wenne Maa waenlane. 1518 aastal Wassili panni Käsani linna haniks Schig = Alei, ühhe Tatra würsti, kes Moskwa würsti teenistuses olli. Käsani Tatarlased ei olnud sellega rahhul ja kutsusid ennesele haniks Krömi hani Mahmeti = Kirei wenna. Schig = Alei

pöggeneš Moskwa. Pea pärrast sedda Mahmet-Mleituras sōa wäega Wenne Maale; temmale tullid appta Kasani Tatarlased ja Dnepri jõe kassakad; 1521 aastal ta tulli Moskwa linna alla. Wasfili III. kōgguni ei ootnud neid wōeraid ja läks sōa wägge korjama. Tatarlased riisusid linna ärra, wōtsid suur hulk rahwast wangi ja läksid Krōmi taggasi. Tatarlased isse tapfid Mahmet-Kirei ärra; agga Kasan jäi ikka Wasfili wallitsuse alla, ta panni fenna haniks ühhē teise Tatra wūrsti, kes pididi temmale maksud maksma; ja et Kasani linna rikkust wāhhendata, mis neile nende suur laat sisse tōi, Wasfili säedis isse wenne laada Makkarjewi küllas, mis nüüd Mishni-Nowgorodi linnas peetakse.

Wasfili III. söddis ka Ledwa wūrsti Sigismundi I. Üks Ledwa Maa mõisnik Mihail Gliniski läks omma wūrstiga tüllisse, jättis ommad mõisad mahha ja pöggeneš ärra Moskwa. Siin hakkas ta Wasfili III. nõu andma, et ta Ledwa wūrsti käest omma wanna linna — Smolenski ärrawōttaks, sest ta lootis, et Wasfili teeb tedda selle nõu eest selle linna wallitsejaks. Wasfili wōttis sedda nõu kuulda ja läks sōawäega Smolenski linna alla; Ledwa wäggi sai mahha lödud ja Smolenski linn ärrawōtetud (1514 a.); Ledwa wäe päelik Konstantin Ostroski olli wangi wōtetud. Wasfili saatis Smolenski wallitsejaks wūrsti Wasfili Schuiski; Gliniski wiha läks se ülle põllema, ta hakkas nüüd jälle Ledwa wūrsti Moskwa wūrsti wasto kihutama ja tahtis Moskwaſt Ledwa Maale pöggeneda, agga olli tee peal finni wōtetud ja wangi wiſatud. Päelik Konstantin Ostroski, kes isse wenne ja biget usku mees olli, kargas ka sel sammel 1514 a. Moskwaſt ärra ja tulli suure Ledwa

sõa-wäega Smolenski alla; kül sõddisid Wennelased wasto, agga jõud olli kassin; 30,000 Wennelast leidsid surma selles sõas ja nisamma palju ollid wangi wiidud; agga Smolenski linn jäi siiski Wennelaste kätte.

Wassili III. olli weel waljum omma bojaridega, kui temma issa; ta teggi kõik isse ilma nende nõuta; kes wasto räkis, se sai nuhheldud; nõnda: bojarin Bersen-Beklemischew, kes räkis, et suur würst selle tab ommad riigi asjad maggamise kambris woodi peal omma kahhe sõbraga, sai surmale mõistetud; Mitropolit Warlaam ammetist lahti lastud ja kloostriisse sadetud ja Wassili wäimees würst Holmski wangi wisatud.

Wassili III. olli kaks korda abbiellus. Temma esimine abbikaasa nimmi olli Solomonja, Wassili ellas temmaga kakskümmend aastat ja neil ei olnud lapsi. Se wägga kurwastas Wassilit, et tal aujärje pärrijat ei olnud. Ta piddas sellest nõu omma bojaridega ja ütles: „Kellele pean ma omma kuningriigi jätma? Kas mo wendadele, kes ei mõista omma linnadegi ülle wallitseda?“ Mõnned rebbase sabbad bojaride seast wastasid temmale: „Kuningas, wiljakandmatta wigipu raiutakse mahha; ja temma assemele istutakse teine.“ Wassili teggi selle nõu järrele ja lahkus omma esimesest abbikaasast ärra. Solomontale sowiti heaga kloostriisse minna; agga ta ei tahtnud. Siis wiidi ta wäggise kuningaga lossist wälja ja pühhitseti nonniks; agga Wassili wöttis teise naese, nimmet Mihaili Glinki wenna tütri Helena. Kolm aastad ei olnud sellest abbiellust ka lapsi, wimate sündis poeg Joann, kellele pärrast liig-nimmi Hirmus anti. Mitmed bojarid ja waimolikud ei olnud selle suure würsti teoga rahhul, isseärranis selle



wasto räkifid mungid Wassian Kossoi (ilmas ta olli würst Patrikejew) ja Kreeklane Maksim, kes olli üks wägga tark ja koolitud mees ja sai Moskwa tutsitud kiriku ramatude tõlkumise tarbeks. Nad möllemad said kloostridesse wangi pandud.

## 10. Moskwa Kuning = riit.

### Joann IV. ehk hirmus.

Joann IV<sup>ma</sup> lapse põlw. Joann IV olli kolmeaastane, kui ta isja ärrasurri; riigi wallitsejaks sai temma emma Helena tõstetud. Helena olli tark, agga walli naesterahwas. Sel ajal olli paljo walsk rahha; Helena käs kis walskrahha teggijatele tullist tina kõrrisse wallada; ta pani ka kaks omma mehhe wenda ja omma onnu (lelle) Mihaeli Gliniski wangi torni. Kõige wäggewam mees temma ajal olli noor würst Dbolenski; kõif sündis temma tahtmise järrele. Wie aasta pärrast surri ka Helena äkkitselt ärra; armatakse, et bojarid andsid temmale kihwti sisse.

Pärrast Helena surma riigi wallitsus langes bojaride kätte, kelle seas sliis kõige = wäggewamad ollid würstid Schuiskid ja Belskid. Wassili Schuiski wöttis Dbolenski ja Belski kinni ja pani wangi, kus Dbolenski ärrasurri, ja hakkas üksi wallitsema; kõif temma wastolised said nuhheldud, ehk ärra surmatud ehk wangi wisatud; suurt würsti ta ei arwanud krossi asfemelegi; riisus rahwast ja suure würsti warrandust; suure würsti hõbbe sööma riistadest teggi ennejele sööma riistad. Mitropoliti abbiga Belski päejis wangi tornist lahti ja wöttis wallitsuse omma

kätte; Belski wallitses küll heaste, agga mitte kaua, sest Schuiskid said jälle wõimust temma ülle, wiskasid teda ueste wangi; loopisid öse kawa Mitropolitit afnadest sisse; Mitropolit pöggenes suure würsti tubbadesse; Schuiskid suure karraga jooksid senna temma järrele. Pisuke Joann ärkas ülles ja ehmatas ni ärra, et wärrises ja nuttis hirmu pärrast. Mitropolitit teggid Schuiskid ammetist lahti ja pannid temma asfemele teise. Ütski teine ei tohtinud suure würsti meelest armas olla, kui üksnes Schuiskid. Joann hakkas würsti Worontsowi kõige ennam armastama. Kui Schuiskid sedda tähhele pannid, wötsid nad Worontsowi suure würsti söma tuas kinni, pekfid tedda kambliga wasto filmi, kiskufid temma riidet lõhki ja lükkasid wälja ulitsja peale. Suur würst ja Mitropolit pallusid Schuiskid, et nad Worontsowi peale armu heidaksid; agga nad ei wötnud sedda palwet kuulda, kiskufid Mitropolitit mantli lõhki ja saatsid Worontsowi wangi.

Palju üllekohhut pididi Joann IV. omma lapse põlmes näggema; ühhegi suust ei kuulnud ta armastust liggemise wasto ehk ead maenitsust; bojarid õppetaksid tedda weel kurjale; kui Joannes koeri ja kassisi lossi treppi pealt mahha wiskas ehk ratsja hullukombel möda ulitsaid sõitis, nad ei rākinud sõnnagi waid õsitaajid: „las kuningas teeb nalja.“ Neile willetsjadele ei tulnud se mõtte pähhä, et nisuggune nalli langeb ükskord nende enneste kaela. Se wiimne Schuiswide teggu Worontsowiga langes süggawale Joanni süddamesse. Kolm kuud ei rākinud ta sellest sõnnagi; agga siis äkklitselt hakkas ta omma kõigewāggewama bojari Andrei Schuiski wasto; ta kāsksis omma koera-poissa tedda kinni wötta; koera-poisid

weddastid tedda wangitorni poole ja tee peal peksid temma furnuks. Sel ajal Joann olli alles 13 aastane. Teised bojarid jäid nüüd wagguse; agga Joann ei annud ta neile armu: mõnned said surmale mõistetud, mõnnel keeled suust wälja lõigatud.

Joannil olli wägga tark mõistus ja olleks tal parremad kaswatajad olnud, temmast olleks kuulus kuningas sanud; agga bojarid omma üllekohtuste läbbi ärritasid tedda lapse põlwest sadid allati wihhale; kõik üllekohtused teod teggid nad Joanni nimel; Joann teadis sedda, agga ei wõinud middagi parrata. Sepärrast wöttis ta nõu, kui aujärje peale astub, omma bojarisid ni piggistada, et nad liikudagi ei wõiks.

Joann nimmetab ennast kuningaks. Kui Joann 16 aastaseks sai, siis wöttis nõu abbikaasat wõtta, ennast kuningaks nimmetada ja kronida lasta. Wanna wiisi järrele toodi iggalt poolt suuremat suggu tüttarlapsi Moskwa linna suure würostile nähha. Joann wallites ennesele pruudiks bojarini Saharjini-Romanowi tütri priske Anastasia. Enne pulmi Joann tahtis kuninga kroni ennesele pähhä panna. Sia ajani Wenne Maal kuningat ei olnud, waid ollid suured würostid, kes kuningliku kroni ei kannud, et küll Kreeka keiser saatis jubba Wladimiri Monomahile kuningliku kroni. Wladimir Monomah ei tahtnud ennast kuningaks nimmetada, sest siis Wenne Maa ei olnud mitte ühhe wallitsuse al, waid olli mitmeks würosti konnaks jaotud. Monomah on ütelnud, et pango se würost ennesele kuninglik kroon pähhä, kes esimine üksi kõige Wenne Maa ülle saab wallitsema. Joann IV. olli tõeste esimine, kes üksi kõige Wenne Maa ülle hakkas wallitsema.

Monomahi kroon olli alles ja Joann panni temma ennesele pähhä 1547 aastal; Mitropolit nimmetas Joanni kronimise ajal kõige Wenne Maa viiget usku isse wallitsejaks kuningaks. Pea pürrast kronimist ollid ka pulmad peetud.

Suur tulle kahju ja Joanni parranemine. Agga riigi wallitsuse asju ei parrandud ei Joanni kronimine egga temma pulmad. Schuskid jäid kül wagguse, agga nende üllekohhus ei kaddunud mitte ärra; nende asfemele riigi wallitsuse ohjad wötsid enneste kätte Joanni emma suggulased Glinkid ja teggid sedda samma, mis Schuskidgi, Joann isse priiskas. Sel sammal 1549 a. Aprilli kuus sündisid Moskwas suured tullekahjud; palju majasid põles ärra; agga rahwas jäi rahhule. 3mal Julil ühhe Moskwa kirriku tornist kukkus kel mahha; rahwas arwas sedda ühhe äpparduse märgiks. Kuningat ei olnud seford linnas. Ühhes küllas tee peal tulid temma juure 70 Pihkwa meest omma linna wallitseja peale kaebama. Ei tea mis pürrast Joann wihhastas nende peale, kästis nende pähhä keewa wina wallada, nende juuksed ja abbemed ärra põlletada ja tahtis neid surmale mõista. Selsammal tunnil tulli temmale Moskwest teadust, et kirriku kel kukkunud mahha. Joann jätiis Pihkwa meeste piinamise mahha ja ruttas Moskwa. Kõik rahwas olli ühhe suure hädda otuses. 20mal Juli ku päwal üks wagga mees, õnnis Wasili, kes ennast rahwa silmis jölledaks piddas, jänud risti üllendamise floostri kirriku ees seisma ja nutnud kirriku peale wadates. Pea teadis sellest kõik linna rahwas ja räkis, et hädda liggi jõudnud. Sündis ka nõnda, et hädda tõeste tulli. Teise päwa hommiku tõusis kange torm;

pitkneist wõi miski teisest asjast risti üllendamise kir-  
rit läks põllema. Tuul wiis tulle iggale poole,  
nõnda et pool linna kunninga lossideni põlles  
filma pill ärra. Pea tuul pööras Kremli poole  
ja kõik Kremli lossid ja kirrikud said tulle ohw-  
riks, mis ifka eddasi ja eddasi läks; kõik Mosk-  
wa linn sai otsego tulle merreks muudetud. Ükski  
ei wõiuud omma warrandust päästa, igga üks katsus  
agga, kuidas ellu päästa. Kronu püssi rohhu keld-  
rid lendasid hirmsa mürrinaga pilwete alla. Ärra-  
sullanud raud ja teised metalid jooksid möda ulitsaid  
otsego jõgi. Kõik kunninglik ja riigi warrandus,  
mis wannast ajast olli kokkotorjatud, põlles suutu-  
maks ärra. Kõik linna koddanikud jäid palja taewa  
alla, ilma krossita, ilma ihhu warjuta ja ilma lei-  
wa pallufeseta; nad hulkusid linna warremete kaskel  
ja ullusid kui näljased metsalised.

Kunningas pöggeneb omma perrega ja bojaridega  
linnast wälja Worobjewi mäggede peale. Teisel pä-  
wal kunningas olli Moskwas ja sai siin kuulda, et  
linn olli nõiduse kunsti läbbi põllema pandud. Sel  
ajal kõik uskusid weel nõiduse kunsti. Kunningas  
andis bojaridele käsku, et jedda rahwa jutto järrel  
pärriwad. Bojarid kutsusid rahwa Uspenski kirriku  
platsi peale kokko ja küsisid: „les panni linna põl-  
lema?“ Rahwa seast ollid healed kuulda, et Glin-  
skid omma nõiduse läbbi on linna põllema pannud.  
Glinskide waenlased lasksid wistist selle rumala juttu  
rahwa sekka. Bojaride seas seisid siin ka üks Glin-  
ski; ta sai kohte arru, mis need sõunad tähendasid ja  
pöggeneb kirriku. Rahwas kiskaga jooksis ta järrele,  
wedas temma kirrikust wälja ja tappis temma ärra.  
Siit läks rahwas Worobjewi mäggede peale kunninga

maja ette ja suure ähwardamisega nõudis, et kuningas annaks ka teised Glinzkiid nende kätte. Joann käskis peafarjuaid kinni võtta ja ärra surmata; teised kohkused ärra ja jooksid laiale. Sel ajal tuli Joanni juure üks preester, Silvester nimmi, nomis tedda, et se hirmus nuhtlus on kuningaga holetuse pärrast Summalast sadetud ja maenitses tedda, et kuningas peab omma rahwa eest Summala ees wastama. Se maenitsus tungis Joanni süddamesse, ta töotas ennast parandada ja wöttis Silwestri enesele nõu-andjaks. Ja töeste Joann pärrast sedda sai teiseks innimeseks ja wöttis wallitsuse ohjad enese kätte. Kolme aasta pärrast andis ta käsku, et igga linn pididi mehhi Moskwa saatma nõu-piddamijele riigi asjade ülle. Esimisel pühapäwal, kui mehhed kokko tullid, kuningas, Mitropolit ja kõik linna kiriku-teenrid tullid pühha kujudega ja kiriku lippudega fremli ette platsi peale. Kõik rahwas olli koos. Kuningas astus kõrge paiga peale rahwa ette ja ütles esite Mitropolitile: „Ma pallun sind, pühha issand, olle mulle abbimehheks; ma tean, et sa sowid kõik sedda, mis hea on. Ma jäin pärrast issa surma kolme aastaseks ja pärrast emma surma kahheksa aastaseks; mo wäggewad bojarid ei piddanud hoolt mo kaswatamise eest, teggid kõik, mis nad tahtsid, minnu nimel warrastasid, riisusid ja teggid igga üllekohhut. Teie kasjupüüdjad ja riisujad! Mis wastust annate teie nüid? Minna ollen puhhas werre süist. Dotke mo käest kätte-tasjumist.“ Pärrast sedda ütles ta rahwale: „Summalast mulle antud rahwas! ma pallun teid, uskuge Summala sisse, agga mind armastage. Nüid ei wõi enam sedda furja ärraparrandada, mis teie minnu laiskuse ja wäetimuse ja mo bojaride

üllekohtuse pärrast ollete kannatanud; nüüd ma saan isse teie kohtu-möistja ja kaitaja ollema!" Siis kutsus ta omma woodi-üllesteggia Aleksei Adaschewi ennese ette ja ütles temmale: „Aleksei! ma mõtfin so ennese juure santide seast sellepärrast, et ma kuulsin sinnu heast süddamest ja õigest meelest. Wõtta waeste ja nende palwe kirjad wasto, kellele on ülleliiga tehtud ja loe nad läbbi. Arra karda wäggewaid ja ausaid; waata kõit tähhelepannemisega läbbi ja anna minnule teada; karda ütspäinist Summalat.“ Rahwas olli rõmus, sedda kuningaga kõnnet kuuldes ja läks koddu Summalat tännades.

Se kuningaga kõnne ei jänud mitte tühjakš. Ühes Silwestri ja Adaschewiga hakkas ta nüüd uut järgi riigis säedma. Igga ammetisse said ued, mõistlikud mehhed pandud ja uus säeduse ramat kirjutud, kus on kõigile, kes kronu ehk rahwa warrandust warastawad, rasked nuhtlused pandud ja linna ja külla rahwale lubba antud ennesele wannemid wallitseda, ilma kelleta mawallitsejad ei wöinud kellelegile kohhut mõista. Pärrast sedda kuningas kutsus Moskwa sünodi peale kokko kirriko wannemad ja laskis ued waimolikud säedused kirjutada; selle sünodi peal said sadda päetükki kirjutud, ja sellepärrast se sünod nimmetakse sadda päetükki sünodiks.

Rõnda wallitses Joann IV 13 aastad, senni, kunni Silvester ja Adaschew ollid temma juhhatajad ja abbimehhed. Nende 13 aastade sees Joann äwitas Kasani Tatarlaste riigi ärra ja sõddis õnnelikult meie maa Sakslastega, agga selle wiimse sõa ajal läks ta jälle teiseks ja kaotas meie maal kõit ärrawõetud linnad ärra.

Wõit Kasani linnä ülle. Kasani Tatarla-

sed Joanni III sadik ollid kül nimme poolt Moskwa wüirstide allamad, agga nad allati otsego röwliid riisust Wenne Maad ja weddasid Wennelaisi tuhhandete kaupawangi. Joann IV ommas noores põlmes jubba käis kaks kord sōa wäega Kasani linna alla; agga sandid ilmad ja sandid teed ei lastnud Tatarlaste ülle wõimust saada. Agga teist korda Kasani alt taggasi tülles, Joann wöttis ennesele hea suure maatükki Swiagi jõe kaldal, ehbitas seal Swiaski linna ja jättis sōa wäe senna sisse. Pea ka mitmed Tatarlased tullid Swiaski linna ellama ja Mordwa, Tseremissfi ja Tsuwaschi rahwas heisid ennast Moskwa kuningaga alla. Kasani Tatarlased lätsid omma endise Krömi saarelt sadetud kuningaga tüllisse ja pallusid Joanni IV käest uut kuningat. Joann saatis neile ühhe nende wanna kuningaga poja Schih=Ulei nimmi, kes Moskwas ellas, selle leppinguga, et ta Kasanist Wenne wangid lahti lasseb. Kasani Tatarlased lastsid üksnes 60000 wangi lahti, agga teised piddasid kinni; Schih=Ulei ei wõinud midagi tehha; ta püidis kül kōik Joanni meele järrele tehha, agga kartis rahwast. Tatarlased ei armastannid se pärrast tedda ja pallusid Joanni, et ta neile kuningaga asemel omma asemniku sadab. Joann saatis Schih=Ulei asemele omma sōapäeliku. Agga Tatarlased ei lastnud sedda sōa päelikud linna. Müid wöttis Joann kindlat nõu ükskord Kasani riigile otša tehha.

1552 aastal Joann läks 150,000 sōa mehhega Kasani linna alla ja piiras ta sisse. Tatarlased ollid kutsunud ennesele ue kuningaga ja söddisid wahwaste wasto. Wenne wäggi estotsa kannatas palju süggisest märjast ja külmast ilmast palja taewa



al; agga wiimati ilm läks parremaks. Wennelased pannid linna kinni Kasanki jõe poolt, et linna rahwas ilma weeta olleks jänud. Pea Joann sai teada, et linna rahwas maa allust möda käiwad jõelt wet tomas. Ta kästis ühhe Sassa inseneri selle falla tee alla ka fallaja tee kaewata, jenna mõnne waadi püssi rohtu weretada ja põllema panna. Linna rahwas pärrast sedda jõid ühhe mädda hallika wet ja ei tahtnud ifka linna ärra anda. Wennelased teggid suured kõrged haost korwid, ajasid nad mulda täis, weeretasid linna müiri alla, pannid nende peale suured tükkid ja sealt paugutasid linna. Ühhes sellega said linna müiride alla krawid kaewatud ja püssi rohtu täis pandud. Põllema pandud püssi rohhi kihutas linna müirid ja liigi seiswad honed kõige innimestega taewa alla. Pärrast sedda Wennelased tungisid linna sisse; Tatarlased jõddisid ka linna ulitjade peal wasto ja langesid wiimane kui üks. Kasani linn sai Wenne linnaks nimmetud; Joann ehhitas jenna mitto risti ussu kirrikut ja saatis ka piiskopi. — Nelli aastat pärrast sedda Joann IV heitis ennese alla ka teise Tatarlaste riigi, nimmelt Astrahani riigi.

Kasani linna ärrarikkumise ajal sündis Joannil IV essimene poeg Dimitri. Sõast koddo tulles Joann jõitis Sergi kloostriisse põega ristima, tee peal külmetas ennast ärra ja jäi raskeste aigeks. Aigus olli ni kartuse wäärt, et kuningas ei lootnud ennam ellusse jääda ja kirjutas testamenti, et ta jättab riigi omma pojale Dimitrile. Dimitri olli piisfufe laps, sepärrast Joanni nõuandjad sowisid, et kuningas onnu poeg würst Wladimir Andrejewits wannuks enne kuningaga surma, et ta saab truuste uut

kuningat teenima. Wladimir ei tahtnud wanduda. Temma järrele hakkasid ka teised bojarid räkima, et nemmad ei tahha kuningaks imewat last ja et parem wallitsego würst Wladimir. Tõusis suur waidlemine ja kÄrra se ülle kuninga maggamise kambri ukse tagga. Kuningas kuulis kõif sedda ärra, kÄstis kambri ukse lahte tehha ja ütles neile: „Minna tahhan, et teie peate wanduma ennast mo poja allamatteks. Ma ei wõi palju räkida; waid ütlen üks päinis sedda, et kes ei tahha teenida kuningat, kui ta mähkmes, se ei wõtta tedda ka siis teenida, kui ta mehheks kaswab. Kui meie teil tarwis ei olle, siis langegu kõif teie hingede peale.“ Bojarid näggid, et kuningas waljuste räkis, lõid kartma ja üks teise järrele hakkasid wanduma. Karjujatte seas ollid ka mõnned kuninga endised armsjad mehhed. Bojaride immeks ja hirmuks kuningas sai terweks; agga ta ei lausunud bojaridele nüid sõnnagi nende kÄrrast temma surma woodi liggidal, waid hoidis sedda ommas süddames parrajaks ajaks. Warsti pÄrrast kuninga terweks-samist surri temma poeg Dimitri ärra; teisel aastal sündis temmale jälle poeg Joann.

Sõdda Liwi Maa Sakslastega. Bojarid andsiwad Joannile nõu, et ta ka Krömi Tatarlaste riigi ärra häwitaks; agga Joann laitis selle nõu ärra, sest Krömi Tatarlased ollid Türgi sultani kaitsemise al, kes muidogi olleks Tatarlastele appi tulnud, ja Krömi Maale olli wägga waewaline tee läbbi tühja Wenne Maa. Joannil olli teine plan. Ta tahtis Liwi Maa Sakslaiši nattole talsutada, kes endised wannad Wenne linnad Some merre kaldal ennesele wõtsid ja ühhes Rootslastega ei lasknud wennelaiši Nõwa jõe suus kaubelda, et kÜl Nõwa jõgi weel wennelaste käes olli.

Joann IV tahtis wenne rahwast arrima hakkata ja selle tarbets kutsus wöeralt maalt möistliku mehhi Wenne Maale. 1527 aastal saatis ta Saksa Maale ühhe Sakslase, Schlitte nimmi, et ta tuoks sealt tohtrisid, apotekarisid, suure tükki wallajaid, kulla, hõbeda, wase ja raua kaewajaid. Liivi Maa Sakslased saatsid omma mehhi Saksa Maa wallitsust palluma, et neid meistrisid mitte Schlittiga Wenne Maale lasta, sest nad kartsid, et wennelased heitwad siis neid ennesta alla. Schlitte sai Saksa Maal kinni wöetud ja wangi wisatud, agga teised, kes ollid jubba Wenne Maale tullemas, iggaüks omma koddu sadetud; üks nende seast tahtis siiski sallaja Wenne Maale tulla, agga olli ka kinni wöetud ja surmale möistetud. Kui Joann sellest teada sai, wihhastas ta hirmsaste.

Sel ajal Liivi Maa Sakslased ei olnud enam ni tuggewad, kui enne; nad allati tüllitjesid issekeskis. Mia piiskop, kes rüütliid ennesele appi kutsus Liiwlaste ja Geshlaste wasto, arwas ennast Liivi Maa funningaks; rüütlite ordomeister ei tahtnud temmale järrele anda. Rüütliid ellasid nüid ilma tööta, laiskuses, sest nüid enam polnud pagganaid, kedda nad olleks wöinud tulle ja möegaga risti usku heita, nabri riikidega söddida ei olnud neil jõudu. Agga peale söddimist teist tööd nad ei möistnud; sepärrast nad riidlefid üks teisega ja omma ordomeistriga, kelle sõnna nad ei tahtnud kuulda. Iggüks nende seast ellas ommas kindlas lossis otsego funningas, teggi omma orjadega mis tahtis, ka tappis ärra, ükski ei kutsunud teda selle eest kohtu ette. Mitto korda ordomeister pididi söa riistaga neid taltjutama. Omma lossides rüütliid muud ei teinud, kui üksnes priiskasid ja ellasid pordiku ellu. Linna sakjad ka kartsid möisa

fakki — rüütliksid, sest need riisufid neid. Ühhes sellega tõusid rüütlite wahhel weel riud ussu pärrast, sest mõnned nende seast wõtsid Lutteruse usku, teised jäid katoliku usku; üks laitis ühhe usku, teine teise usku, nõnda et tihti sündisid werrised riud.

Meie teame jubba, et Joanni III ajal Liivi Maa rüütliid töotasid, et Tartu linn peab Moskwa würstidele need maksud maksma, mis Jaroslawi ajal maksis. 1554 aastal ordomeister tahtis ueste wenne wallitususega sedda rahhu kinnitada, mis Joanni III ajal sai tehtud, sest selle rahhu aeg lõppis jubba otsa. Joann nõubis ordomeistri käest sedda maksu, mis rüütliid Tartu linna eest ollid lubkanud. Sakslased kirja peal lubbasid need maksud, agga kui maksu aeg tulli ütlesid, et Saksa Maa keiser on ärrateelnud need maksud. Nüüd Joann andis wenne kaupmees-tele kässu, et ei pea mitte ennam Liivi Maaga kauplema, ja hakkas sõa wägge walmistama. Kui ordomeister sellest teada sei, ehmatas ta ärra ja saatis weel Moskwa sadikud üttelema, et ta maksab maksud. Sekord Joann ei lastnud ennast petta. Ta küsis: kas maksud on siin? ja kui sai wastuse, et ei olle, kutsus sadikud omma sõma lauale, kus nad suurt häbbi pidid kannatama. Kui nad laua tahha istusid ja kaned wagnatte pealt ärrawõeti, siis nad näggid, et nende wagnad tühjad; kõik söid, agga nemmad pidid jilmad häbbi täis tühja kõhhuga istuma. Joann ei tahtnud nendega ennam middagi räkida ja kästis koddu minna. Wenne sõa päelikud Scheremetjew ja würst Kurbski tormasid 1557 talwel sõa wäega Narwa linna alla, pannid temma põllema ja astusid sisse. Ordomeister ei lootnud, et wennelased ni ruttu tulleswad, saatis rahhu palluma ja lubbas

wibimatta Tartu maksud ärra maksa; agga Joann wastas, et nüid on wähhhe Tartu maksusi ja et temma nõuab nüid kõige Liivi Maa käest maksust. Narwast wenne wäggi läks kewade Tartu alla. Sakslased ei wõinud wasto panna, neil olli üksnes 8000 meest. Ordomeister löi ennast ammetist lahti; temma assemele rüütlid wallitsetid meistriks Ketleri, kes olli wimaseks ordomeistriks. Wenne sõa wäggi läks wasto pannematta Tartu linna ja päelik Scheremetjew andis käsku wälja, et ükski temma sõa meeste seast ei pea üllekohhut linna rahwale teggema, agga linna rahwas ei pea sõa meestele wina müüma, ja kes sedda ei täida, saab surmale mõistatud. Kui rahwas kuulda said, et wennelased ni heaste nendega ümberkäiwad, 20 Liivi Maa linna teggid isse Scheremetjewile ommad warawad lahti. Nõnda olli luggu teise süggiseni. Kui talw hakkas liggi jõudma, wenne sõa päelikud jätsid nattoke wägge linnadesse ja isse läksid koddu. Ordomeister saatis Moskwa sadikuid rahhu palluma. Joann IV wastas: „Las ta isse tulles Moskwa, kuidas temma allandus, nõnda ka minnu arm.“ „Parrem surm, kui häbbi,“ ütles Ketler ja hakkas sõa wägge korjama. 10,000 meest tulli Ketleri juure kofko; nendega läks ta Nõngo linna alla, wöttis temma ärra ja tappis 400 wennelast ommas wihhas ärra. Wennelastel ei olnud püsji rohto ja sepärrast ei wõinud wasto panna. 1559 aastal tulli 130,000 wenne wägge Liivi Maale, löid Ketleri wäe suutumaks mahha ja terme ku riisusid Liivi maad. Ketler palus abbi Dani ja Rootsi kuningatte käest, agga need ei annud. Siis läks ta isse Pola kuningat Sigismundi-Augusti palluma. Se lubbas ja Ketler ruttas Tartu linna alla, kus weel wenne wäggi sees

olli. Ta tahtis wennelaisi sealt wälja ajada, agga ei wöinud ja pididi häbbiga linna alt ärra minnema. Wennelased wötsid weel Marienburgi ja Willandi linna ärra ja wanna ordomeister Würstenberg sai wangi wöetud ja Moskwa sadetud. Ketler olli wihha täis ja poos mitmed omma söamehhed ülles, et nad wennelastele wasto ei pannud, agga miski ei aitanud, wennelased said iggal pool wöitu Sakslaste ja Poolakate ülle, kes ka jubba appi tullid. Rootslased sel ajal tullid ja wötsid Tallinna ommale; Ketler wöttis ja müis suure summa eest Liwi Maa Pola kuningale, agga ennesele jättis ükspäinis Kura Maa. Nõnda langes Liwi Maa rüütlite ordo; agga sõdda ei lõppenud, sest nüüd Joann IV pididi Liwi Maa pärrast Pola ja Rootsi kuningatega sõddima.

Joanni kurjad teod. Joann IV olleks wistist ka nende ülle wöitu sanud, kui Moskwas sel ajal poleks õnnetus juhtunud, mis kuningaga kogguni jälle teisels teggi. 1560 aastal surri Joanni armas abikaas Anastasia ärra; Joann nuttis minestuseni ta pärrast. Bojarid hakkasid nüüd Joannile sallaja räkima, et Silwester ja Adaschew on Anastasiale kihwti annud. Kuningas uskus sedda, sest ta teadis, et Silwester ja Adaschew tõeste ei armastanud Anastasiat ja ollid nende seas, kes aige Joanni woodi liggi temma poja wasto kääratsefid. Joann kutsus ennese juure bojarid, Mitropolitid ja piiskopid ja käs kis kurjateggiate ülle kohhut mõista. Mitropolit ütles: „kutsuge neid sia, kuulame, mis nad isse ütleswad.“ Bojarid karjusid selle wasto; Mitropolit jäi wait ja Silwester ja Adaschew said hukka mõistetud: Silwester pandi floostrisse, agga Adaschew sadeti Tartu wangi, kus ta pea ärrasurri. Kõik nende suggu-

wõssa sai ta wangi pandud. Sel ajal Polakate wasto Liwi Maal sõddis würst Kurbski, üks kuulus sõa päelik sel ajal. Kui Kurbski sellest teada sai, mis Moskwas sündis, hakkas ta funninga wiha kartma, sest ta olli Udaschewi ja Silwestri sõbber, ja pöggenes ärra Pola maale, kus tedda suure auga wasto wõeti ja kust ta Joannile IV Moskwa kange nominise kirja saatis, kelles ta tedda werre imejaks nimmetas. Se olli kui piissi pauf Joannile. Kui Kurbski, minnu endine sõbber ja tru teener, mõtles funningas, läks minnu wasto, mis ma siis teistest bojaridest pean mõtlema? Ta wõttis nüüd nõu nendest kõigist lahti saada. 3. Detsembril 1564 aastal käskis ta kõik omma warranduse kinni pakkida ja koorma peale panna, lastis Mitropolitile ja bojarid kirriku tulla ja palwet teha. Pärast Summala tenistust jättis ta kõik Summalaga, istus omma teise abbi kasa ja lastega sani ja sõitis Moskwa wälja; mõnni sadda ratsa sõa mehhi sõitsid temma järrel. Terwe fu läks möda ja keegi Moskwas ei teadnud, kuhho funningas läks. Wimate 3. Januaril tulli Moskwa funninga sadik kahhe kirjaga, — üks neist olli Mitropolitile, teine linna rahwale. Mitropolitile funningas kirjutas sellest, kui palju mässamist ja üllekohhut on bojarid enne teinud. „Ka nüüd on nad nisamma suggused — kirjutas ta — sõa päelikud ei tahha issa maat teenida ja andwad tedda waenlaste kätte; kui ma õiguse pärast nende peale wihaстан, Mitropolit ja teised waimulikud palluwad nende eest ja se läbbi wihaстанwad funningat. Ma ei tahha enam sedda kannatada; ma jätan riigi wallitsuse mahha ja lähän senna ellama, kuhho Summal juhatab.“ Linna rahwale funningas kirjutas, et ta nende peale

ei olle mitte wihhane, waid armuline. Mõlemad kirjad ollid rahwale ette loetud. Rahwas läks mäs-  
sama ja nõudis, et Mitropolit peab funningat ar-  
mule palluma ja ütles, et nemmad isse huffawad  
kõik funninga waenlased ärra. Mitropolit, piiskopid  
ja bojarid läksid funningat palluma. Joann olli  
Aleksaadrowi linna kindlasse lossi ellama läinud. Ta  
wõttis neid wasto ja pärrast pikki pallumise ütles,  
et ta wõttab ueste riigi wallitsuse ennese kätte, agga  
et üski ei pea ennam temma teggude wahhele omma  
ninna toppima. 2. Webruaril tulli ta Moskwa, fut-  
sus kõik ammetnikud ennese juure kofko ja kuulutas  
kõigile neile jedda omma tahtmist. Kõik ommad  
wannad teenrid laskis ta ammetist lahti, wallitses en-  
nesele 1000 meest, kes piddid wanduma, et nad on  
allati walmis funningale omma ellu, warranduse ja  
sugguwõssa ohwerdada. Ta nimmetas neid opritsch-  
nikudeks (ärrawallitsetud mehhed, liggemad) ja  
nende ja isseenese üllespiddamiseks wõttis 30 linna  
nende maakondadega; ta Moskwas wõttis ta ennesele  
mõnne ulitsa ja panni fenna omma ustawid mehhi  
ellama. Kõik teised riigi makonnad jaggas ta boja-  
ridele wallitseda, kes piddid suurematest asjadest tem-  
male teada andma.

Opritsnikud sõitsid ratsa, sabbula külles rippus  
neil koera pea ja luud selle tähhäks, et nemmad pea-  
wad kõiki kurjateggijaid Wenne Maa seest wälja püh-  
kima ja neid närrima. Joann wallitses nende seast  
300 meest ja ellas nendega Aleksandrowi lossis,  
kus keegi ilma funninga teadmatta ei wõinud wälja  
minna, egga fiske tulla. Opritsnikud teggid kõik  
mis tahtsid, ütsti ei tohtinud nende peale kaebada.  
Joann ellas ullu ellu ommas Aleksandrowi lossis:



ta panni isseennesele ja omma 300 opritsnikudele mungi riided selga, nimmetas neid mungideks, ennast nende üllemaks; mõnni kord laulis ja lugges kirrifus ja piddas Summala tenistust, pallus pallawaste Summalat; teine kord tulli ta peale priiskamise, lusti ja bojaride ärrahukkamise tuju. Siis tormas ta Moskwa ja ei annud armu kellegile. Opritsnikud sõitsid möda linna ulitsaid, surmasid kõiki, kes nende meelest kunninga waenlane olli, ja ei lasnud nende kehhasidgi mahha matta. Sel ajal Mitropolitiks olli wagga Wilipp. Ta hakkas kunningat nomima ja maenitsema, et ta opritsnikudele mitte nisuggust wolli ei annaks. Soann allati wihhastas Wilippi peale, kui ta tedda nomimas käis ja ajas omma tuast wälja; agga Wilipp ei jätnud nomimist. Ükskord Soann tulli kirrifu omma opritsnikudega kõik mungi riides ja mustad kõrged kübbarad peas. Mitropolit piddas Summalatenistust; Soann kolm korda astus Mitropolitile ette, et ta tedda õnnistaks; Wilipp seisis, nago ei näeksigi tedda. Bojarid arwasid, et Mitropolit tõeste ei panned kunningat tähhele, ütlesid temmale: kunningas on siin ja otas õnnistamist. Wilipp pööris siis silmad kunninga poole ja hakkas tedda nomima: „Ma ei tunne risti ussu kunningat nisugguses riides; ma ei tunne tedda ka riigi wallitususes. Karda ommeti Summala kohhut; meie tome siin Summalale werreta ohwrit, agga seal altari tagga wallatakse ilmasüita werd.“ . . . Kunningas käskis tedda wait jada; agga Wilipp wastas: „ma ollen tee-käia siin Maa peal, ja ollen walmis tõe eest kannatama; kus on mo usk, kui ma wait jään.“ Soann kanges wihhas löi omma keppiga wasto kirrifu pörmandat ja läks ähwardades kirrifust wälja.

Joann koggus piiskopid Moskwa jünodi peale Wilippit hukkamõistma, tullid wassetunnistajad ja Wilipp sai ammetist lahti lastud. Wilipp tahtis omma ammeti märgid ärra anda ja Moskwaft wälja sõita, agga Joann ei lastnud ja käskis weel ükskord Summala tennistust piddada. 8mal Septembril Wilipp piddas Liturgia Summalatenistust. Opritsnikud suure karraga tormasid kirriku, luggesid Wilippile jünodi mõistmise ette, kiskusid temma seljast Mitropolit riided ärra, pannid temmale wannad mungi narrud riided selga, ajasid temma kirrikust luudadega wälja ja wiisid palja rie peal Kremlist wälja. Mahwas nuttes jooksis ree järrele; Wilipp õnnistas kõiki ja käskis Summalat palluda. Wilipp sai Tweri linna wangi wiidud.

Pea tulli weel hirmsam luggu. Üks hukkuja Wolöni Maa mees olli Nowgorodis ühhe kirja teo eest nuhhelda sanud. Ta läts Moskwa ja kaebas kuningale Nowgorodlaste peale, et nemmad peawad Pola kuningaga alla tahtma, et nad on jubba palwe kirja sellest kirjutanud ja Sohwia kirriku Neitsi Maria fujo tahha pannud. Kuningas saatis ühhe ustawa mehhe Nowgorodi; se leidis tõest näidatud kohhast palwe kirja Pola kuningale; selle kirja alla ollid Allempiiskopi Pimeni ja teiste ausamate Nowgorodi meeste nimmed alla kirjutud. Kõik sedda olli se hukkuja Wolöni Maa mees teinud. Joann läts Nowgorodlasi nuhtlema. Tweri linnas saatis ta kõige-kurjema opritsniku Malüta Skuratowi Mitropolit Wilippi käest õnnistust omma ette-wõtmisele palluma. Wilipp ütles: „minna õnnistan ükspäinisi häid innimeisi ja hea tööle.“ Skuratow wöttis ja surmas temma ärra. Tweri maafonnast sadik oprits-

nifud hakkasid riisuma kõik, mis agga ette juhtus; nad surmasid kõiki wahheteggematta ja põlletasid honed ja wilja wälja peal ärra. Issse Joann jõudis Nowgorodi Januari kuus 1570 aastal; agga opritsnikud ollid jubba enne siin; nad riisusid linna ümberkaudo kõik kirrikud ja kloostrid paljaks, wõtsid preestrid ja mungid wangi ja peksid neid hommikust õhtuni ja nõudsid nende käest lunnastuse hinda. Joann käs kis neid kõiki leppidega surnuks peksa. Kolmandamal päwal sõitis ta linna, kuulas kirrikus Summala tenistust ja läks Üllempiiskopi juure lõunat söma. Söma ajal äkkitse hüidiz ta hirmsa healega. Silma piik opritsnikud tormasid üllema-piiskopi warrandust riisuma ja wõtsid üllema-piiskopi wahhi alla. Pärast sedda Joann hakkas kohhut mõistma. Opritsnikud töid temma ette bojarisid ja igga suggu innimeisi, naesi ja lapsi, neid pinati, põlletati tullega, et nad ütlesid, kes tahtsid Pola kuningaga alla Nowgorodi linna anda ja wimate wijsati neid Wolhowi jõkke. Opritsnikud sõitsid ratsa jõe kaldal ja lükkasid odadega neid taggasi, kes jõest wälja tahtsid ujuda. Terwet wiis nädalat tuuris se hirmus muhtlemine. Pärast sedda kuningas sõitis möda Nowgorodi maakonna kloostrisid. Opritsnikud riisusid hirmsal kombel, söa wäggi teggi kõik maakonna paljaks; mõisatest ja külladest jäid paljad warremed järrele. Kui kõik maakond olli paljaks riisutud, Joann tulli jälle Nowgorodi taggasi ja käs kis soldatid kõik linna majad ärralõhkuda ja paljaks riisuda ja tappa kõiki, sedda agga kätte sawad. Wimate käs kis ta järrele jänud rahwa seast igga ulitsalt ühhe mehhe ennese juure tulla. Rahwatand näoga ja wärrisedes tullid nad kuningaga ette. Ta wöttis neid

lahkeste wasto, käästis ennese eest Summalat palluda, kõi felle werrewallamise süüd heitis üllema-piiskopi peale ja laskis neid rahuga koddõ. Üllempiiskop sai wangi pandud ja paljo teisi Nowgorodlasi Moskwa sadetud. Kõik riisutud warranduse koormad läksid ka Moskwa. — Nõnda lõppes Nowgorodlaste nuhtlemine; 27,000 innimest olli ärrasurmatud.

Nowgorodist Joann läks Bihtwa linna rahwast nuhtlema. Bihtwa linna rahwas naeste ja lastega seisid omma wärrawate ees ja kummardasid maani, kui kunningas möda sõitis. Misuggune allandus teggi kunninga süddame pehmeks. Bihtwas ellas se kord üks wagga mees Nikolai, kes ennaft Kristuse pärrast jölledaks piddas. Joann läks tedda waatama. Nikolai panni temma ette laua peale toore lihha tükki ja ütles: „söö!“ „Minna ollen risti inimene,“ wastas kunningas: „ja ei söö paastu ajal lihha“ (siis olli suure paastu aeg). — „Agga risti inimeste werd wõid jua?“ ütles Nikolai; ja hakkas tedda nomima ni waljuste, et Joann hirmus ärra ja wi bimatta sõitis Bihtwast wälja koddõ. Moskwas Joann piinas Nowgorodist toodud wangisi, et nad ütlesid, kes nendega ühhes nõus ollid. Mitmed suure wallus nimmetasid Moskwa koddanikude ja ka opritsnikude nimmed, nõnda et süialluste arw kaswis igga pääw. Joann jäedis nuhtluse pääwa. Hommiku warra hakkati üllespoomise sambaid säedma, tehti tulli üllesse, pandi suur wee tober rippuma ja nuad ja pihhid laua peale. Sedda nähhes rahwas hirmuga jooksis laiale, nõnda et ühte hinget polnud ulitsate peal nähha. Pea toodi süiallustid senna; nad ollid werrised, ärrapiinatud ja ei jõudnud jalge peal seista. Senna tulli ka kunningas ja saatis

rahvast kofko ajama, ta sõitis ka isse ratsa ja kisen-  
das et ükski ärgo kartko, sest temma nuhtleb üksnes  
omma waenlaisi. Rahwas ei tohtinud wasto panna  
ja nattoke awal tulli kofko. Müid hakkas hirmus  
nuhtlus. Üks sai kirwega purruks raiutud, teine  
ärrapõlletud, kolmandamale wallati keewa ja külma  
wet kaela. Terwet nelli tundi tuuris se kolle teggu;  
150 innimest said ärrasurmatud.

Sel hirmsal ajal Joann kaotas kõik Liivi Maa  
ära. Poolakad wõtsid Liivi Maa linnad ommale,  
ja Rootslased Tallinna Maa linnad ommale; ja  
Joann pididi nendega rahhu teggema ja kõigest om-  
mast waewast ilma jääma. Ta nuhtles omma alla-  
maid ja unnetas wõerad waenlased ärra. Ta kartis,  
et kõik on temma wasto ja tahtwad tedda ärrasur-  
mata. Se kartus ei lahkunud temmast ei päwal  
egga wõse, ei Summala templis egga piddu peal.  
Ommas wiibhas ta unnetas Summala ja innimeste  
jäedused ärra. Üksford käskis ta ühhe wenna wenna  
ärratappa, teine ford poja omma isja. Ilma werre-  
wallamiseta ja piinamiseta ta ei wõinud ellada.  
Temma lustid ollid ka hirmsad. Üsna naeru pärrast  
lõikas ta ühhel bojaril kõrwad peast ärra, teisele löi  
omma terrawa raud keppi jalla sisse; omma naeru-  
teggijale wallas terve wagna keewa suppi pähhä, ja,  
kui se karjudes pistis jooksu, ta löi temma noaga  
surnuks. Ta laskis karrusid rahwa peale ja naeris,  
kui karrud rahvast tagga ajasid ja murtsid. Kaks  
aastad enne omma surma wiibhastas ta omma wan-  
nema poja Joanni peale ja löi temma keppiga wasto  
pead surnuks. Mõnni ford tulli kül ka parrem tuju  
temma peale; siis süddame tunnistus närris tedda;  
ta olli kurb, pallus Summalat, kahhetjes ommad

kurjad teod; agga sedda polnud mitte kauaks. Ise ärranis kurb olli ta pärrast poja surma: ta nuttis, lugges isse pühha kirja ta kirstu juures, käskis kõigis kirrifutes Jummalat palluda. Suur süddame wallu kui kiwvi rõhhus tedda; öösete kargas ta woodi pealt ülles, küssaga langes põrmanda peale mahha ja olli seal minnestuses maas. Temma sisselond hakkas mäddanema ja wäljast poolt kehha paisetama. Ta saatis floostritesse ja kirrifutesse palwe kirjad, et temma üllekohhuse hinge eest palwet tehhas ja pallus kõiki temmale temma kurjad teod andeks anda. Omma surma woodi peal ta olli kõikidega wägga lahke, maenitjes omma poega Weodori armulikult wallitseba ja ühte puhko nimmetas omma kaddund poega Joanni. Ta heitis omma hinge 18. Martsi ku päwal 1584 aastal.

Rahju, et se suur waim ja mõistus, mis Joannile IV<sup>male</sup> olli Jummalast antud, sai temma lapsel põlwes ülleannetuma bojaride läbbi kurjo poole pöördud; kui mitte sedda poleks sündinud, Joann oleks wistist sedda Wenne Maale teinud, mis pärrast Keiser Peter I. teggi, temmast olleks Wenne Maal uendaja sanud; sest temmal ollid nissammasuggused mõteted ja planid kui Peetrilgi. Temma esimine hakkas Englistmaaga kauplema ja asutas Moskwas Englistmaa kauba kontori, temma esimine laskis Wenne Maal ramatuid trükkima hakkata; temma esimine wöttis nõu Balti merre ranna Wenne kauba laewadele lahti teha.

## Siberia maa

ja

### Kassak Ormat Timoweits.

Wüstide riu ja Tatarlaste wallitsuse ajal palju Wenne innimeisi jätsiwad omma isjamaa mahha ja pöggenešid ülle piiri tühjale maale. Rahhu neil seal ka kül ei olnud, agga ommeti olli omma wolli, polnud tarwis mingisuggust wallitsust karta, egga kellegile maksusi maksta. Kõik need innimesed ollid üffitud, naeseta ja lastieta. Nende juure pöggenešid kōit, kes wabba ellu ihhaldasi, wargad, rōwliid ja mõrtsukad, iggawiks, kessel olli sant omma koddu ellada. Nad asfutasiid ennamiist ennast suurte jōggede kaldal; wallitšesid ennesele isse üllema, kedda atamaniks nimmetasiid. Neid olli kaksjaggu: ühhed ellasiid Dona jōe kaldal ja neid nimmetati Dona kassakateks, teised ellasiid Dnepri jōe kaldal ja neid nimmetati Weike Wenne Maa kassakateks. Nad sõbdisiid Tatarlastega, Ledwa rahwaga ja Türklastega, riisusiid kaupmehhi kwiwal maal, ja jōggede ja merre peal. Kuninga Joanni IV. ajal kassakaid olli jubba palju. Dona kassakad rōwisiid Wenne kaupmehhi Wolga jōel. Joann IV mitto korda saatis jōa wae nende wasto, mitmed said kinni wōtetud ja surmale mõistatud; agga nad siiski ei jätanud rōwimist mahha. Ühhe nende rōwlite seltsi atamaniks olli Ormat Timoweits. Ta olli tallu-  
poja suust, agga tark, tuggewa ihhu ja waimuga, il-  
lusa näoga ja sirge. Esiotsja ta olli Wolga jōe peal  
lodja meeste pudru keetjaks; siin anti temmale nimmi  
Ormat, mis siis tähendas lodja meeste lee (kold);

temma risti nimmi olli Wassili. Pudru keetmine  
 läks Ermakil iggawaks; ta südda hakkas wabba ellu  
 iggatsema ja ta pöggenes Dona kassakate juure. Om-  
 ma wahwuse ja möistuse eest ta sai seal warsti ühhe  
 kassakate külla wannemaks töstetud. Se ammet ei  
 olnud ka Ermaki meelt möda, temma iggatses senna,  
 kus ta omma wahwust ja jõudu olleks wöinud om-  
 ma wõlli peal pruftida. Ta koggus sennese juure  
 teija nisammasuggusid kui temma isse ja tormas  
 nendega Wolga jõe le rövima. Kellegile ei annud  
 ta armu, ei Wenne regga Tatarlaste kaupmeestele;  
 Ermaki nimmi ajas igga ühhe peale hirmu; ja tem-  
 ma rövimifest anti Moskwa Joannile IV teada. Jo-  
 anni käsits temma finni wötta ja surmale möista.  
 Agga Ermak ei holinud kunninga käsjust ja rövist  
 wanna wiisi eddasi. Temma omma seltsiga ei ol-  
 nud mitte ükski, seal olli weel palju teija. Kun-  
 ningas saatis swa wäe nende wasto. Teised said  
 finni wöetud ja üllesprodud; agga Ermak omma seltsi  
 meestega pöggenes Wolga jöest Kama jökke ja sealt  
 Permi Maale. Permi Maal jubba ammust ajast  
 sadil ellasid Wennelased. Kõige-rikkamad nende seas  
 ollid kaupmehhed Strogonowid; neil ollid suured  
 maad, sola wabrikud ja kauba aidad. Et ennast  
 wöera arrimatta rahwa eest warjata, Strogonowid  
 ehhitasid kaks linna, ostsid suured tükkid, püssid ja  
 püssi rohtu ja kutsusid swa mehhi, et nad waenlaste  
 wasto allati walmis olleksid. Strogonowide maa  
 franti piir olli wasto Uralt mäggesid; agga seal pool  
 mäggesid olli se maa, mis nüüd Siberiks hüitakse.  
 Wenne maa kaupmehhed teadsid sedda maad ammust  
 ajast sadil. Üks 400 aastad enne Ermaki käisid  
 senna Nowgorodi linna noored Iodja mehhed kallid



nahku tomas. Seal Irtschi jõe kaldal olli Tatarlaste riik; se riigi pea linna nimmi olli Isker ehk Sibir. Selle linna nimme Wennelased andsid kõige selle maale, mis seal pool Urali mägesid on. Sibiri linnas sel ajal olli kuningaks Kutsum, kes alati riisus Strogonowi maad. Strogonowid wõtsid nõu Kutsumist lahti saada ja ta temma maa ennesele wõtta, sest Sibir olli rikkas maa; seal olli palju head põllu maad ja metsa, metsades kalli nahhaga ellajad, jöggedes palju kalla, mägedes kulda, hõbedat, rauda ja kallid kowwa. Sepärrast Strogonowid saatsid sadikud Moskwa Joanni IV palluma, et ta lubba annaks Sibiri maaga jõddima hakkata. Joann andis se lubba. Strogonowid hakkasid nüid rohkem sõamehhi kutsuma. Nad kuulsid Ermakist ja temma wahwusest ja saatsid mehhi tedda Bermaale kutsuma. Sel sammal ajal Ermak pöggeneb Wolga jõest Kama jõgge möda põhja poole. Siin sai ta Strogonowi sadikutega kokko ja läks römuga kõige omma felti meestega (neid olli 540 meest); Strogonow wõttis neid suure auga wasto, andis neile omma poolt 300 meest abbiks ja nad läksid Sibiria maale; nad sõitsid ennamist lootikutega möda jõggesid. Kui nad Irtschi jõkke said, Kutsum satis ommad mehhed neile wasto, agga lasakade püsiti paugud hirmutasid neid jooksu; üks Tatarlane olli wangi wõetud, agga Ermak laskis temma lahti. Se juttustas Kutsumile, et wennelased peawad wägga wäggewad ollema, sest kui nad omma wibudest lasfewad, siis walgub tulli, tõuseb suits ja mürristab, nolesi pole nähha, agga awawad hirmus waljuste. Kutsum kutsus kõik omma rahwa appi. Omma wenna poja Mametkuli saatis

ta 10,000 mehhega Ermati wasto; agga isse teistega peitis ennast ühhe mäe alla Irtschi jõe kaldal. Mametkul ja Ermat söddisid wiis pääwa, wimate Mametkul pididi omma Tatarlastega Kutsumi juure ärra pöggema. Ermat söitis möda jögge ebdasi. Kutsum ja Mametkul ollid wastas. Kassakaid ei olnud enam 500 meestgi; agga neil ollid püssid ja se andis neile julgust. Lahhing olli merrine ja pitt; wimate Mametkul sai awatud ja Kutsum pistis jooksu omma Tatarlastega. Ermat läks Siberi linna, agga ei leidnud seal mitte ühte innimese hinge; kulda, hõbedat ja kallid nahka olli küllalt. Ermat saatis omma wahwa selfimehhe Swani Koltso Moskwa kuningale teada andma, et Siberia Maa on nüüd temma al. Joann IV olli wägga rõmus, andis kassakatele nende endised rõwimised andeks, saatis neile suured kingitused ja söawägge abbits. Ermatile saatis ta omma kaks raud kuube, hõbbe kruusi ja omma öllalt kassuga. Se olli Joanni IV wiimse ellu päwade ajal. Rahhe aasta pärrast Ermat langes omma holetuse pärrast. Ta otas Siberia linna ladale Buharia Maa kaupmehhi; need kaua ei tulnud, sest Kutsum ei lastnud neid; Ermat läks möda jögge Kutsumi otsima. Dö tulli kätte, kassakad ollid wässiind, ei möttelnud, et Kutsum nende järrele waatas, jäid jõe saare juures seisma ja heitsid köif maggama; Kutsum wöje jallaja läks saare peale ja tappis köif kassakad ärra, Ermat kargas jökke ja tahtis kaldale ujuda, agga raske raud kuub weddas ta jõe põhja. Agga Siberia riik jäi ikka wenne kuningate wallitusse alla, kes nattuke awal köif nüidse Siberia Maa ennese alla heitsid.

## 11. Kuriti suggu lõpmine Wenne aujärje peal ja suure tülli ja mäsjanise aeg.

### Kuningas Weodor (1584 — 1698).

Kui Joann hirmus ärrasurri, Moskwa aujärje peale astus temma poeg Weodor. Uus kuningas olli wägga tassane ja jummalafartlik; ta allati luges omma palwe tuas pühha kirja, kõis iggapääw kirrikus, reisis klooritressse Jummalat pallumas ja kandis ka mungi riidid. Omma ihhu ja waimu poolt ta olli wägga kehwa. Riigi wallitsuse asju ta ei wõinud egga ka tahtnud toimetada; sepärrast wallitsuse ohjad andis ta omma abbikaasa wenna Borisi Godunowi kätte.

Godunowi eeswännemad ollid Tatarlased; ta olli üks tark, agga karwal mees. Ka Joann IV armastas tedda, agga temma ei werristanud omma käsfi ühhes opritsnikudega. Temma püidis Joanni IV poega Joanni isja wiha käest päästa, ja sepärrast sai isse wihasse kuninga käest wemmeldada. Godunowi naene olli selle kõige kurtjema opritsniku Malüta Skuratowi tüttar; sellepärrast wistist jäigi ta putumatta siis, kui teiste bojaride pead lendašid otjast mahha. Kui Joann IV surremas olli ja wi mast korda ommad pattud tunnistas, Godunow üksi kõige bojaride seast seis is temma surma woodi juures ja kuningas jättis omma abbikaasa ja lapsed temma holeks.

Würstid Schuiskid ollid Godunowi waenlased. Et kuidagi wiisi tedda allandada ja kuningast eemale lükkata, Schuiskid ja Mitropolit Dionisi kõige wenne rahwa nimmel kirjutasid kuningale palwe kirja, et

ta omma lapseta abbikaasast ärra lahkuks ja wöttaks teise abbikaasa. Igga Godunowi palwe järrele Mitropolit ei annud sedda palwe kirja kunninga kätte ja Godunow pööris asjad nõnda, et Schuislid said hukka mõistetud, kui kunninga wastased ja wangi sadetud. Mitropolit Dionisi olli pea ka ommetist lahti lastud ja temma assemele Mitropoliuks Godunowi sõbber Kostowi linna üllempiiskop Iow tehtud.

Weodori ajal olli rahhu Wenne Maal. Üksnes Rootslastega olli pisuke sõdda ja wennelased said jälle ommad wannad linnad Sam, Kaporje ja Swangorodi kätte, mis Iwanni IV ajal Rootslased ollid ennesele wõtnud. Löüne pool Wenne Maa piiri peal Godunow lastis u. d kindlad linnad üllesehitada, et Krömi Tatarlastele tee Wenne Maale kinni panna. Nisamma said ka pärrast Ermaki surma Siberia Maal mõnned kindlad linnad ehitatud, nimelt: Tobolsk, Pelöm, Beresow ja teised.

Pärrast sedda, kui Kreeka Maa Türklaste kätte langes ja Kreeka riigi assemel Türgi riik sai, Konstantinopoli linna patriarki wallitsus wenne kogguduse ülle lõppis otsa, Wenne Maa piiskopid pidid nüid isse enneste seast Mitropolit wallitsema. Kuningas Weodor ja Boris Godunow wötsid nõu Wenne Maa kogguduse ülle omma patriarki säeda. Sel ajal Konstantinopoli patriark juhtus Wenne Maal ollema, kuningas Weodor pakkus temmale patriarki ammeti Wenne Maal; Jeremias ei tahtnud Wenne Maale jäeda ja Godunowi sowimise järrele ta pühhitse Wenne Maa patriarkiks Moskwa Mitropolit Iowi (1589 a.).

Röige kuulsam Godunowi teggudest on se, et temma esimine andis käsju, et igga tallupoeg peab

selle maa-tüffi peal ellama, kus ta wannemad on ellanud, agga mitte ühhest kohhast teise hulkuma. Siin on wenne tallu rahwa orja põlwe halgus. Wenne Maa tallu rahwal jubba ammust ajast sadit ei olnud omma pärris maad, sest maa olli würstide pärris, kes tedda bojaridele tinkisid palga asemel; agga tallu rahwas olli ommeti wabba; igga tallu poeg wöis senna ellama minna, kus temmal parrem ja kasulikum olli. Sedda wiiffi sündis, et waejemad Maa kohhad jäid kogguni tühjaks rahwast ja mõisnikud ei jõidnud omma Maad arrida, ei kronule maa frundi eest maksud maksta\*), egga jöa ajal säetud arru jöa mehhi wälja saata. Riigi wallitsus ei püidnud tallu-rahwa ellu kohhendada, waid keelis üksnes hulkumast ja säedis, et igga tallupoeg wöib omma wallast üksnes Sürri pääw teise kohta minna. Agga 1597 a. Godunow keelis kogguni need ühhest kohhast teise hulkumised ärra; igga üks pididi seal wallas ellama, kus enne olli ellanud. Wimate nattoke awal köit wallitsus tallu rahwa ülle langes mõisnikutte kätte ja tallu rahwas said mõisnikutte orjadeks.

Pärrast funninga Joanni IV surma jäi temmal peale Weodori weel teine poeg pissuke Dimitri temma seitzmendamast abbikaasast Mariast Nagaja. Dimitri emma suggulased ja temma kaswataja Bogdan Belski tahtsid pärrast isja surma tedda funningaks tõsta; agga nende püidmine läks tühja; Dimitri ja temma emma ja onnud said Moskwest Uglitsi linna ellama sadetud, agga Belski Nisni-Nowgorodi linna wallit-

\*) Sel ajal ei olnud weel pea rahha maksu; waid olli Maa maks; tallu poeg ei maksnud middagi, sest temmal ei olnud Maad, waid kõige omma walla eest pididi maksud mõisnik maksma omma Maa suuruse järele.

sejaks. Kunningal Weodoril ei olnud lapsi ja sellepärast aujärje pärrijaks pididi muidogi Dimitri sama; rahwas nimmetas tedda jubba aujärje pärrijaks. Agga ühheaja aastane Dimitri äkkiste sai ärrasurmatud. Üks pühha pääw on temma ühhes omma hoidjaga tuast wälja läinud teiste lastega mängima. Siin on kolm meest Bitägowski, Katsalow ja Wolohow temma liggi astunud. Üks nendest on küsfinud: „on sul, herra, uus kaela ket?“ — „Ei, wanna“ wastanud Dimitri, pead ülestöstes. Selsammal minutil on kurjateggija lõnud nuagu lapse kõrrisje ja isje pistnud jooksuma; teised kaks teinud sedda sama ja läinud ka omma teed. Se sündinud kohhe pärrast Jummalä tenistust. Roski firriku kõster, kes sel ajal kella torni lukki finni pannud, näinud sedda ja hakkanud firriku kella löma. Rahwas iggalt poolt jooksnud kella hüidmise peale kokko, wõtnud kurjateggijad finni ja surmanud neid ärra. Kunningas saatis mõnned bojarid sedda luggu järrele urima. Need töid kuningale teadust, et Dimitri on isje lange többes nua ennesele kõrrisje pistnud ja et Bitägowski, Katsalow ja Wolohow on ilma süita ärrasurmatud. Müid Uglitsi linna rahwas said kui ühhed mäsjajad nuhheldud ja mitmed Sibiri wangi sadetud. Agga rahwas ei uskunud bojaride juttu, waid tõusis teine jut, et mõrtsukad ollid Moskwaft Godunowi poolt sadetud, kes isje kuningaga aujärge iggatses.

### Kunningas Boris Godunow.

Januari kuus 1598 aastal surri wimane Kiriiki suggust kuningas Weodor ärra. Temma surma tunnil patriark Iow ja bojarid on küsfinud temma käest,

kellele ta aujärje jättab; ta on wastanud: „ma jätan kõik Dummala hõlks.“ Moskwa linna rahwas nimmetasid temma abbikaasa Irina riigi wallitsejaks; agga Irina pöggenez floostrisse ja lastis ennast nonniks pühhitseda. Kawal Godinow pöggenez temma järrel ka senna samma floostri, agga temma söbrad sel ajal teggid tööd rahma seas temma kassuks. Patriark Iow, kes nüüd üksi riigis pea perremehheks jäi, sowis, et rahwas Godunowi kuningaks walliteks. Bojarid, kes kül ommas süddames Godunowi wihkasid, ei julgenud patriarki wasto hakkata, ja ühhes patriarkiga läksid Godunowi aujärje peale palluma. Kawal Godunow wastas, et temma ei julge sedda suurt ammetit ennese peale wõtta; ta otas teistest linnadest saadikuid, kes piddid Moskwa kofko tullesma, et uut kuningat walliteda; sest ta teadis, et patriarki wasto ükski ei tahha hakkata. Ja tõest teiste linnade sadikud ka kinnitasid, et peale Godunowi ükski teine kuningaks ei kõlba. Godunow jälle ei wõtnud sedda kroni paktumist wasto. Nüüd patriark, bojarid ja kõik rahwas läksid floostrisse Godunowi palluma; kaua pallusid nad tedda silma weega ja põlwilt seistes. Ka nüüd Godunow seisis wasto; wimate ommeti wõttis ta nende palwet kuulda.

Selsammal ajal Godunowi söbrad temma tahtmise järrel tõstsid jutto, et Krõmi Tatarlasted peawad Moskwa piirile tungima. Godunow läks suure sõawäega Tatarlastele wasto; agga Tatarlasi polnud kuskil nähha, maid üksnes Tatarlaste sadikud tullid Moskwa sõa wäele wasto ja pallusid rahhu. Godunow tuli Moskwa, teggi suure piddu sõawäele ja üksnes nüüd kui riigi päästja lastis ennast kuningaks kronida. Kui patriark firrifus temma pähha

Ironi panni, Godunow hüüdis: „Summal olgo tunnistusmehheks, et minnu riigis ei saa ühte waest egga santi ollema; wimase särgi tahhan ma omma rahwale jaggada!“

Esimised Borisi wallitsuse aastad ollid rahhulitub. Boris ei armastanud sõdda; ta ehhtas uusi linnasi Sibiris, saatis senna Wenne Maalt tallupoegi, antwerkisi ja kaupmehhi; ka Krömi Tatarlasti mõistis ta rahhus hoida. Godunow tahtis wenne rahwast arrima hakkata: kutsus Saksa Maalt sva mehhi ja teisi meistrisid, andis neile suure palga, et nad wennelastele sva kunsti ja kōiti teisi kunstisi õpetaksid; ta tahtis ka tarku koolitub mehhi kutsuda ja rahwale koolid asutada. Omma tütre Ksenia tahtis ta Dani printsi Joannile mehhele anda; prints tuli jubba Moskwa, agga surri siin ärra.

Boris püüdis kül igga piddi rahwale head tehha, agga siiski ei wōinud rahwa süddamed ennese poole pōõrda. Ta kartis bojarisid, igga bojar olli temma silmis temma waenlane. Kōige ennam kartis ta ärrasurmatud Dimitri kaswatajat Bogdani Belskit; temma peale sai siin tõstetub, et temmal olnud kurri nõu kunninga ellu peale ja ta piddi Siberi wangi minema. Tõusid sallaja kaebtused, iggal pool lufisid ja kuulasisid kunninga spionid; kelle peale nad kaebasid, need said sallaja ilma kohtuta ärrasurmatud ehk wangi sadetub. Suur hirm ja abhastus tõusis rahwa seas. Teiste wangi sadetub suurt suggu meeste seas ollid ka kaks wenda Romanowid (kunninga Joanni IV esimise abbikaasa Anastasia wenna pojad); wannem wend Weodor Nikitits sai kloostri se mungiks sadetub ja temmale nimmi Wilaret antub. Ühhes sellega terwet kolm aastat üksi järgi olli



Wenne Maal wilja iffaldus, nälg ja fatt; rahwas surri hulga kaupa. Boris piidis sel kumal ajal igga piddi rahwa ellu fergitada, lastis uhked majad, firrikud, firriku kella tornid ehhitada, andis wilja fronu wilja aitadest, jaggas sadda tuhhandede kaupa rahha waestele; agga miski ei aitnud; rahwas tulli iggalt poolt Moskwa kofko armu leiba sama ja sedawissi kōik linn sai santa ja hulkujaid täis. Peale sedda kōik riik olli mõrtsukaid ja rōwliisi täis; sest orjad ja tallu rahwas lätsid metsadesse pärrast sedda, kui nad iggawiks omma maafundi külge said finnitud. Üks mõrtsukate päelik Hlopka Rossolap tulli omma jeltšimeestega Moskwa linna alla, andis lahingu kunninga sõameestele, agga sai finni wõetud ja hukkamõistetud. Se olli üksnes hädda aja hakkatus. Warsti rahwa seas tõusis jut, et kunninga Weodori wend Dimitri peab ellus ollema ja tahhab omma isja aujärge kätte sada.

### Walle-Dimitri I.

Selle mehhe nimmi, kes ennast Joanni IV<sup>ma</sup> pojaks Dimitriks nimmetas, olli Grigori Dtrëpjew, Galitsi linnast. Ta olli üks mõistlik, wahwa, agga kerge-meeleline noor mees. Lapse põlwest sadik, pärrast omma wannematte jurma, hulkus ta ühhest kohast teise, läks kloostri ellama, hulkus ühhest kloostrist teise ja wimate tulli Moskwa Ijudowi kloostri. Siin panni tedda tähhele patriark Iow kui ühte mõistliku innimest ja teggi tedda ennese juures kirjutajaks. Tubba siin hakkas ta omma sõbradele räkima, et temma peab kunninga poeg ollema. Kui Godunow sellest teada sai, kääsis tedda finni wõtta;

agga Dtrepjew jõudis Pola Maale ärra-põgeneda. Wõib arvata, et Godunowi waenlased — Moskwa bojarid andsid Dtrepjewile nõu ennast Dimitriks nimetada, et se läbbi Godunowi hukka saata. Mõnne aja Dtrepjew õppis ühhes Pola Maa koolis, käis kassakate maale ja õppis seal heaste sõddima. Sealt tulli ta jälle Pola Maale, üks rikkas Pola würst Adam Wisnewetski wõttis tedda ennese juure teenistusesse. Üksford jäi ta siin aigeks ja andis Wisnewetskile teada, et temma allam teener pole keegi muud, kui Moskwa kunninga poeg Dimitri, et mõrtsukad on eksituse wiisil temma asemel ühhe Uglitsi preestri poja ärra-tapnud, agga temma on ärra väesnud ja sia ajani ennast Godunowi eest warjul pidanud. Würst Wisnewetski, temma suggulased ja sõbrad uskusid sedda ja lubbasid tedda aidata. Kõigesuurem Dtrepjewi abbimees olli Sendomiri mõisnik Jurri Mnischka, ta lubbas omma kenna tütri Maria Dtrepjewile abbikaasaks anda, kui ta Moskwa kunningaks saab. Roma Katoliku mungid — Jesuitid tullid ka Dtrepjewile appi, sest nad lootsid temma abbil Wenne Maal Katoliku usku lautada; nende kawala sowimiste järrele Dtrepjew wõttis jubba sallaja katoliku usku. Roma papsti sadik Rangoni wiis Dtrepjewi Pola kunninga Sigismundi III ette. Sigismund ka tunnistas tedda tõsiseks Moskwa kunninga pojaks; agga ei tahtnud temma pärrast arwalikkult Godunowiga sõddima hakkata; ta säedis temmale hea üllespidamise ja andis lubba ennesele sõa wägge waestest mõisnikudest korjata.

Waeseks jänud Pola mõisnikud korjasid 1600 sõameest Dtrepjewi lippu alla; neile tullid appi 4000 kassakat. Selle pisukeste sõa wäega Dtrepjew tulli

ülle Wenne Maa piiri, mitmed Wenne Maa lin-  
 nad wõtsid tedda kui tössist Joanni IV<sup>ma</sup> poega  
 wasto. Godunow saatis temma wasto suure sõa wäe;  
 agga isse häkkiste jäi aigeks ja surri ärra (1605 a.).  
 Moskwa linna rahwas tunnistasid temma poja  
 Weodori kuningaks. Moskwa sõawäe päelil Was-  
 manow kõige omma sõa wäega heitis Drepjewi alla,  
 kes nüüd Moskwa linna alla tulli. Moskwa  
 linna rahwas wõtsid tedda wasto ka kui tössist Di-  
 mitrit. Godunowi poeg 16 aastane Weodor sai ärra  
 surmatud.

Walle-Dimitri I olli üksteistkümmend kuud kun-  
 ningaks. Ta olli tark, lahke ja hea süddamega mees,  
 agga fergemeeleline ja ettewaatmatta. Kõik bojarid,  
 kes Godunowi ajal ossid wangi sadetud, said nüüd  
 lahti lastud; agga mungiks pühhitsetud Wilareti  
 Romanowi Drepjew teggi Kostowi linna Mitropo-  
 litiks; noor kuningas isse igga pääw mõistis boja-  
 ride nõupidamisest kohhut ja temma kohhus olli  
 õige ja karme. Agga tedda saatis hukka se, et ta  
 ei ellanud mitte nõnda, kuidas endised kuningad  
 ellasid: ei käinud sauna; ei magganud pärrast lõunat,  
 olli laisk kirriku käima, ja teggi suurt sõbrust Pola-  
 katega ja Jesuitidega. Marina Mnischet tulli suure  
 hulga Polakatega Moskwa; Drepjew lastis ennast  
 temmaga ärralaulatada, ilma et ta õiget usku oleks  
 wõtnud; waid teggi Marinale weel omma lossis  
 katoliku kirriku. Ühhes sellega mitto tuhhat Polakat  
 priiskasid ja mõllasid ja teggid üllekohhut Moskwas.  
 Rahwas hakkas nurrijema; agga Drepjew et taht-  
 nud sedda tähhele panna. Bojarid wõtsid nõu wal-  
 le Dimitrile otsa tehha; nende pea mees olli würst  
 Wasfili Schuiski. Üks hommiko leidu ajal Schuiski

bojaridega ja suure hulga rahwaga piiras kunning-  
 likku lossi ümber, tapsid Basmanowi ärra, kes neid  
 nomina hakkas ja tungisid lossi sisse. Walle Di-  
 mitri hüppas nende eest lossi afnast wälja ja nit-  
 kastas omma jalla ärra. Streletsi wäest wahhid  
 astusid temma ümber; walle Dimitri pallus neid  
 truuks jäeda ja lubbas neile suured kingitused. Ta  
 tõest, kui bojarid nõudsid, et nad walle Dimitri nende  
 kätte annaksid, Streletsid wästasid neile püssi  
 paukudega. Bojarid wõtsid kawwalusega neid ärra  
 petta: „Lähme Streletside linna jaosse“, küssendasid  
 nemmad, „lõhhume nende majad ärra ja hukkame  
 nende naesed ja lapsed, kui nad ei tahha meie kätte  
 fedda koera ja pettist anda.“ Streletsid hirmusid ärra  
 ja andsid walle Dimitri bojaride kätte; ta sai teotud  
 ja ärrasurmatud. Linna rahwas tormasid nüüd Po-  
 lakate peale ja tapsid nendest 7000 meest ärra.  
 Walle Dimitri kehha sai linna wärrawa tahha mahha  
 maetud. Mõnne pääwa pärrast rahwa seas tõusis  
 jut, et Walle Dimitri aua peal peawad mitmesuggu-  
 sed immetähhed sündima; bojarid kästisid siis temma  
 kehha quast wälja kaewata ja ärrapõlletada, temma  
 tuhha suuretükki sisse panna ja fenna poole lasta,  
 kust ta tuli.

### Wassili Schuiski ja 2<sup>ne</sup> Walle-Dimitri.

Pärrast Walle-Dimitri 1<sup>se</sup> surma Moskwa linna  
 rahwas nimmetasid kunningaks Wassili Schuiski,  
 agga patriarkits Kasani Mitropolit Hermogeni, kes  
 üks wägga kindla waimuga mees olli. Nõnda kui  
 Schuiski sai bojaride läbbi kunningaks tõstetud, siis  
 töötas ta mitte midagi ilma bojaride nõuta ette.

wötta. Se ei olnud mitte rahwa meele järrele, sest rahwas ei armastanud bojaride wallitsust, Joanni IV lapse põlw olli weel kõigil meeles. Schuiski olli üks inneto näoga wannamees, kitsit, lohmetanud ja rahwas sepärrast ei armastanud tedda. Nasta pärast töufis jut, et Walle-Dimitri olnud tõssine Joanni IV poeg, et ta on Moskwaast ärrapöggenu, peab ellus ollema, ja et temma asemel on üks jassa lihunuh ärrasurmatud. Uus Walle-Dimitri tulli jälle Pola Maalt ja korjas suure wäe Pola-katest ja Wennelastest ja jäi selle wäega Tuschina küllasse leeri, 12 wersta Moskwaast; sellepärrast Moskwa rahwas nimmetasid tedda „Tuschino wargaks.“ Marina Mnischef läks ka Moskwaast Tuschina küllasse ja häbbematal wiisil tunnistas pettist omma mehheks, et agga Moskwa kunninga prouaks saada. Mitmed wenne linnad heitsid ennast pettise alla; temmale tullid appi ka kassakad. Poolteist aastad seisis ta Moskwa al, agga linna ärrawötta ei wöinud. Selsammal ajal taks Pola sõapaelikud Sa-pega ja Lisowski piirasid Troitski kloostri sisse, sest se klooster olli kuulus omma rikkuse poolt ja nemmad tahsid kloostri warranduse ärra riisuda. Agga suurte kloostride ümber sel ajal ollid paksud müürid, müüride ja tornide peal suured tükkid; kloostri mungid, senna warjule jooksnud tallu rahwas ja mõnned sõamehhed seisid terwed kuusteistkümmend kuud wahwaste waenlase wasto ja päestsid omma kloostri. Tuschini warga sõamehhed käisid möda Moskwa maafondast, põlletasid ja riisusid kõik, mis agga leidsid. Rahwas iggalt poolt jooksis Tuschini, nõnda et warsti töufis siin linn; sia tullid Pola kaupmehhed omma kaubaga ja wenne linnad saatsid wilja woorid.

Moskwa rahwas tõusis Schuiski wasto. Schuiski sel ädda ajal saatis omma wenna poja wahwa Mihaili Skopin = Schuiski Rootsi kuninga käest abbi palluma. Rootsi kuningas andis omma sõwapäeliku Delagardi ja 5000 sõameest, 10,000 Rotslast läksid isse omma tahtmise järrele, Nowgorodlased wõtsid ka sõa riistad kätte. Selle wäega läks Skopin Moskwa poole. Kui Sapega ja Lisfowski sellest teada said, läksid nad Troitski kloostri alt ärra ja Skopin läks kloostri; põhja-poolsed Wenne Maalinnad jätsid nüüd Tuschini warga mahha ja hakkasid Moskwa poole heitma, Skopin läks suure auga Moskwa. Kui Pola kuningas Sigismund III kuulda sai, et Rootsi kuningas Moskwa kuningale abbi saatnud, läks ta isse sõawäega Wenne Maale, piiris Smolenski linna sisse ja saatis Tuschino Polakatele ütleva, et nad silma pill Walle-Dimitri mahha jätwad ja Smolenski tullewad. Tuschinas tõusis riid ja mässamine; mõnned hakkasid jubba jõimama Walle-Dimitrit; sepärrast pöggeneb ta tallupoja riides Tuschinast Kalugi linna; temma järrele sõitis jenna ka Marina ratsa kussari riides. Siis Pola sõwapäelik pani Tuschino põllema ja läks Smolenski alla, agga kassakad ja teised wennelased läksid Kalugi linna pettise juure.

Rahwas armastab Mihaili Skopini kõige enam ja tahtis tedda pärrast Wasfilit kuningaks tõsta; se ei olnud mitte teise temma onnu Dimitri Schuiski meele järrele, kes isse lootis pärrast wenda kuningaks saada. Skopin tahtis sõawäega Smolenski alla Sigismundi wasto minna, agga äkkitselt surri würsti Worotõnski juures pidul ärra. Kägiti sel ajal, et Dimitri Schuiski naene, kes seal ristiem-

maks on olnud, on Skopinale kui ristiuskale ärrakiv-  
titud wina karrifa annud. Kui rahwas Skopini  
surmast teada sai, tõstis ta mässamist, piiris Dimitri  
Schuiski maja ümber ja tahtis temma ärra surma-  
ta; sõawäggi päästis temma wihhase rahwa käest.  
Skopini asemel Sigismundi wasto läks nüüd Di-  
mitri Schuiski, ja Pola päelit Sholkewski löi ta  
sõawäe kogguni purruks. Siis Moskwa rahwas  
läks mässama, lütkasid Wassili Schuiski aujärje  
pealt mahha ja pannid temma floostriisse mungiks.  
(1610 a.).

### **Moskwa riik ilma kuningata. Minin ja Posharsti.**

Nüüd Polakad, kasjakad ja mässajad wennelased  
läksid möda Wenne riiki laiale ja armuta riisusid ja  
surmasid rahwast. Mitto linna sai suutumaks ärra-  
huklatud. Maakonnad riidlesid üks teisega ja igga  
üks neist mõtles üksnes isse ennese eest. Moskwas  
tõusis ka riid ja waidlemine selle ülle, kedda kun-  
ningaks walliteda: ühhed tahtsid Walle-Dimitrit, tei-  
sed Pola kuningaga Sigismundi poega Wladislawi,  
agga patriark Hermogen nõudis, et kuningaks peab  
Wenne mees wallitetud sama. Sholkewski Pola sõa-  
wäega seisis Moskwa linna al. Need bojarid, kes  
Wladislawi kuningaks sowisid, lastsid sallaja Shol-  
kewski ja Pola sõawäe Moskwa. Smolenski lin-  
na Sigismundi juure said sadatud (würst Golitsin  
ja Mitropolit Wilaret) sadatud palluma, et ta om-  
ma poja Moskwa kuningaks sadab. Agga Sigis-  
mund ei tahtnud poega lasta, sest tal ennesei olli  
mõtte Moskwa kuningaks saada. Sigismund olli

wägga kange katoliku ussu piddaja ja armastaja ja sepärrast Wenne Maa üllemad firrikoteenrid koguni ei tahtnud tedda kuningaks. Patriark Hermogen hakkas kirjade läbbi rahwast ussule appi kutsuma. 100,000 meest tulli Moskwa linna alla kokko ja piirsid Polakaid sisse. Hermogeni se eest Polakad pannid wangi. Dnnetuseks sel wäel olli mitto päelikud, kes üks teisega riidlesiwad. Kõige targem ja wahwam nende seast olli Käsani mõisnik Prokopi Läpunow; agga tedda wihtasid kassakad, tedda ta waljuste riisumise eest nuhtles; wimate kassakad wõtsid ja surmasid temma ärra. Mõisnikud läksid nüüd omma sõameestega igga üks omma koddu; agga kassakad riisusid kõik Moskwa ümberkaudse maa paljaks. Sholkewski sel ajal läks Moskwaast Smolenski linna ja wõttis ennesega liggi Wassili Schuiski, agga Moskwa temma assemele Polakate päelikuks jäi Honsewski. Sigismund wõttis Moskwa sadikud finni ja saatis neid Pola maale wangi; senna sai ka Wassili omma wendadega sadetud. Smolenski linn langes nüüd Sigismundi kätte; Rootsi päelik Delagardi wõttis Nowgorodi linna, ja nõudis, et Nowgorodlased tunnistasid Wenne Maa kuningaks Rootsi kunninga poja. Tuschini warras sai sel ajal Kalugis ärrasurmatud; agga temma assemel Pihkwas tõusis uus pettis, kes ennast ka Dimitriks nimmetas; lõunapoolsed Wenne Maa linnad tunnistasid omma kuningaks Marini Mnischki poja. Käsani Tatarlased, Mordwa rahwas hakkasid ka Moskwa wallitjuse wasto mässama ja wennelaisi ommalt maalt wälja ajama. Wenne riik olli hukka samas, agga se ei olnud mitte Summala tahtmine.



Waimulikud teenrid püüdsid igga piddi rahwast waenlaste wasto lihbutada. Kõige ennam selle juures teggid tööd Troitski kloostri üllem Dionisi ja warranduse oidja Abraam Palitsin. Nemmad saatsid linnadesse kirjad, kelles kutsusid rahwast appi Moskwa linnale ja õige usjule. Kõige eskmised tõusid waenlaste wasto Nishne-Nowgorodi linna rahwas. Kui preester kirikus rahwale ühhe Troitski kloostri kirja ette lugges, üks lihhunil Kosma Mini poeg Suhoruki kutsus pärrast kirikut rahwa turru peale kokko ja ütles: „wennad! müime omma warranduse ärra, panneme ommad naesed ja lapsed pandiks, ja forjame rahha sõawäele üllespidamiseks ja päästame omma isja maa waenlaste käest ärra“ ja n. ed. Minini kõnne panni Nishnegorodlaste jüddamed põllema, igga üks ohwerdas omma warrandusest ni palju kui wõis isja maa päästmiseks; igga üks olli walmis ka sõtta minnema; teised makonnad taatsid ka ommad mehhed Nishnenowgorodi linna. Nende päelikuks sai wahwa würst Posharski wallisetud. Patriark Hermogen saatis neile kirja, kelles kiitis neid ja pallus neile Jummalale õnnistust. Polakad lastnud temma se eest nälga ärra surra. Kassakatte päelik Sarutski püüdis igga piddi Posharskile wasto seista, et ta Moskwa ei saaks, ja saatis ka mõrtsukaid tedda ärratapma; agga se kurri nõu läks tühja; siis Sarutski läks omma kassakatega ja Marini Mnischkiga ja temma pojaga lõunapoolle Wenne Maale. Posharski läks Moskwa linna alla, ajas sealt Pola päeliku Hodskewitsi ärra, kes Honssewskile appi tulli. Honssewski Polakatega seisis linnas Posharski wasto; agga wimate neil tulli hirmus nälga kätte, nõnda et nad innimese lihha söid;

ja piddid linna wennelaste kätte andma. Nad said muist ärrasurmatud, muist wangi wöetud.

Ue kunninga wallitemine. Söapäelikud kutsusid nüid iggast maakonnast wäljawaitetudll mehhi Moskwa linna kocko nõu piddama, tedda kunningaks walliteda. Kõif ühhel meelel wallitesid kunningaks Rostowi linna Mitropolititi Wilareti Romanowi poja Mihaili. Wilaret olli enne bojarin ja kunninga Joanni IV<sup>ma</sup> esimise abbikaasa Anastasia Romanowi wenna poeg; ni kui jubba wöeldud Godunow laskis temma mungiks pühhitseda, agga walle Dimitri I teggi temma Rostowi Mitropolitiks; nüid olli ta Pola maal wangis. Kui Polakad Moskwa tullid, Wilareti abbikaasa Marta pöggenes omma pojaga Mihailiga Kostroma linna maakonda omma mõisa. Kui Polakad kuulda said, et Mihail kunningaks wallitetud, saatsid nad söamehhi tedda otstima ja ärratapma; agga nad ei teadnud biere, kus ta ellas. Nad sundinud ühte tallupoega, Swan Sussanin, nimmi, et ta neile Mihaili ellu kohta näitaks. Sussanin winud neid kogguni kōrwale metsa, agga pisufese poja saatnud Mihailile teadust wima, et ta warjule pöggeneks. Mihail pöggenes omma emmaga Kostromi linna Spati kloostriisse. Kui Polakad nähha said, et nad Sussanist pettetud ollid, tapsid nad temma ärra. Spati kloostri tullid Moskwaast sadikud. Wanna Marta ei tahtnud poega Moskwa lasta, sest ta olli alles poisike, agga riigi asjad ollid kogguni hukkas; wimate ommeti piddi ta sadikute palwet täitma ja pojaga Moskwa söitma.

## 12. Romanowi saggust kunningad.

Mihail Weodorowits (1613—1645). Kui Mihail kunningaks sai, Wenne riik olli hirmus raiskus; sepärrast Mihail kōit omma wallitsuse aeg kandis suurt hoolt selle eest, et riigi seisus jälle omma ordnungi saaks.

Mōda kōife wenne riiki luusijid Polakad ja Kasakad ja riisusid rahwast. Mihail saatis iggale poole sōawägge mõrtsukaid tagga ajama ja ärrahuffama. Mōnne aasta pärrast mõrtsukad said ärrahuffatud. Agga Rootsi ja Poola kunningatega olli raskem asji. Rootslased wõtjid omma kätte kōit Wenne Maa piirid Some merre lahhe kaldal ja ka Nowgorodi linna; agga Poola kunningas wöttis Smolenski linna maakonna. Rootsi Maal olli sel ajal kunningaks kuuluz Kustaw Adolw, Moskwa sōapeäitkud ei wōinud temma wasto sõddida ja Mihail pididi temmaga rahhu Stolbowi küllas teggema (1617); Adolw andis Nowgorodi linna Mihailile taggasi, agga kōit maakonna Some merre lahhe kaldal jättis ennesele ja jedda wiisi Wenne Maa jäi kōigist omma endistest maadest Balti merre äres ilma. Agga Pola kunningas Sigismund III ei tahtnud Smolenski linna taggasi anda, waid nõudis weel, et Mihail peab wenne aujärje temma pojale Wladislawile taggasi andma. Wladislaw tulli sōawäega Moskwa linna alla; agga wenne rahwas seisis wahwaste omma kunninga eest ja Wladislaw pididi rahhu teggema Deulini küllas (1618) ja kōddu minnema.

Wenne wallitsus tahtis Smolenski linna taggasi saada ja hakkas ue sōale ennaft walmistama. Sel

ajal wenne rahwas mõistisid pisut sõa kunsti. Pea sõawäggi olli hobbuse wäggi mõisnikudest ja seegi olli waewaline. Nakkad mõisnikud sõitsid wälja hiilgawas raudriides uhke hobbuste selgas, mõegad wõöl ja püssid selgas; nende järrel sõa riides orjad ja moona koormad. Waesed mõisnikud sõitsid wanna narru hobbuse selgas, noole tup õlal, ja üksainus ori tagga, suhkaride kot selgas. Rahhu ajal mõisnikud ellasid omma mõisades, arisid põldu ja ei õp-  
 pinud ilmaski sõa kunsti; sepärrast sõas nad sõddisid, kuidas keegi mõistis ja tahtis, üks seal, teine teal, suure kisaga tormasid waenlase peale ja lootsid tedda omma suure hulgaga ärra lammata. Jalla sõawäggi sai tallu rahwast kokkotorjatud; nende sõa riistad ollid: kirwed, astlad ja wibu püssid; allatine jalla sõawäggi püssilaskjad (стрѣльцы) jaid üksnes Joanni IV<sup>ma</sup> ajal ajutud. Teistes Europa Maa riikides jubba ammu olli alatine õppetud sõawäggi ja iggal sõamehhel olli püs. Wenne sõawäggi wahwaste panni linna müiride tagga waenlasele wasto; agga laggeda wälja peal ei wöinud nende wasto seista. Sepärrast Wenne wallitsus, ennast Pola sõale walmistades, palkas nüüd mittu tuhhat wõera Maa soldatid ennesele appi.

Kui Deulinis tehtud rahhu aeg otsa lõppis, Mihail Weodorowits saatis bojarini Scheini suure sõa wäega Smolenski linna alla; agga pea Pola wäele tulli wahwa Wladislaw appi, kes nüüd issa assemel Pola funningaks sai, ja panni Scheini niisugufesse kitsikufesse, et ta pididi rahhu palluma ja koddu minnema; kõik sõa moon ja suured tükkid said waenlasele ja wenne sõawäggi, Wladislawist möda minnes, pididi temma ees ommad lippud mahha lastma.

Waene Schein sai selle äpparduse eest surmale mõistetud. Mihail Weodorowits pididi Smolenski linna ärrakaotama ja Wladislawiga rahhu teggema (1634).

Patriark Wilaret. Mihaili Weodorowitsile wallitsuse asjus aitas temma issa patriark Wilaret. Terwet kuus aastat pärrast kuulsa Hermogeni surma patriarki aujürg olli tühhi, sest rahwas otas kunninga issa, kes Pola Maal wangis olli. Pärrast rahhu teggemist Deulinis Wilaret sai wangist lahti lastud ja patriarkiks tõstetud. Wilaret olli üks kindla waimuga ja tööteggia mees; agga Mihail olli tassane ja pehme ja sepärrast kõikis asjus kuulas omma targa issa sõnna. Pärrast suurt mäsku aega ennamiste kõik küllad ja linnad ollid tühjad ja paljaks riisutud. Mitmes paikas rahwas ei jõudnud riigi maksusi maksta. Wallitsus andis käsku, igga ühhe warranduse ülleskirjutada ja kõigile warranduse järrele maksud peale panna. Mitto korda Mihail ja Wilaret kutsusid rahwast nõupiddamisele kokko, kuidas rahwa waest seisust fergitada. Mihail ei jõudnud küll kõiki Wenne Maa amu ärra parrandada, agga ommetigi suuremad awad hakkasid jubba parranema.

Aleksei Mihailowits (1645—1676). Mihaili poeg ja aujärje pärrija Aleksei pärrast issa surma jäi 16 aastaseks poisikeseks ja esimised omma wallitsuse aastad olli omma kaswataja bojarini Morosowi juhhatamise al. Kui Aleksei tahtis naest wõtta, siis wanna wiisi järrele said kõige illusamad bojaride tüürid Moskwa kunninga lossi kutsutud, et kunningas wõiks nende seast ennesele pruuti wallitseda. Aleksei wallitses ennesele pruudiks ühhe waeje mõisniku tüüri ja käskis, et ta pulmani ühhes

temma öddebega ellaks. Agga bojaride naesed, kes funninga öddebe liggedal ollid, hakkasid funninga pruuti wihtama sepärrast, et funningas nende tütrid ei kosinud, andsid temmale kihwtise rohhu wet jua ja andsid funningale teada, et temma pruut on arstimata aige. Süita tüttarlaps sai koddu sadetud ja temma wannemad langesid funninga wihta alla, et nad kohhe omma tütri aigusest ei üttelnud. Pär-  
rast jedda Aleksei wöttis ommale bojarini Miloslawski tütre abbikaasaks; Morosow wöttis ennesele teise öe.

Noor funningas ellas lusti ellu ja käis allati jahhi peal; agga temma ustawad söbrad Morosow, Miloslawskid ja teised teggid rahwale maksude läbbi üllekohut, nõnda et wimate rahwas läks Moskwas mäsama. Mitmed riigi ammetnikud said ärrasur-  
matud; rahwas tahtis ka Morosowit ärrahukkata, agga funningas saatis temma salaja Moskwas wälja ühte kloostriisse warjule (1648). Se rahwa mäs-  
samine teggi jedda head, et nüüd noor funningas isse wöttis wallitjuse ohjad ennese kätte. Kõige esimi-  
sete temma wallitjuse tööks olli ued säedused wälja anda, sest wannad säedused ollid mitmes tükkis puu-  
dulised.

Weike Wenne Maa langes Moskwa fun-  
ninga alla. Kõige kuulsam Aleksei Mihailowitsi  
teggudest on se, et ta weike Wenne Maa Moskwa  
riigiga ühendas.

Pärast Tatarlaste Wenne Maale tullemist löüne  
ja öhtu poolne Wenne Maa langes Ledwa würstide  
ja Pola funningate wallitjuse alla; ennamiste köik  
mõisad langesid Polakate kätte, agga wenne tallu  
rahwas jäid kõigist omma õigustest ilma. Esiotsa  
Pola funningad jätsid wenne rahwale usju wabba-

duse, agga kui Jesuitid Pola Maale tullid, siis töu-  
 fis siin võige ussu kiusamine; sest Jesuitid tahtsid ka  
 wennelaiši Roma papsti allamatteks tehha. Kawä-  
 lad Jesuitid esiotsa, et mitte rahwast wihhastada,  
 teggid sedda, et mitmed võige ussu piiskopid heitsid  
 nende nõusse ja tunnistasid Roma paapsti omma  
 fogguduse peaks, agga Summala teenistus ja kõif  
 teised wäljaspiddised kumbed jäid ni kui ennegi. Agga  
 pärrast nattoke awal katoliku ussulised hakkasid wäe  
 wallaga wennelaiši sundima omma usku wõtma.  
 Weiße Wenne Maa kassakad wimate töusid omma  
 pinajatte wasto.

Weiße Wenne Maa kassakad ollid kahte suggu: üh-  
 hed ollid naese mehhed ja ellasid küllades ja arrisid  
 põldu, teised ollid poisimehhed, ja ellasid ühhe Dnepri  
 jõe saare peal. Ükski naeste-rahwas ei tohtinud  
 jenna saare peale omma näggu näidata. Saare kas-  
 sakad nimmetasid ennast wendadeks ja isse enneste  
 seast wallitesid ennesele üllema, kedda Ataman nim-  
 metasid. Memmad arwasid ennast risti ussu kaitse-  
 jateks ja sepärrast alati käisid Türgi ja Tatarlaste  
 maid riisumas. Omma lootfikudega sõitsid nad möda  
 musta merd Türgi maale. Kui tee peal Türgi laew  
 juhtus wasto tulles, siis piirasid nad temma üm-  
 ber, ronnisid laewa peale, riisusid paljaks ja siis la-  
 sid merre põhja kõige innimestega ja pühkisid omma  
 teed eddasi. Muidogi arwata, egga nad igga kord  
 õnne leidnud; mõnni kord Türlaste juured-tükid  
 lasksiwad kassakate lootfikud puruks ja wahwad meh-  
 hed leidsid haua merre põhjas. Arwaste tulli neid  
 pool koddu taggasi, agga sepärrast järrele jänud tullid  
 taggasi suure saagiga. Kassakad muud üllespidda-  
 mist ei teadnud, kui üksnes sõa saakt; koddu tulles nad

üksnes priiskasid; kui üks saak olli otsas, siis ruttasid nad teist otsima.

Kassakateks pöggenevad need kõigejulgemad weike Wenne Maa tallu rahwa seast. Möisnikud (polakad) ellasid linnades ehk omma suurtes lossides; agga ommad maad andsiwad nemmad Sutidele renti peale; ka väge ussu firrikud rentisid Sutid möisnikude käest ärra. Need täitmata kaanid immesid wiimse werre tallu rahwa seest wälja. Et hirmsast orja põlwest pääseda, tallu rahwas hulga kaupa läksid kassakateks. Pola wallitsus sundis neid sealt taggast omma wanna ellu kohta tulles; kassakad tõusiwad wallitsuse wasto. Meile läksid tallu rahwas appi ja siis ei olnud armu Polakatele ja Sutidele; möisnikude lossid said ärra põlletud ja Sudid üllespoodud. Agga Pola wäggi allati lämmatas neid ärra ja pea mehhed said hirmsal kombel ärrasurmatud. Kõigekuulsamad kassakate pealikud sel ajal ollid Naliwaihi, Ostranitsja ja Taras.

Aleksei Mihailowitsi ajal olli wiimne kassakate mässamine Polakate wasto. Kassakate pea mehheks se lord olli tark ja wahwa Bogdan Smelnitski. Üks Pola möisnik teggi temmaga suurt üllekohut, surmas temma poja ja wiis temma naese ärra; kuskil kohtud ei mõistnud temmale õigust. Sepärrast ta läks kassakate maale ja rakis neile kõigist sellest üllekohtust mis temmale tehtud. Kassakad tõusid otsego kohisew mets ja wallitesid Smelnitski ennesele Uta-maniks. Krimi Tatarlased tullid ka kassakatele appi. Müid hakkas söa piddu. Tallu rahwas tõusid ka omma pinajate wasto. Mitmes lahingus Polakad said mahha lödud. Agga kui wimate Pola kunnigas Jan Kasimir isse suure wäega ka saate wasto läks, siis õn jättis Smelnitski mahha. Krimi Ta-



tarlased, suurt Pola wägge nähhes, kofkusid ärra ja pistsid pöggene ma. Smelnitski ajas Krimi hani järrele, et tedda finni piddada, agga han wöttis temma ennese wangi ja wiis Krimi. Mönne päwa kassakad piddasid üksi Polakate wasto, agga wimate pidid ärrapöggene ma. Smelnitski ostis kül ennast wangist lahti, agga ei jõudnud ennam tarwilist söa wägge kofko korjata ja teiste kassakate lubbaga saatis Moskwa sadikud Aleksei Mihailowitsi palluma, et ta wöttaks kassakaid omma allamateks.

Aleksei Mihailowits kutsus Moskwa linna kõigelt Wenne Maalt rahwa sadikuid kofko sellest asjast nõu piddama (1653). Pärast kiriku Summala tenistust kunningas läks Granowiti Palati (suur saal kunninga lossis) ja istus aujärje peale täies kunningalikkus riides; temma ümber istusid piiskopid ja bojarid, eemal mõisnikud, kaupmehhed ja teised rahwast wallitsetud mehhed. Kiigi nõupiddamise sifretär (ДУМНЫЙ ДЯКЪ) lugges kassakate palwe kõigile ette. Bojarid andsid omma nõu eskimised ja ütlesid, et „tarwis wõtta kunninga kõrge käe alla weike Wenne Maa kassakaid.“ Kõit teised räkisid seddasama. Pärast sedda kunningas saatis sadikud kassakaid wannutama. Smelnitski korjas kõit kassakad Perejaslawi linna (nüüd Poltawi kuberm.) kofko ja piddas siin neile kõnnet, mikspärast peawad nemmad Moskwa kunninga alla heitma. Kassakad kistsendasid ühhest juust: „meie tahhame Moskwa kunninga alla!“ Peale sedda hakkas wannutamine. Moskwa kunningas jättis kassakatele endise õiguse Atamani ehk Hetmani ja teise ammetmehhi walliteda. Polakad ei tahtnud weike Wenne Maast ilma jada ja sepärast Aleksei Mihailowits pididi nendega kaoks korda söddima. Esimist

korda wõit jäi Aleksei Mihailowitsi poole, agga wimast korda wõit jäi Polakate kätte, sest mitmed kasakate üllemad heitsid Polakate poole. Rahhu sai Andrusowis tehtud 1667 a; ommiku poolne Dnepri jõe kallas jäi Wenne kuningaga alla, agga õhtu poolne sai Pola kuningale.

Selsamal ajal tõstis suurt mäsfamist Dona kasakate Maal Stenka Rasin. Ta tormas omma seltsi meestega Wolga jõe, riisus siin kauba laewad ärra, heitis ennese alla Astrahani, Saratowi linna ja kihutas tallu rahwast mõisnikute wasto mäsfama. Wimate ta sai kinni wõetud ja surmale mõistetud (1670 a.).

Patriark Nikon ja wenne wanna ussulised ehk raskolnikud. Aleksei Mihailowitsi ajal tõusis wenne wanna usuliste selts. Esiotsa, kui trükki kunsti weel ei olnud, kõik ramatud said käega kirjutatud, mõistmata kirjutajad teggid palju wiggasi ja esmisi kiriku tenistuse ramatutes. Kuningaga Swanni VI ajal hakkati esmist korda Wenne Maal ramatuid trükkima; agga wannad wiggad jäid ka trükkitud ramatute sisse.

Subba Mihaili Weodorowitsi ajal püiti need wiggad ärra parrandada, agga asji ei läinud korda. Nüüd Aleksei Mihailowitsi ajal patriark Nikon hakkas kõige hõlega sedda parrandamise tööd edasi ajama.

Nikon olli ühhe Nishegorodi maakonna tallu poja poeg. Omma lapse põlwes ta õppis kloostris kõik sedda tarkust, mis siis leida olli. Kui üks mõistlik ja kirjatumdja mees, ta sai kihbelkonna preestris wallitetud, mis ammetit ta 10 aastat piddas. Sum-

mal wöttis temma lapsed ärra; sepärrast läfsid nemmad mölemad abbikaasaga floostriße. Nikon isse läks hopis Walge merre saare peale ühte üfsikusse floostri, kus ta pea omma wagga ellu pärrast sai floostri üllemaks tehtud. Sut targast ja waggast Nikonist tulli kunninga körwu ja ta tahtis tedda omma filmaga nähhä saada. Nikon sai Moskwa kutsutud ja kunningas jättis temma Moskwa ühhe floostri üllemaks. Igga reede Nikon pididi kunninga juure juttul käima; kōit, kellele ülleliiga olli tehtud, saatsid ommad palwe kirjad Nikoniga kunninga kätte, kes igga asja juures nüid temma nõu küssis. Rahhe aasta pärrast Nikon sai Nowgorodi Mitropolitiks ja wimate Moskwa patriarkiks.

Nikoni käsju järrele ärraparrandud ja ueste trükitud kirriku tenistuse ramatud said igga kirrikusse sadetud. Igga mitmed preestrid ja mungid ei tahtnud parrandud ramatute järrele Summala tenistust pidada ja räkisid, et nad pole mitte parrandud, waid ärrarikkutud. Pimme rahwas läks rummala õppetajate järrele; ja kui Nikon laskis nisuggusid rahwa efsitajaid preestrisid ammetist lahti, siis nende järrelkäijad löid ennast kōgguni kōggudusest lahti, Nikoni hakkasid Kristuse wastaseks nimmetama, agga isse ennast wanna ussuliseks. Niigi wallitsus käis nendega ka wägga waljuste ümber; sepärrast nad pōggenesid tühja maa kohtadesse ja paksu pōhja Wenne Maa metsadesse ja seal asutasid ommad floostrid.

Selsamal ajal langes ka isse Nikon. Sia ajani ta olli kunninga sõbber ja nõuandja. Suur mõistus ei hoidnud Nikoni uhkuse ja kõrkuse eest; ta tahtis nisamma riigi ülle wallitseda, nago patriark Wilaret. Bojarid tõusid uhke patriarki wasto ja

riflusid sõbruse temma ja kuninga wahhel ärra. Nikon kanges wihhas jättis isse omma wolliga, omma ammeti mahha ja läks flosstri. Sünod mõistis Nikoni süidlasteks, lastis temma fogguni ammetist lahti ja saatis ühte flosstrisse (1666 a.). 15 aastat olli Nikon flosstris wangi põlwes. Pärast Aleksei Mihailowitsi surma temma poeg kutsus Nikoni taggasi Moskwa, agga wanna raut surri tee peal ärra.

### Aleksei Mihailowitsi lapsed.

Bojarin Matwejew ja Natalia Marishkina. Pärast esimise abbikaasa surma Aleksei Mihailowits astus teist korda abbiellusse ühhe waese mõisniku tütriga, Natalia Marishkina nimmi. Natalia olli waene laps ja kaswis omma suggulase bojarini Artamoni Matwejewi majas, kes olli kõige ligedam kuninga sõbber ja wägga tark ja hea mees. Esiotsa Matwejew olli püüsi sõawäe üllem ja soldatid wägga armastasid teda. Wimata ta sai poliitika asjade tallitajaks; selles ammetis ta on tahtnud ennesele parema maja ehhitada ja kiwwi puuduse pärast ehhitus jänud seisma. Kui püüsi wäe soldatid on sellest teada sanud, wõtnuwad nad omma suggulaste audade pealt kiwwid ärra ja tonuwad temmale kingituseks. Omma koddu Matwejew ei ellanud enam wanna wiisi järgi; temma asutas esimise teatri Moskwas, ei pidanud ka naeste rahwast isse tubbades lufku tagga, waid lastis ühhes meeste rahwaga olla ja kõnneleda. Aleksei Mihailowits tihti käis omma sõbra juure juttu ajama ja siin näggi Natalia. Sest teisest Aleksei Mihailowitsi abbiellust sün-

dis esimine Wenne Maa keiser Peeter Suur. Peeter olli nelja-aastane, kui isä ärrasurri (1676 a.).

Weodor Aleksejewits. Esimiseft Aleksei Mihailowitsi abbiellust jäid kaks poega Weodor ja Joann. Wannem wend Weodor pärris isä aujärje. Ta olli tark ja heasüddameline, agga waese terwisega ja walitses üksnes kuus aastat (1676—1682). Weodori Alekseiwitsini wenne bojarid pärrisid omma eeswanemate õigused, nimmelt: kui ühhe bojari isä ehk isä isä olli kõige üllem sõa päelik ehk kõige ligedam kunninga teener, siis temma pärris seddasama au ja ammetit; igga bojaril ollid omma suggu wõssa ramatud; sepärrast sõa ajal alati ollid riud, kes kõige üllemaks päelikuks peab ollema, üks ei tahtnud ühhe alla heita, teine teise alla. Weodor Aleksejewits häwitas selle õiguse ärra ja säedis, et eddespidi igga üks peab selles ammetis tenima, mis temmale kunninga poolt saab antud. — Weodor asutas Moskwas esimise Akademia kooli, kust ilmlikud ja waimulikud ammetnikud pidid wälja tulles. Weodoril lapsi ei olnud. Pärast temma surma bojarid tullid kunningliku lossi kocko, agga lossi ees seisis rahwas. Patriark Joakim teiste waimulikudega astus rahwa ette ja küsis: „kedda tahhate teie ennesele kunningaks, Joanni woi Peetrit? Joann on 16 aastane, agga aige ja nõdder, Peeter on 10 aastane, agga terwe?“ Ennam pool rahwast tahtis Peetrit ja patriark nimetas Peetri kunningaks.

Miloslavskid ja Marishkinid. Waimu ja ihhu poolt kehwa Joann Aleksejewits ei pannud fogguni sedda pahhaks, et noorem wend sai kunningaks nimmetud; agga Joannil ollid wõd ühhest emmast temmaga. Üks neist õddedest Sohwia olli tark

ja tullise, au ahnitseja waimuga naeste rahwas. Kuningas Aleksei Mihailowits ei pidanud omma tütrid tuas finni, sepärrast nemmad ollid parremine ülleskawatud ja arritud kui endised kuninglikud tütrid, kes muud middagi ei mõistnud, kui üksnes õmmelda ja tua tüdrukutega juttu ajada. Sohwia armastas ramatuid luggeda ja targa bojaridega riigi asjust juttu ajada; ja temma peas tõusis mõtte riigi wallitfuse omma kätte wõtta. Kui temma wend Joann olleks kuningaks sanud, muidogi temma olleks siis wallitseja olnud, sest nõdder Joann olleks temma sõnna kuulnud. Agga nüüd sai Peeter kuningaks ja temma emma Natalia Kirillowna kõige liggedamaks kuningale. Sohwia ei wõinud sellega rahhul olla. Ühhes omma emma suggalastega Miloslawskidega ta hakkas Joanni eest seisma. Bojarid heitsid kahte leeri, ühhed ollid Miloslawskide poolt, teised Narishkinide poolt. Narishkinid ollid tuggewamad. Sohwia püüdis püssi sõa-wäe ennese poole meelitata; ta lastis omma sõbru püssi meestele räkida, et Joann on säeduse wasto aujärjest ilma jäänud ja et Narishkinid tahtwad tedda fogguni ärrahuffata. Miloslawskid kinkisid püssi meestele rahha ja jootsid neile wiina. Püssi sõa-mehhed tõstsid mäsšamist. Üksford Sohwia sõbrad tullid püssi sõa-wäe juure ja ütlesid, et Narishkinid on Joanni ärratapnud. Püssi mehhed kui ullud tormasid kuningliku lossi ette. Narishkinide seas pea mehheks olli bojarin Matwejew. Ta olli Weodori Aleksejewitsi ajal wangi pandud ja nüüd wangist lahti päästetud. Wanna hal Matwejew tõi Joanni lossi treppi peale wälja mäsšajate ette ja mõistlikul wiisil maenitfes neid rahhuga kõddu minna. Mäsšajad, filmad häbbi

täis, jäid wait ja piddid jubba koddu minnema. Agga selsammal silma pilgul kargas lossist wälja bojarin Dolgoruki, küssendas ja ähwardas soldatid. Se olli otsega püssi rohhi. Mässajad keerasid ümber, tormasid treppi peale, wiskasid sealt Dolgoruki ja Matwejewi alla oddade otsa, tungisid lossi ja surmasid kõik Marishkinid ärra; terwet kolm pääwa ullasid ja möllasid nad Moskwas ja wimate sundisid möllemid wendi kuningateks kronida, agga nende täie iani nimmetasid Sohwia riigi wallitsejaks. Müid Sohwia tahtmine olli täidetud.

Sohwia wallitsuse aeg. Sohwia wallitjes seitse aastat ja wallitjes mõistlikult. Temma abbi mehheks olli würst Wassili Golitsin, kes nisamma kui Matwejew austas wõera maa arritud mehhi; ta mõistis mittu wõerast keelt, armastas ramatuid luggeda, teggi sõbrust Sakslaste ja Polakatega. Sohwia lõppetas wanna riidu Polakatega weike Wenne Maa pärrast, ja teggi iggawest rahhu Pola kuningga Jan Sobeskiiga. Hommiko poolne weike Wenne Maa ja Kiemi linn sai Moskwa wallitsusele taggast antud, agga wennelased piddid se eest ühhes Polakatega Türklaste wasto sõddima. Sohwia korjas suure sõawäe ja saatis temma Golitsini wallitsuse al Krimi poolsaarele. Agga sel ajal Wenne Maa ja Krimi poolsaare wahel olli suur weeta kõrbe ehk tühhi maa. Kaks korda käis Golitsin Tatarlaste wasto, agga möllemad korrad läksid tühja: esimisel korral Tatarlased pannid kõrbes rohhu põllema, teine kord kõrbes lõppis sõa moon ja wessi otsa.

Sohwia ajal tõstsid mässamist Moskwas wanna ussulised. Püssi sõawäe üllemaks olli würst Howanski. Ta isse olli wanna-ussuline ja andis omma

soldatile nõu wanna-ussuliste eest seista, sest nende hulgas oli ka palju wanna-ussulisi. Moskwa walitsus ei sallinud wanna-ussulisi. Weodori Alekseje-witsi ajal nende pea õppetajad Abbatul, Latsar ja teised said ärrapõlletud. Ühhes ue ramatudega nad põlgasid ka ued kujud ja ued kirriku laulu wiisid ärra. Nad nimetasid ennast ussu eest kannatajateks, arwasid et Kristuse wastane on jubba maa peale tulnud, pannid ennestele furnu linnad selga, pannid küinlad põllema ja heitsid furnu tirstu sisse ja ootsid wiimast Ingli passuna healt. Müüd Moskwas nende eestwedajaks oli üks ammetist lahti lastud preester Nikita, kes „tühhi-pühhaks“ (Пустосвятъ) sai nimetud. Münni kuu pärrast streletside mässamist Nikita tulli omma feltsi meestega kuningliku lossi ette, panni ommad wannad ramatud laudade peale ja suure küssaga kutsus patriarki wälja ussust waidlema. Sohwia ei lastnud patriarki platsi peale minna, waid käskis waimulikud ja bojarid lossi saali kolkko tulla. Se oli Nikita ja temma feltsi-meeste meele wasto. Nikitiga esiotsja waidles patriark ja pärrast üllem-piiskop Utanasi; wimate kui Nikita ei wöinud enam middagi wastata, kargas ta rusikatega üllemapiiskopi peale; soldatid piddasid temma kinni. Pärrast sedda Sohwia käskis kõiki koddu minna. Saalist wäljamineks, Nikita küssendas omma feltsi meestega: „meie wöit, meie wöit!“ Sohwia käskis Nikita kinni wötta ja temma pea otsast mahha raiuda; teised eestwedajad said wangi sadetud; wüerst Howanski sai ka hukka mõistetud, ja streletsi wäe üllemaks Schaklowiti tehtud.

Peeter ellas omma emnaga Preobraschenski mõisjas, oli jubba 17 aastane ja naese mees. Sohwia



hakkas nüüd Peetrit kartma ja tahtis teda ärrahukata. Ükskord kest üe ajal tullid kaks streletsi soldatid Moskwaft Peetri juure ja andsid teada, et Sohwia söbber Scholowiti tahhab selsammal ösel Preobraschenski mõisa põllema panna ja Peetri ärrasurmata. Peeter üppas obbuse selga ja pöggenes liggidale metsa; sia toodi temmale riided; sest ta olli färgi wael. Siit sõitis ta läbbi ööd ratsa 60 wersta Sergi klooftrisse, kus ta isse ei wöinud wässiwuse pärrast obbuse seljast mahha astuda. Temma järrel sõitsid fenna temma emma, abbikaasa ja temma lapse põlwe mängu soldatid. Klooftrist Peeter saatis käsku Moskwa, et polkownikud omma soldatidega wibimata klooftrisse tullesfid. Polkownikud läksid, et küll Sohwia keelis neid. Sohwia saatis patriarki ja bojarisid Peetrit palluma, et ta leppingut teeks; patriark ja bojarid jäid ka Peetri juure. Peeter mõistis Scholowiti surmale, agga Sohwia lastis klooftrisse saata. Nüüd Peeter hakkas üksi wallitsjema; Joanni nimmetati ka kuningaks, agga temma nisamma kui ennegi ei puutunud wallitsuse asjadesse.

## Uus aeg.

### Peeter I Suur (1689—1725).

Peetri lapse põlw. Peeter I sündis 30 Mail 1672 aastal. Temma esimine kaswataja olli temma emma. Kui aeg tulli tedda öppima panna, kutsuti patriark, kes teggi palwet, ripsutas pühhitsetud weega poisifist, önnistas tedda ja siis andis koolmeistri Ni-

fita Sotowi holeks. Sotow panni printsi istuma, kummardas temma ette maani ja hakkas õppetama. Agga wägga pisut õppetust wõis prints omma koolmeistrilt saada. Sotow isse mõistis üksnes luggeda ja kirjutada ja pealegi olli weel joodik. 16 aastat käies Peeter waewalt mõistis tähhed kirjutada. Teine Peetri koolmeister olli üks Hollandi mees Timmermann. Würost Jakob Dolgoruki, kes Prantsuse maal saadikuks olli, tõi sealt ühhe maa mõetmise instrumenti (astroläbia) Peetrile kingituseks ja mõnned teised instrumentid. Noor kuningas ei teadnud, mis nendega tehha ja ükski, ka tohter sakslane, ei wõinud temmale nende instrumentide pruufimist ärraselletada. Tohter juhhatas Timmermanni juure. Timmermann sai kutsutud nüüd rehkendamist õpetama; agga mis koolmeister seegi wõis olla, sedda on sellest nähhä, et ta ei mõistnud isse numrid kolko arwata. Pärast Peeter hirmus kahhetse, et ta noorel põlwele mingisuggust koolitamist ei sanud. „Oh, kui ma noores põlwele olleks ni kui kohhus koolitud sanud!“ ütles ta ükskord ohlades, kui oma tütride kooli tuppä tulli ja neid õppimas näggi.

Agga weikesel Peetril olli teine kool, kus ta ennaft ihhu ja inge poolt arris. Se kool ollid lapse mängud. Endised kuningaga pojad said ni kaswatud, et 15<sup>ne</sup> aastani keegi ei wõinud neid nähhagi. Sunnaks Peetri emma sedda omma pojaga ei teinud. Weodori ja Sohwia wallitsuse ajal Peeter omma emmaga ellastid Preobraschenski mõisas, 3 wersta Moskwaft. Siin terrane ja erk poisike ommas igawuses korjas teisi poisikest ennese ümber, nimmetas neid soldatideks, panni ridase ja hakkas s'wa kunsti õppetama. Pääwad otša mõllas ta nendega Preobra-

shenski mõisa kaasikutest ja kuusikutest: nad marsisid, teggid nullast wallid, ühhed läksid wallide tahha, teised lendasid tormis nende peale. Soldatitests enesele Peeter korjas igga suggu poisikeisi. Siin nende hulgas olli ka ühhe saia pagari pois Menschikow, kes pärrast kõige armsam Peetri sõbber olli. Kui Peeter 15 aastafels sai, temmal olli jubba kaks rügementi soldatid — Preobraszenski ja Semenowski; Sausa jõe kaldal sai kanike suur nullast kants ehitud ja temma wallide peale jubba suured tükkid pandud. Sel ajal olli jo palju wõera maa mehhi Moskwas; Peeter armastas neid, igga kord kui ta Moskwas olli, käis ta wõera maa ohwitseride ja meistridega juttu ajamas, pärris järrele, kuidas rahwas nende Maal ellab ja mis teeb. Üks Schweitzi Maa ohwitser Lehwort olli kõige armsam Peetrite ja jäi kõik omma ello aeg temma sõbraks.

Soldati mängu asemel Peeter pea hakkas teist mängu mängima. Ismailowi mõisas ükskord leidis ta omma wanna isja Nikita Romanowi kraami hulgas ühhe issejugguse paadi; Zimmermann selletas ärra, et se on üks Engliske Maa paat, mis purjal ka wasto tuult wõib sõita. Peeter panni sedda wägga immeks. Zimmermann otsis ühhe Hollandi laewa meistri Brandti ülles, kes Moskwas tislerti tööd teggi ja Peeter käsks tedda paadi ärraparrandada. Kui paat walmis olli, kunningas lastis temma Sausi jõlle ja hakkas eddasi ja taggasi sõitma. Agga Sausi jões olli pissut ruumi ja paat sai Ismailowi tiiki weetud; siin olli ka kitsas ruum. Noor kunningas läks nüid Perejaslawi järwele, ühhes Brandtiga ehitas suuremad paatid ja purjutas möda järwe. Wimati Peeter tahtis ka merd nähha saada

ja sõitis walge merrele, kus ta ükskord pididi kange tormi ajal ärra uppuma.

Sohwia ajast sadif Türgi ja Wenne wahhel tuuris ifka weel sõdda. Peeter wöttis nõu Afowi linna Türglaste käest ärra wötta ja seal wäe ja kauba laewad ehhitada. Ta läks sõa-wäega Afowi linna alla, mis Dona jõe suus olli, et tedda Türglaste käest ärrawötta, agga ei wöinud, sest temmal ei olnud mõistliku wäe üllemid ja laewi. Peeter hakkas nüüd Woronefi linnas sõa laewu ehhitama; ühhe talwega sai 30 laewa ehhitud. Peeter isse teggi fiin tööd, firmes ja sirtel käes. Teisel sumwel Peeter läks jubba jalla ja laewa wäega Afowi linna alla. Türglased ei wöinud mõtteldagi, et Peeter ni ruttu jälle taggasi tulles ja ei olnud kogguni walmis tedda wastawötma. Rahhe kuu pärrast Afowi linn langes wennelaste kätte (1696). Suure auga tulli kuningas omma sõa-wäega Moskwa: Moskwa jõe silla peal ollid uhked au wärrawad tehtud; rügementid tullid mahha lastud lippudega ja mänguga; kindralid istusid kalessides, agga kuningas kapteni mundris astus jalla omma soldatite ees. Nüüd Peeter andis käsju, et kõiil waimulikud, mõisnikud, ja kaupmehhed peawad ühte astuma ja omma kulluga laewi ehhitama hakkama, sest tronul rahha ei olnud.

Peeter reisib wöerale maale. Peeter tah-tis isse omma filmaga nähha saada, kuidas ehhitakse suured merre laewad ja kuidas teised Europa Maa rahwad ellawad; sepärrast wöttis ta nõu reisima minna. Ta saatis wöera Maa kuningatele sadikuid ja ühhes nendega läks ka isse Peetri Mihailowi nimme al. Sadikutele sai kindel käsk antud, et nad ühhelegi ei pea räkima, et nende hulgas kuningas

on. Nende tee läks Riast läbbi; siin Rootsi kuberner ei lastnud Peetrit linna kantsiisi üllewadata, mis pärrast Peeter hirmus wihhastas. Riast läksid nad Breisi maale, kus iggal pool neid suure auga wasto wöeti. Sabikuid peeti iggal pool wägga kaua kinni, sepärrast Peeter mõnne noore mehega sõitis ees ärra Hollandi Maale, kus sel ajal kuulsad sõa ja kauba laewad ollid. Esiotsja Peeter jäi Saardami linna paigale ja wöttis ommale ühhe seppa majas korteri. Omma seisust kõikide eest warjates, ta panni ennese selga Hollandi Maa puuseppa rided, nimmelt: lühhikese kamsoli, lakkeritud kühbara, linnased laiad püksid ja kirwes käes palkas ennast laewa ehitajatte hulka tööle. Agga linna rahwas said pea teada, et se pitt kenna näoga puusep pole muud kui wenne kuningas, kõik linn jooksis kokko tedda waatama, nõnda et kuskil ei leidnud ta rahhu paika. Sepärrast sõitis ta siit ärra Amsterdami linna ja hakkas selle samma tööle ühhes omma feltsi-meestega. Siin teggi Peeter nelli kuud tööd ja omma kätteaga ehitas laewa. Meister, kes tedda õppetas, andis temmale tunnistuse kirja, et ta on üks „hea puusep, mõistab heast laewa ehitust ja planide sirkeldamist.“ Amsterdamist Peeter sõitis Englis Maale ja õppis seal 2 kuud. Ta tahtis weel wahhe merrele Benedegi linna sõita; agga tee peal Wiini linnas tulli Moskwaast teadus, et Streletsi (püksi) sõa-wäggi on mäsšama läinud. Enne kui Peeter koddu jõudis mäsšamine olli ärra lämmatud; agga Peeter ei olnud sellega rahhul; ta mõistis surmale ennamist kõiki Streletsi soldatid; Sohwia, kes neid õsitas, sai iggaweste wangi pandud; Streletsi sõa-wäggi suutamaks ärrakaotud.

Ued wiisid. Kõik mis Peeter wöeral Maal näggi, olli ni temma meelest armas, et ta tahtis ka Wenne Maal nisamma säebida. Ühhes kasjuliku asjadega, Peeter tahtis ka mõnned nisuggused rahwa wiisid ärrahämwitada, kellest ei olnud kahju egga kassu, ja se läbbi pahhandas omma allamid. Habbe wenne rahwa filmis olli meeste rahwa au ja pühha ehte. Kui bojarid tullid koddu tulnud funningat terretama, ta wöttis neid lahkeste wasto, hakkas ümber nende kaela ja andis suud; agga ühhes sellega nende suureks immeks funningas omma käega löikas neil habbemed mahha. Wõnne pääwa pärrast bojarin Schein teggi piddu ja kutsus ka funninga. Mitmed bojarid funninga meele heaks tullid piddule ilma habbemetä; agga habbenikusi olli weel ifta palju. Üks funninga nalja-teggija ehk narr käis käridega wöeraste hulgas ja löikas habbenikude illu mahha; puhta löualised irwitasiid nende waeste hirmu ja häbbi ülle. Pea pärrast sedda funningas andis wälja kassu, et ükski, peale waimulikusi ja tallu rahwast, ei pea habbet kandma; agga kes tahhab kanda, se peab kronule omma habbeme eest tolli rahha maksma. Se käsk olli mitmele meele wasto; isse-ärranis nurrisiisid wanna-ussulised, kes habbeme ajamist suureks pattuks arwasid.

Pärrast sedda Peeter töstis waenu wenne rahwa wanna riidede wasto. Wenne rahwa endised riided ollid nisuggused: wiltu kraega särk ja laiad püksid sabaste sisse lastud; siis lühhike põlwist sadil kuub (кафтанъ) ja wöö; kahwtani peal kanti weräs (фeрязь), lai põhjato pitka käistega kuub; koddust wälja minnes pandi weel selga suuwel lai ohoben, talwel kasjufas; agga peas suuwel ja talwel olli nahk

lühbar. Misugguses' Asia Maa riides wennelased olid pikkalised ja innetud. Peeter esstotsa piddudel naeru pärrast lõikas pikkad käised mahha, agga pärrast keelas nad loggoni ärra ja käskis Europa rahwa kamsoled ja lühhikesed kued kanda.

Peeter keelas ärra ka naeste rahwa tuas finni-piddamist; ta käskis Moskwa mehhi omma naesi ja tütrid teatri tua ja mitte nende näggu finni katta, neile sarahwanide assemel Saksa Maa naeste rahwa riided selga panna. Wimate kunningas säedis õhtu piddud, kuhho lõik ammetnikud piddid omma naeste ja tütritega läima. Siin mängisid wõera Maa musikaandid ja noored innimesed tantsisid; wanna morid istusid seina äres ja waatasid, kuidas nende wangist lahti lastud tütrid nüüd meeste rahwaga tantsiwad; wannad mehhed jõid õllut, ajasid juttu, mängisid Schahmati, põlletasid piipu (piibu põlletamine sia ajani olli ka suur patt wenne innimese filmis). Peeter armastas rõõmsad piddud ja tihti käis isje neil õhtu piddudel; ta waatis holega järrele, et lõik piddu säedused peawad täidetud sama; kes ei täitnud neid, se piddi suure peekri täie wiina ärrajoma; selle peekri nimmi olli „suur adler“ ehk kottas. Sia ajani lapsed olid logguni wannematte meele walla al, nõnda et ka abbi ellusse ei wõinud nad omma tahtmise järrele astuda; peigmees ja pruut ei näinud ühte teist enne kui kirrikus laulatamise ajal. Peeter keelas sedda ärra ja käskis, et pruut ja peigmees peawad enne pulmi kuus nädalat üks teisega tutwad ollema.

Suuremat suggu wennelased armastasid wägga uhkeste ellada. Peeter ei sallinud uhkust ja pillamist. Ta käis liht riides, ja tihti ta selgas olli wanna

ärrapeetud kuub ja ta jallas abbikaaslast nõelutud sukad; üksnes suurte pühhade ja võera Maa saadikute vastavõtmise ajal panni ta kuninglikud riided selga. Ommiko tõusis ta wägga warra ülles, lugges kirjad läbbi, kirjutas ned käsud, õppetas sõjavägge, käis kohtudesse, meistri tubhadesse ja laewa ehhitamise paika, kus ta tihti isse tööd teggi. Igga asja juures olli ta isse omma filmaga ja püidis kõigile parrema korra peale säedida; ta asutas üks 200 uut wabrikut ja sowis, et mõisnikud seddasama teeksid. Peeter palju ei ellanud Moskwas, ta ühte puhko sõitis möda riiki. Need sõidud ei olnud mitte uhked, ennamiste ta sõitis liht sanis ehk kibittus omma tua poisiga ja mõne noore meestega, kes tee peal temma kirjutajad ollid. Neist noortest meestest pärrast said kõige parremad temma ministrid ja abimehed.

— Riigi wallitsuse asjad. Ühhes rahwa wiiside muudmisega, Peeter muudis ka riigi wallitsuse teiseks. Enne Wenne Maa ülle wallitsejid Moskwa Priksid, kus istusid bojarid ja djäkid ja allamad djäkid (подъячие). Nad ollid hirmus pikkalised omma mõistusega, rahwas nurrises nende peale, et nad ilma rahhata ei tahha middagi teha ja teewad illekohhut waestele. Peeter häwitas Priksid ärra ja nende asjemel säedis Kollegid, kelle seast igga ühhe hõleks andis isse asjad. Bojaride nõupidamise (боярское дума) asjemel säedis ta Senati kohtu. Kõik endised bojaride nimmed said ärra häwitud ja nende asjemel ned Saksja Maa nimmed pandud. Igga mõisnik pididi Kronu tenistuses ollema, muido ta jäi mõisast ilma. Ued kohtude ja ammeti nimmed ei wõinud weel üksi wanna pahha



ärrakaotada; seks olli waimu arrimine tarwis. Sepärrast Peeter asfutas mõisniku poegade tarbeks koolid ja andis kässu, et ükski nendest ei wõi naest wõtta, kui ta koolis pole olnud. Peeter lõi ellu aeg õppis isse ja sundis ka teisi õppima; miski asfi ei wõinud temma silma eest warjule jääda; temma isse kirjutas ka ue wenne keele abitsa, ued wenne keele tähhed, mis meie nüüd prugime.

Mitmed Peetri teud wõera maa wiisi järrele ei olnud rahwa ja waimulikude meelt möda. Moskwa patriark Adrian ei armastanud wõera Maa mehhi ja arwalikult laitis mõndi Peetri teggusid. Sepärrast, kui Adrian ärrasurri, Peeter ei lastnud ennam patriarki walliteda, ja wimate patriarki asfemele säedis Sünodi kohtu, kus mittu piiskopi waimulikud asjad selletawad. Se ei olnud ka rahwa meelt möda, sest rahwas arjus omma patriarki austama. Sia ajani igga üks maksis kronule maksud omma warrandust möda; Peeter säedis maksud meeste inge ehk pea pealt ja nimmetas sedda pea-rahhaks, ja sepärrast käskis lõi rahwa rewisioni ülleskirjutada. Peetril olli rahha sõawäe üllespiddamiseks tarwis ja sepärrast panni suuremad maksud rahwa peale, mis ülle rahwas nurrises. Kõige ennam nurrisesid wannausfulised; nad rälisid, et Kristuse wastane on Peetri näol mailma tulnud ja pöggenesid põhja Wenne Maa paksu metsadesse, kus nad ennesele kloostrib asfutasid. Misugguste nurrisejate tarbeks Peeter säedis isse kohtu „Salla kantslelei.“ Kes teise peale kaebata tahtis, se kisas: „sõnna ja teggu!“ Tedda ennast ja sedda, kedda ta nimmetas, wõeti kinni, wiidi Salla kantsleisse ja küssiti piina al; süialune sai ennamist surmale mõistatud ehk Siberi sadatud.

Suur pöhja södda ja Peterburgi linna allustamine. Ennam pool omma wallitsuse aega, ennam kui 20 aastat, Peeter söddis Rootslastega.

Pärrast wöera Maa reisi Peeter wöttis nõu endised wenne riigi Maad Balti merre äres jälle tagasi nõuda, mis Sakslased ennesele pärrisid. Need Maad nüüd ollid ennamiste kõi Rootslaste käes; Sakslased ei olnud Rootsi wallitsusega rahhul, sest et ta nende käest mitmed mõisad ärra wöttis. Üks neist, Patkul nimmi, reisid Saksa, Pola ja Wenne Maale abbi palluma. Peeter, Pola kuningas ja Dani kuningas leppisid kokko Rootsiaga söddima hakkata. Rootsis olli kuningaks Karel XII, ta olli alles 18<sup>ne</sup> aastane; agga hakkas julgeste kolme waenlase wasto. Peeter saatis 40,000 meest Eesti maale Narwa linna alla. Karel XII esite tormas omma wahwa söa-wäega Dani Maale, läks Kopenhageni linna ja Dani kuningas pidid rahhu teggema. Dani Maalt Karel purjutas Narwa linnale appi. Et kül wennelaisi olli nelli kord rohkem kui Rootslaisi, agga nad ollid arjumata nekrutid ja päelikud ollid ennam wöera maa mehhed, kes ei mõistnud wenne keelt ja ei mõistnud wennelastega ümber käia. Wennelased ei armastanud egga uskunud neid. Karel tormas wenne wäe peale Nowembri kuus 1700 aastal. Lahingu päwal hakkas kange lumi ja rahhe sadama ja otse kohhe wennelastele silmi; Rootslased näggemata tungisid wennelaste peale; wennelased kohusid ärra ja pistid jooksu, üksnes Preobraschenski ja Semenowski rügementid jäid paigale ja terve päwa pannid Rootslastele wasto. Teisel päwal wenne kindralid teggid rahhu; wenne wäggi läks ärra, agga kõi söa moon ja suured tükkid jäid Roots-

laste kätte; mitmed said ka wangi wõetud. Agga siiski Peeter ei langenud ommas waimus. Ta korjas ue wäe ja lastis wannad firritu kessad suurteks tükkideks wallada. Karel arwas, et Peetri jõud on otjas ja tormas Narwa alt Pola kunninga wasto. Wiis aastat jõddis Karel Pola Maal. Sel ajal Peeter õppetas omma wägge, panni wenne päelikud ja wõttis Rootslaste käest meie maal mitmed linnad ärra. Scheremetjew lõhkus kõik rüütlite lossid puruks; agga Ria linna ei wõinud weel ärra wõtta.

Rõwa jõe suus olli mittu saart. Naad ollid maddalad ja metsas. Ümberkaudne maa olli kõik tühhi, müid ellu majasid polnud kuskil nähha, kui üksnes kalla meeste urtsikud; jõe kaldal seisis Rootsi kants Nienschants. Peeter wõttis selle kantsi ärra ja hakkas omma uut kantsi Lusteilandi saare peal ehitama (1703). Ues kantsis sai Peetri-Pauli firrit ehitatud, miksärrast ka kants sai Peeter-Pauli kantsiks nimmetud. Peeter kutsus iggalt poolt sia puuseppad ja kirowisepad ja andis neile abhiks soldatid. Ta isse ellas siin püsikeses majas ja waatas töö järrele. Pea tõusis siin terve linn ja Peeter nimmetas temma Wenne Maa pealinnaks.

Karel panni Pola maale ue kunninga ja tormas weike Wenne Maale, et siit Moskwa linna minna. Weike Wenne Maal hetmaniks olli kawwal au ahnitseja Swan Masepa. Peeter arwas tedda ustawaks teenriks, agga Masepa olli temma waenlaste nõus. Üks kassakate wannem Kotsubei nimmi andis kül Peetrile teada, et Masepa on waenlaste nõus, agga Peeter ei uskunud sedda ja lastis Masepa enese temmale lohbut mõista: õnneto Kotsubei pealanges otjast mahha. Agga pea pärrast sedda Pee-

ter sai kuulda, et Masepa ühhendanud ennast Karliga ja kutsub kõiki kassakaid Peetri wasto. Agga kassakad jäid ustawaks Peetrile. Ta käs kis neid ennesele ue hetmani walliteda, agga Masepa kui Suda foggudusest wälja lükkata. Peeter saatis Menschikowi weike Wenne Maale ja andis temmale käsk kõik Karli ees ärrapõlletada. Mia Maalt läks sõwa wäe ja moonaga Löwenhaupt Karlike appi; Peeter ajas tedda tagga ja Mogilewi linna liggidal wõttis ta käest kõik moona ärra ja soldatid wangi. Karel piiras Boltawi linna jisse. Peeter tulli omma wäega fia ja säedis 27 Juni kuu pääwa (1709) lahkingu pääwaks. Enne lahkingut andis ta käsku sõwa wäele, kus ta kirjutas, et nüid on tund tulnud omma isamaa eest surmani seista. „Agga Peetrist, kirjutas ta, teadfe, et temmal ellu ei olle kallis, et agga Wenne Maa ellaks aus ja õnnes.“ Karel võse sõitis ratsja wenne leeri jallaja waatama. Tee peal näggi ta tulle ümber mõnne kassaka rahhulikult istuwad; Karel las kis püssiga ühhe kassaka mahha; teised kargasid maast üllesse ja paugutasid wasto; üks pauk läks Karli jalga. Sepärrast lahkingu ajal Karel ei wõinud hobbuse selgas istuda ja isse sõddida, ta sõitis kalessis. Lahhing olli pallaw ja werrine. Peeter olli isse iggal pool ratsja kõrwi hobbuse selgas, finises liht mundris. Temma kolme nurgeline kübbar olli kuuliga läbbi lastud. Wimate Rootslased ei wõinud enam wasto panna ja pöggenesid ärra; wennelased ajasid neid tagga ja wõtsid puhtast kõik wangi; Karel ja Masepa pöggenesid Türgi Maale. Peeter kutsus pärrast lahkingut ka wangi wõetud Rootsi kindralid lõunat sõwa ja jõi wina Rootslaste termiseks, et nad wennelaisi sõddima õppetasid. Pär-

rašt Boltawi wõitu Peeter heitis kõik Riia ja Tallinna Maa ennese alla.

Boltawi wõit rõhhus kogguni Rootsi wäggeruse mahha ja wennelased wõitsid nüüd ennese alla ka Riia ja Tallinna Maa, wenne sõapäelik Scheremetjew lõhkus kõik Sakslaste lossid ärra. Karel XII olli ikka Türgi Maal ja õsfitas sultani Peetriga sõddima hakkata. Wimate sultan tõeste tõstis sõdda. Moldawia ja Walahia Maa wallitsejad tahtsid nüüd Türgi ikke alt lahti saada ja lubbasid Wenne kuningale appi tulla. Peeter läks omma sõa wäega Moldawia Maale. Agga appi temmale tulli üksnes Moldawia Maa wallitseja Kantemir ja wenne wäggi ei leidnud seal ni palja moonu, kui tarwis olli. Peeter tahtis taggasi pöörda, agga Pruti jõe kaldal 200,000 Türglast said neid kätte ja piirasid ümber. Wenne wäggi olli hirmsas kitsikuses. Peeter kutsus kindralid kokko nõu piddama, mis tehha; nõu sai se wõetud, et tarwis Türglastele kasjuliku rahhu pakkuta, agga kui nad rahhu ei tahha tehha, siis wõidelda surmani. Peeter saatis jubba Moskwa kääsu, mis peab tegema, kui ta wangi saab wõetud ehk surma leiab. Kägitalse, et Peetri abbikaasa Katerina on kõik ommad kallid kirowid, ja kuld ehted kokko korjanud ja Türgi sõa üllemale saatnud. Se on ni ahne Türglase mokka möda olnud, et ta hea meelega rahhu finnitunud, üksnes selle tingimisega, et Ajowi linn ja Dona jõe suu said sultanile taggasi antud. Kui Karel XII sellest rahhu leppingust teada sanud, tormanud ta wibimata Türglaste leeri; agga olnud jubba hilja: wennelased läinud jubba leerist trummi lömisega wälja (1171 a.).

Pärrast sedda Karel sõitis Rootsi Maale taggasi

ja hakkas ueste Peetriga sõddima, agga se kord tal ei olnud ka õnne ja leidis pea isse surma. Pärast temma surma sõdda tuuris weel kümme aastat; wene-  
nelased wõtsid kōik Some Maa ja laastasid kōik  
Stokholmi linna ümberkaudse maa ärra. Wimate  
1721 aastal sai rahhu tehtud Some Maal Nistadti  
linnas. Wenne Maa sai selle rahhu järrele ennesele  
Ria, Tallinna ja Peterburgi kubermangud ja üks  
jaggu Some Maast.

Peeter ja kōik wenne rahwas ollid wägga rõõm-  
sad, kui kuulda said, et se pitt ja raste sõdda ükskord  
on otsa lõppenud. Selle sõa eest Peetrile sai keisri  
nimmi antud.

Peetri abimehed. Peetri pea-abimehed  
Rootsi sõa ajal ollid: Scheremetjew, würst Menschi-  
kow, würst Golitsin, admiral Apraksin ja teised. Peeter  
oskas ennesele mõistlikkusi abimehhi leida ja se juu-  
res ei watanud selle peale, mis suggust nad ollid.  
Menschikow, kes kõige armsam Peetri sõbber olli,  
on enne saia pagari pois olnud, agga teine kuulus  
mees baron Schasirow prostoi kirjutaja. Need kuul-  
jad laks meest ei armastanud üks teist. Peetri wi-  
maste ellu päwade ajal nende wiha on weel suure-  
maks läinud. Ükskord äkiline Schasirow on Se-  
nati kohtus Senati kohtu oberprokuriga ja Menschi-  
kowiga tüllisse läinud. Schasirow ja Menschikow  
mõllemad läinuwad Peetrile teine teise peale kaebama.  
Wõit jäi Menschikowi poole. Schasirow sai kohtu  
alla antud, süü-allusels leitud ja surmale mõistetud.  
Schasirow sai surma paika jubba toodud ja pannit  
omma kaela kirwe terra alla; agga selsammal silma  
pilgul keisri saadil kuulutas temmale armu. Ülle-  
üldse meie peame tunnistama, et targad Peetri abbi-

mehhed ollid piisut arritud ja wägga rahha ahnttsejad; nad tihti petsid Peetrit, riisufid rahwast ja kronut.

Kõigeõigem nende seast olli würost Jakob Dolgoruki, kes allati julgeste keisrile töt räkis. Ta olli Marwa lahingu ajal Rootsi wangi wöetud ja ellas wangis terwet kümme aastat. Üksford mõnni paar kümmend wenne wangisi ja nende hulgas ka Dolgoruki said ühhest linnast teise laewa peal saadetud. Rootslaiisi on laewa peal wähhem kui wennelaiisi olnud. Dolgoruki, kes siis jubba 70<sup>me</sup> aastane raut olnud, annud teistele nõu nüüd wangist lahti väeseda: jäetud minutil karganud nemmad Rootslaste peale, wötnuwad nende käest sõa riistad ärra ja sõitnuwad õnnelikult Peterburgi. Peetrit olli wägga hea meel selle wahwuse ülle ja teggi Dolgoruki Senati kohtu herraks. Selles ammetis Dolgoruki allati nõudis tullist õigust, üksipäine läks kõige teiste kohtu herrade wasto, kui nad õigust ei mõistnud. Mitto lorda hakkas ta ka Peetri ennese wasto; Peeter esiotja wihhastas, agga kui wimate asja läbbi waatas, näggi, et wanna mehhel õigus. Riigi ja rahwa kassu nõudes, Dolgoruki üksford kiskus Senati kohtus Peetri kassu purruks, kelles ta käs kis Nowgorodi ja Peterburgi kubermangude tallu-rahwast Ladogi kraawi kaewama panna. Teised Senati kohtu herrad suures ehmatuses karganud maast ülles. Sel sammal silma pilgul astunud Peeter kohtu tupp ja, kõifide ehmatust nähhes, küsfinud, mis juhtunud. Kui Senati kindral-prokuror asja ärraselletanud, keiser suures wihhas küsfinud Dolgoruki käest, mikspärrast on ta sedda teinud. Dolgoruki kartuseta selletanud keisrile, et sedda teggema on fundinud tedda keisri au ja temma allamate kassu,

sest nende kahhe nimmetud kubermangu rahwas Rootsi sva ajal on paljaks riisunud ja keiser tahhab neid nüüd weel suurema õnnetuse sisse saata; sowis krawi kaewajaid teistest kubermangudest wõtta ja ka Rootsi wangisi tööle panna. „Kõik se on wägga hea“ — ütles Peeter; agga süisti, miks minnu ulast purruks kiskuda?“ „Selles ollen ma süidlane, keiser, et ma ollen kannatamatta,“ wastas Dolgoruki. Keiser andis temmale andeks ja teggi nõnda, kuidas temma sowis.

Waimuliku ammetmeeste seast kõige kuulsam Peetri abbimees olli Pihkwa üllempiiskop Weohwan Prokopowits, üks wägga koolitud mees ja kenna jutluste piddaja. Prokopowits õppis Roma linnas ja Boltawi sva ajal olli Kiemi Akademia kooli prohweessoriks. Kui Peeter pärrast Boltawi lahingut Kiemi sõitis, Prokopowits piddas temmale terretamise kõnnet, mis wägga Peetri meele järgi olli. Peeter kutsus temma Peterburgi, käs kis tedda piiskopiks pühhitseda ja las kis tedda kõik kuulsamad ulastid waimuliku seisusest kirjutada. Keiser armastas tedda isseärranis selle pärrast, et temma üksi kõige teiste wenne piiskopide seast olli allati walmis kõigis asjus Peetri abbi mehheks olla ja omma jutlustes ja ramatudes kiitis Peetri teggusi. Mitropolit Stehwan Saworski, kes esimeseks Sünodi kohtu presidentiks olli, ei armastanud Prokopowitsi, sest et ta ei ellanud kasinat mungi ellu; agga Prokopowits oskas keisri sõbraks temma surmani jääda ja wiimäte sai isse Sünodi kohtu presidentiks tõstetud.

Peetri 1<sup>se</sup> abbikaasad ja lapsed. Peeter I olli kaks korda abbi ellus. Omma esimest abbi kaasat Ewdokijat Lopuhina ta ei armastanud, selle-



pärrast et ta ei jallinud sedda, et Peeter teggi söbrust wõera maa rahwaga, ja püidis wenne rahwa ellu nende ellu wiiside järrele säeda ja parrandada. Peeter lahkus temmast ärra, panni temma kloostri finni, wimate astus teist forda abbi ellusse ühhe kenna Ria Maa tüttarlapsega, Marta nimmi, kellele õiges uskus sai teine nimmi Katerina antud. Katerina olli ühhe waese tallupoja tüttar. Marienburgi linna Lutteruse õppetaja Glük wõtnud temma armu pärrast kasju tütriks. Kui Rootsi sõa ajal Scheremetjew Marienburgi linna sisse piiras, siis õppetaja Glük läks omma perrega linnast wälja ja andis ennast wangi. Glük isse sai Moskwa sadetud, agga Marta Scheremetjew jättis ennese juure ellama; wimate Menschikow wõttis temma omma majasse. Siin näggi tedda keiser; temma kenna näggu ja lahke rõmus waim teggid sedda, et keiser hakkas tedda armastama ja astus temmaga abielusse. Katerina mõistis parremine, kui keegi muud, kõil Peetri meele järgi tehha. Mõnnikord, raske minnutide ajal, Peetri peale käis suur furbtuse tuju, siis läks ta omma kirjutamise kambri, panni uffe luffu, ei sõnud, egga jonud, ja keegi ei tohtinud siis temma juure minna, üksnes Katerina julges senna uffe tahha kõpputama minna, omma kentsaga sõnadega uffe lahki tehha ja Peetri meelt lahjutada, nõnda et Peeter allati tulli sealt jälle rahhuliku ja lahke meelega wälja. Selle pärrast Keiser armastas tedda omma surma tunnini, säedis temma auks Pühha Katerina au tähhe ja enne omma surma kronis tedda kunningliku kroniga.

Õsimisest abbikaasast Peetril olli üks ainus poeg Aleksei, teisest kaks tüttart Anna ja Elisabeta. Aleksei

pidi aujärje pärrija ollema; agga temma emma teggi sedda, et ta omma issa ei armastanud. Kui Embotia sai kloostri sadetud, Aleksei olli alles kahheksa aastane; agga emma olli jõudnud jubba temma süddamesse pahha seemne külwata; ta ei sallinud wõera maa rahwast ja Peetri waenlased otšid parremat põlwe Aleksei wallitsuse ajal. Peeter tahtis poja wõerale maale kooli saata; agga Rootsi südda ei lastnud sedda tahtmist täita, ja pissuke Aleksei kaswis omma issa waenlaste kaskel. Kui Peeter poja waimu tähhele panni, siis olli jubba hilja; issa maenitsused ja karristused, et ta omma meelt parrandaks, teggid tedda weel kangekaelsmaks; Menschikow ja teised, kessel kassu olli issa ja poja tüllist, ösfitasid neid mõllemid üks teise wasto. Pärrest Boltawi lahkingut Peeter saatis poja wõerale maale ja kosis temmale seal abbikaasaks Saksa Maa keisri proua õe printsefi Scharlotta; Aleksei ellas kolm aastad Saksa Maal omma noore abbikaasaga; agga siiski ei parrandanud omma meelt; ta ei armastanud omma abbikaasat, kes pea kurbtusest ärrasurri ja kaks last poja Peetri ja tütri Natalia mahha jättis. Scharlotta mattuse päwal Peeter andis Aleksei kätte kirja, kelles ta sowis, et ta wäe ammetit õppiks ja omma meelt parrandaks; muido ähwardas aujärjest ilma jätta. „Omna issa maa eest ei holinud ja ei holi ma ommast ellust, kirjutas Peeter, kuidas wöin ma siis sinnule armu anda? Parrem olgu wõeras, agga hea, kui omma, agga ülleannetu.“ Peeter ei wöinud rahhu sellest mõttest leida, et pärrest temma surma temma poeg häwitab kwiik ärra, mis kallal ta ni suurt waewa olli näinud. Sellepärrast pea saatis ta temmale teise kirja, kelles ta jubba nõuab poja käest, et ta kas

parrandagu omma meelt, ehk mingi mungiks kloostriisse. Aleksei sõbrad andsid temmale nõu isjale wastata, et ta lähkäh kloostriisse. Pea-nõuandja olli Aleksander Nikin; ta räkis Alekseile: „egga mungi kübbar naeltega pea külge olle löödud.“ Peeter soovis Alekseile, mitte nisuggust suurt asja naeruks panna. Peeter sõitis sel ajal Prantsuse Maale. Matuse aja pärrast sõitis ka Aleksei Peterburgist wälja räkides, et sõidab isja juure; agga isse sõitis Wini linna omma suggulase Saksja Maa keisri juure abbi isja wasto palluma. Kui Peeter koddu tulli ja poega ei leidnud, siis wihhastas ta hirmsaste. Saksja Maa keiser saatis Aleksei Neapoli linna ühte lossi warjule. Peeter nõudis keisri käest, et ta sõnna kuulmata poja temmale wälja annab, muido ahwardas sõa wäega temma peale minna; agga ni kaugele asji ei läinud. Peetri jaadik kawal Tolstoi meelitas ennese poole Aleksei armokese, ühhe Some tüttarlapse Ehwrosinia nimmi, kes meeste rahwa riides ühhes Alekseiga ärra pöggenes ja temma juures niid Neapolis ellas; Tolstoi ussutas tüttarlast, et Keiser annab neile kõik andeks ja lassib neid abbiellusse astuda, kui nad koddu taggasi sõidawad. Ehwrosinia uskus sedda ja pallus Alekseit taggasi sõita. Ni pea kui nad Moskwa sõitsid, kus siis Peeter ellas, Aleksei sai finni wõetud ja kohtu alla antud. Peeter nõudis, et Aleksei kõik ommad nõumehhed ülles annaks ja ütleks, mis mõttega ta wõerale maale pöggenes. Kõik ta nõumehhed pidid piina al töt räkima; niid sai Peeter teada, et Alekseil olli palju nõumehhi waimuliku ja ilmuliku ammetmeeste seas; Aleksei isse tunnistas, et temmal on mõtte olnud isja käest aujürg ärrawõtta ja emma kloostrist lahti päästa. Kõik Aleksei nõumehhed

saib surmale mõistetud ehk Sibiri saadetud. Aleksei ülle sai isse kohhus kõige suurematest riigi ammetmeestest jäedetud; kohhus mõistis tedda surmale; agga Aleksei ei võinud pikki piinamisi ärra kannatada ja surri wangi ärra enne kui kohtu mõistmine täidetud sai.

Peeter I olli pikk, sirge ja ni tuggew, et mõis kätte wahhel hõbbe taltretu rulliks pigistada. Temma filmad ollid hiilgawad ja ellawad, nõnda et pissut olli neid, kes temma filmi mõisid waadata, isse ärramis siis kui ta wihhane olli. Ilmaski ei võinud ta ilma tööta olla: ta olli töeste iggawene töö mees aujärje peal. Tihti wõise kargas ta woodi pealt ülles ja panni kirja need mõtted, mis tal woodi peal pähhä tullid, jeddasamma teggi ta ka omma reisi kirjikus. Ta kirjutas 3000 ukasi, 28 reglamenti ja muud teised käsud. Ka piddu ajal tihti läts ta omma kambri ja istus kirjutamise laua tahha; ta tahtis kõik teada: ta olli lomuse tundja, tohter, matros, pusep, raudsep, treier, kowisep, sirgeltaja ja n. ed. Sea tuju ajal ta olli lahke kõikidega: piib suus istus ühte wiisi suure härrade ja laewa matrosi kõrwas, teggi nalja, naeris ja mängis; agga wihha ajal olli hirmus. Ta olli hirmus äkiline; jedda omma puudust tundis ta isse ja tihti räkis: „ma teggin omma kunningriiki teiseks, agga isseennast ei wõi teiseks tehha.“ Koddu ta allati käis kep käes ja omma käega andis wallu igga süialusele, olgu ta kes taht.

Suur töö ja waew rikkusid enne aegu Peetri terwise ärra. Agga 1729 aastal süggisel ta külmetas weel raskest ennast ärra. Ta sõitis Peeterburgi ligidal möda Some lahhet ja näggi, et torm wiskas lotfiktu soldatidega ühhe maddala kohha peale ümber; ta kargas wette õnnetumaid päästma; sellest hakkas

ta külge kange külm tõbbi. Tohtride abbil tõusis ta jalle jallale. Agga 6 Januaril 1725 aasta wee pühhitsemise ajal külmetas ta ennast ueste ärra ja 28 Januaril heitis hinge.

Peetri mattuse ajal piddas jutlust Prokopowits. Temma jutluse esfimisid sõnnad ollid: „Mis peaks se ollema? Mis ajani olleme meie ellanud, wenne rahwas? Mis näeme meie? Mis teeme meie? Meie mattame Peetrit suurt!“ — Ni pea fui need sõnnad ollid võldud, kõi firrif hakkas häälega nutma.

### **Katerina I, Peter II, Menschikowi langemine.**

Omma surma woodi peal Peeter I ei nimmetanud, kes temma aujärje pididi parrima. Säeduse järgi olleks pidданud temma poja poeg Peeter Alekseiwits Keisriks sama, agga ta olli alles 10<sup>me</sup> aastane. Sepärrast Katerina Menschikowi, Prokopowitsi ja kaardi wäe abbil astus isse aujärje peale. Ta walitses üksnes kaks aastad; Katerina kandis Keiserina nimme, agga riigi wallitsuse ohjad ollid Menschikowi käes.

Katerina jättis aujärje Peetri Alekseiwitsile; agga temma täie iani pididi suur jalla raadi kōhhus walitsema. Selle kohtu pea liikmeks olli Menschikow; ta kihlas omma tütri Maria noore Keisrile pruudiks ja wöttis Keisri omma majasse ellama; sest Menschikowi maja olli uhkem, kui keiserlik loss. Teine wäggew mees sel ajal olli Osterman. Ta olli ühhe Saksa Maa õppetaja poeg ja tulli Peetri I ajal Wenne Maale. Katerina I jättis Peetri II kaswa-

tamise ja koolitamise Ostermanni hõlks. Ostermann oli üks kaval ja sallalik inimene. Menschikowi ees näitis ta ennast temma sõbraks; agga sallaja kaewas temmale auku. Menschikow, omma wägewuse peale lootes, oli wägga ettewaatmatta; ta warrastas kronu rahha, oli wägga uhke teiste wasto ja ka keisriga käis ümber otsego omma allamaga; nõnda üks kord keiser saatis omma üle 9,000 kuld rahha, agga Menschikow wõttis selle rahha keisri saadiku käest ärra, üteldes, et keiser on weel noor ja ei tea, mis asja peale rahha pruvida. Keiser wihhastas hirmsaste selle ülle. Menschikowi waenlased Ostermann ja würstid Dolgorufid olid ka warsti noort keisrit õssitamasa ja räkimas, et Menschikow tahhab isse keisriks saada.

Pea pärrast sedda Menschikow jäi omma Dranienbaumi mõisas aigeks ja selle pärrast ei teadnud, mis rägivad keisrile temma waenlased. Kui ta terweks sai, siis tahtis ta omma mõisas uut kirrikut pühhitseda ja kutsus keisrit ka kirriku pühhitsemisele; agga keiser ei sõitnud senna. Menschikowi waenlased andsid keisrile teada, et Menschikow on kirrikus seisnud keisri tarbeks walmistud troni peal, mis ei wõi muud middagi tähhendada, kui üksnes sedda, et Menschikow ei austa keisrit ja tahhab isse aujärje peale astuda. Keiser läks nüüd Menschikowi majast omma lossi ellama ja kui Menschikow Peterburgi taggasi tuli, tedda ei lastud keisri liggigi. Wõnne päwa pärrast ta sai finni wõetud, kõigist mõisatest ilma jäetud ja Dranenburgi linna ellama saadetud. Menschikow sõitis Peterburgist wälja suure warrandusega ja hulga teenritega otsego rikkas mõisnik omma mõisa. Temma waenlased selletasid keisrile, et Menschikow

naerab keisri käsju ülle. Sellepärrast Dranenburgis sai Menschikowi kääst kōit warrandus ärrawõetud ja ta isse kõige perrega Siberi Beresowi linna saadetud. Kaks aastad ellas ta seal wangis, olli kindel ommas waimus, teggi isse tööd kermes käes; üksnes olli kurb omma ilmasüüsta laste pärrast. Ta surri 1729 aastal. Keisri pruut Maria surri ka Siberis.

Pärrast Menschikowi langemist temma assemele astusid würltid Dolgorukid; kõige armsam keisrile olli noor Iwan Dolgoruki, kes ühhes temmaga kaswis. Peetri II olli hea loodud mõistus, agga kergemeelne Iwan Dolgoruki rikkus temma kōgguni ärra. Dolgorukid tahtsid nüüd, et keiser nende õe ennesele abitaafaks wõttaks. Nende sowimise järrele 13 aastane Peeter II nimmetas ennast keisriks ja täie talifeks ja läts Peterburgist Moskwa ellama. Siin noor keiser muud middagi ei teinud, kui üksnes käis jahhi peal ühhes omma sõbra Iwani Dolgorukiga; mõnnikord kadusid nad terwed nädalad Moskwest ärra. Ilma asjata Osterman pallus omma kõrget kaswandiku parremat ellu ellama hakkata. Riigi wallitsuse asjad ollid kōgguni huffas. Tubba keiser sai Dolgoruki õega kihlatud ja nende pulma päew säedetud. Agga noor peigmees jäi rõugesse haigeks ja surri ärra selsammal päwal, millal pulmad pidid ollema.

### **Anna Ioannowna (1730—1740).**

Pärrast Peetri II surma ei jänud meeste suggu aujärje pärrijat; aujärg pididi nüüd sama kas Peetri I tütridele ehk jälle temma wenna Ioanni V tütridele. Peetri I wannem tüttar Anna, Holsteini Hertsoigi

abhikaasa, olli jubba ärra surnud; sellepärast aujärje peale õiguse pärrast olleks pidanud temma noorem tüttar Elisabeta astuma. Agga suure sallaja raadi kohtu liikmed wallitsefid aujärje peale Joanni V tütri Anna, kes Mitawi linnas Kura Maal lese põlwes ellas.

Nemmad wallitsefid Anna selle tingimisega, et Anna saab ükspäinis keiserina nimme kandma, agga riigi wallitsus jääb suure sallaja raadi kohtu kätte; sest nendel olli mõtte kõil Peetri I teod ärra kaotada ja riigi seisuse wanna endist moodi sädededa. Nad rälisid: „mis tarbeks meil kõil need wõera maa wiisid? Meie esiwannemad ellasid ilma nendeta; kas meie rumalamad olleme, kui meie isja isjad?“ Nad kirjutasid Annale palwe kirja, et ta wöttaks ennesele keiserina nimme, agga riigi wallitsuse jättaks suure raadi kohtu holeks ja ellaks Moskwas, mitte Peterburgis, ja saatsid selle kirja wiirsti Wasšili Dolgorukiga Mitawi linna. Agga Kura Maa jaadil baron Löwenwolde ja Senati kohtu kindral-prokuror Jaguschinski andsid raadi kohtu liikmete sallajast nõust Annale teada. Anna sõitis Moskwa. Ostermann ja Sünodi kohtu president üllempiiskop Prokopowits kihutasid mõisnikud ja waimulikud teenrid raadi kohtu liikmete wasto, ja need saatsid ommad saadikud Annat palluma, et ta isje wöttaks wallitsuse ohjad omima kätte. Anna wöttis kiskus nüüd raadi kohtu liikmete palwe kirja purruks, nimmetas ennast issewallitsejaks keiserinaks, häwitas raadi kohtu ärra, temma assemele säedis ministeri kabineti ja läks Peterburgi ellama.

Anna wallitsuse ajal kõil suuremad riigi ammetid ollid Sakslaste käes. Politiki asjad ollid Ostermani käes; jwa wäe ülle olli Minih. Minih tullit



Wenne Maale Peetri I ajal; temma juhhatamise al sai Ladogi kraw kaewatud Nõwa ja Wolga jõe ühhen-damiseks; kui se kraw walmis sai Peeter I ütles: „Minnu Minnihi waew teggi mind terweks.“ Anna Soannowna nimmetas Minnihi weldmarschaliks (kõige üllemaks wäe päelikuks) ja andis kõik wenne wäe temma hõle alla; ta säedis kindla ordnungi wenne wäes ja asutas esimese kadetide kooli, kust piddid õppinud ohwitserid wälja tulles. Minnihi olli kuulus sõda päelik. Temma ja üks teine Sakslane Lassi nimmi omma wõitude läbbi teggid Anna wallitsuse kuulsaks. Anna ajal olli kaks sõdda. Esimine sõdda olli Polakatega, kes pärrast Augusti II surma tahtsid jälle Stanislawi Leschtsjinski aujärje peale tõsta; wenne sõda wäggi Lassi ja Minnihi wallitsuse al kihhutasid Stanislawi Pola Maalt wälja, tõstsid Augusti II poja Augusti III kuningaks. Teine sõdda olli Türlklastega Krömi Tatarlaste pärrast; selles sõdas wennelased said ka iggal pool Türlklaste üle wõitu ja Minnihil olli jubba mõtte Türlklasti kogguni Europa Maalt wälja ajada; agga prantsuse rahhaga ärrastatud Biron sundis Anna Türlklastega rahhu teggema.

Biron olli ühhe prostoi Kura Maa mehhe poeg. Ta õppis Preisi Maaal Königsbergi linna Suures koolis, agga omma kelmi teggude pärrast sai sealt wälja wisatud. Temma kelmi teggudest olli kooli attestates nimmetud ja sellepärrast ta ei wõinud kuskil teenistust ennesele saada. Wimata waewalt Anna Soannowna andis temmale Mitawis ammeti omma talli juures. Priiske ja wiis Biron sai pea ustawaks Anna teenriks. Kui Anna Wenne Maa keiserinaks sai, siis kutsus ta ka Bironi Peterburgi, andis temmale krahwi au nimme ja Andrei au tähhe rinda;

Kura Maa mõisnikud võtsid temma mõisnikude kirja ja Biron ostis ennesele seal mõisa. Peterburgis temmal ei olnud ühtegi ametit, agga siiski kõik piddid temma ees omma taela painutama ja kõik riigi asjad piddid nõnda minnema, kuidas temma tahtis. Wimate Biron Wenne wäe abbil sai ka Kura Maa hertsogiks wallitsetud. Suurt mõistust Bironil ei olnud, ta olli uhke ja rahha ahne. Endised sõddad teggid sedda, et rahwas olli kronule 7 miljoni rubla wõlgu; kroonu andis rahwale aega sedda wõlga nattoke awal ärramaksa. Agga ahne Biron käs kis wihmata wae se tallu rahwa käest sedda rahha kokkolorjata; ta saatis iggale poole swa wägge, kes wõtsid ja müüsid oksjoni pealt tallu rahwa ellaja lomad ärra, agga neid endid peksid keppidega wasto jalla kando. Sedda müüsi rahwas sai kogguni paljaks riisutud; agga Biron prutis selle rahha omma kasjaks. Rahwas nurrises; agga Bironil ollid iggal pool jallaja kuulatajad; nad kuulasid, mis rahwas Bironist rägis ja küssendasid: „sõnna ja teggu!“ Süiallusid wõeti kinni, wiidi jalla-kantselseisi, seal piinati neid ja saddande kaupa saadeti Siberi.

Keiserina Anna ei teadnud middagi rahwa häddast; sest temma ümber ollid kõik Bironi allandlikud teenrid, kes allati keiserinale räkisid, et rahwas ellab õnnelikult. Et Anna riigi seisusest ei mõtleks, Biron püidis temmale allati rõmu tehha; ta teggi temma tarbeks suured piddud, teatri mängud, maskeradid. Sel ajal kõik suurt juggu innimesed piddasid omma majades nalja teggijaid. Keiserinal Annal ollid ka ommad nalja teggijad. Et temmale rõmu tehha, Biron lastis ühhel talwel Peterburgis hätisest maja ehhitada ja ka kõik asjad temma sees

nisamma hätifest. Siis kihlas ühhe keiserina inetu pisufese küirus nalja teggiale nisamma sugguse inetu ja pisufese pruudi; panni neid puuri sisse elewanti selga ja nad söitsid senna hätifest majasse esfimiseks wöfeks maggama; nende järrel söitsid igga Wenne Maal ellawa rahwa seast wöerad, ühhel ollid siad saani ees, teisel koerad ja n. ed., ja igga üks omma Maa riides.

Isseäranis walli olli Biron nende wasto, kedda ta omma waenlasteks arwas. Würstid Dolgorukid nõudsid Anna käest, kui kedda Moskwa kutsuti, et ta mitte Bironi liggi ei wöttaks. Kui Biron walitsuse ohjad ennese kätte wöttis, siis essite jättis ta need kuulsast endisest suggust würstid ammetitest ilma ja saatis neid nende mõisatesse ellama; natsufese aja pärrast laskis ta nende käest kõik au tähhed ärrawötta; wimate wöttis ta nende käest kõik mõisad ärra ja saatis neid Siberi. Peetri II söbber noor Swan Dolgoruki olli krahwi Scheremetjewi tütri Natalia peigmees. Suure waimuga tüttarlaps ei põlganud omma õnnetumat peigmeest ärra, et küll suggu wõssa keelis kedda, ja läks ühhes temmaga Siberi. Menschikowi lapsed, kedda Dolgorukid Siberi saatsid ja kes nüüd lahti said päästetud, on omma maja ja kõik maja riistad omma endiste waenlastele kinkinud. Igga Biron ei olnud ka Dolgorukide wangi põlwega rahhul; nad kõik said Siberist Nowgorodi linna toodud, siin hirmsal kombel piinatud ja ärrasurnatud. Swan Dolgoruki olli wõise Beresowi linnast ärrawidud; temma õnnetu abikaasa sai üksnes pärrast Bironi langemist teada, et mees olli ratta peal purruks kistud. Nisamma hirmsaste sai piinatud Bironi tahtmise järrele ka Anna

kabinet-minister Artemi Wolönski, ja temma ilma-  
 süita lapsed Siberi saadetud. Biron kiusas ka wenne  
 kirriku teenriid, et nad Lutteruse ussu wasto seisid,  
 mitmed preestrid said ammetist lahti tehtud, piitsa-  
 dega peksetud ja Siberi saadetud. Ka Lweri linna  
 üllem=piiskop ja sünodi kohtu liige Weowilakt  
 Lopatinski sai ammetist lahti tehtud ja wangi pan-  
 dud selle pärrast, et ta laskis trüffi panna Steh-  
 wani Saworski ramatu „Ussu kalju,“ mis Lutteruse  
 ussu wasto olli kirjutud.

Anna Joannowna panni omma õe tütri Anna Leo-  
 poldowna Braunschweigi hertsogile Antonile mehhele;  
 sellest abbi ellust mõnni nädal enne Anna Joannowni  
 surma sündis poeg Joann. Anna nimmetas tedda omma  
 aujärje pärrijaks. Muidogi mähtmes laps ei wõi-  
 nud riigi wallitseja olla. Biron sowis ja pallus  
 Annat, et ta tedda riigi wallitsejaks kinnitaks. Anna  
 ei tahtnud, Biron sundis kõiki suuremid ammetmehhi,  
 et nemmad palwe kirja läbbi aiget keiserinat palluf-  
 sid tedda riigi wallitsejaks kinnitada. Agga keiserina  
 ei wõtnud ka sedda palwe kirja kuulda, waid panni  
 temma omma padja alla. Wimate läks Bironi sõb-  
 ber wanna Ostermann palluma. Se olli Anna  
 surma tunnil; wärrisewa käega kirjutas ta omma  
 nimme palwe kirja alla. Biron, kes ka siin juures  
 seisis, wõttis kirja kätte, jooksis saali pallujate juure  
 ja lolliste ütles: „teie, herrad, teggite otsego enne-  
 muistjed Koomlased.“

## Joann VI. (1740—1741).

Bironi wallitusus kestis üksnes kolm nädalat.  
 Ta käis roppuste pissufese keisri wannematega „ni-

ber ja tahtis neid kogguni Wenne Maalt wälja saata. Anna Leopoldowna nuttes räkis sellest Minihile. Au ahnitseja Minih muud midagi nõnda ei sowinud, kui Bironi langemist, et isse wõiks temma asfemele astuda. Temma wöttis ennese peale waewa Annat Leopoldownat Bironi küüfist är-rapäesta. Biron ellas keiserlikus sui-lossis; agga pissuke keiser ja temma wannemad ellasid talwe-lossis. Sel öösel, kui losside juures wahhil olli Preobra-shenski rügement, kelle päelikuks olli Minih, Minih läts ja wöttis 80 soldatid talwe lossist, läts nendega sui-lossi juure ja ütles ohwitseridele, et printses on saatnud tedda Bironit finni wõtma; ohwitserid ollid walmis temma sõnna täitma. Siis Minih saatis omma adjutanti 20 soldatiga Bironit kas ellawad ehk furnud finni wõtma. Adjutant läts Bironi maggamise tuppa ja ajas temma ülles; Biron kargas woodist ülles, tahtis wasto panna, karjus abbi, agga kõik olli tühjalt; soldatid fiddusid temma finni ja wiisid tõlda. Tedda esite saadeti Schlüsselburgi, ja wimate siit Siberi Pelömi linna wangi.

Nüüd sai Anna Leopoldowna riigi wallitsejaks ja Minih esfimiseks temma ministriks; agga nende wal-litus ei kestanud ka ühte aastatki.

### **Elisabeta Peetrowna (1741—1761).**

Wenne rahwas jubba ammu nurrises selle peale, et Peetri I tüttar Elisabeta olli Sakslastest kogguni kõrwale lükkatud. Elisabeta ellas üksi ommas majas ja ei puutunud kogguni wallitsuse asjadesse. Ta olli wägga kenna näoga ja lahke kõikidega, isseärranis allama rahwaga ja soldatidega. Pühha päiwil

ta kutsus noori tö innimeisi omma afnate ette, lastis neid siin mängida ja laulda. Temmal ennesel ei olnud mõtteki riigi wallitsejaks saada. Sedda nõu hakkasid temmale Prantsuse jaadik markis Sche-tardi ja tohter Lestof andma. Neil olli kogguni teine nõu; nad ollid Rootsi wallitsuse poolt ärra-ostetud ja tahtsid Wenne Maal üksnes mäsfamist tösta, et sel ajal Rootslased olleks wõinud Baltimere ärsed maad jälle taggast wõtta. Rootsi wallitsus jaatis jubba söa wäe wälja, et Wenne Maad Saks-laste käest päesta ja Elisabeti keiserinaks tösta. Agga se kawalus läks tühja.

Tohter Lestof pööris Preobraschenski rügementi soldatid ennese nõusse. Üks ööse Lestof ja mõnned ohwitserid tullid Elisabeti juure ja kutsusid tedda kasarmasse. Elisabeta kohkus ärra ja ei tahtnud minna; ta nuttis, pallus Jummalat ja wimate om-meti läks. Kui nad kasarmasse tullid, waht tahtis trummi löma hakkata; agga Lestof kargas ja löikas mõbegaga trummi nahha katki. Elisabeta piddas sol-datile kõnnet, ütles, et tedda tahhetakse koostrisse finni panna, tulletas neile meele omma issa teod; soldatid karjusid: Ura! Müid sai Anna Leopoldowna omma abbilaasaga ja lastega linni wõetud ja Hol-mogori linna wangi saadetud. Soann Antonowits surri Schlüffelburgis ärra.

Minih ja Ostermann said kohtu alla antud sel-lepärrast, et nad Sakslaste kassu nõudsid ja Elisa-beta kogguni kõrwale ollid lüffkanud. Kohhus mõis-tis neid surmale. Agga Elisabeta olli töutanud, et temma wallitsuse ajal ükski ei pea surmale mõiste-tud sama; sellepärrast surma nuhtluse assemel nad said Siberi saadetud — Minih Pelömi linna Bironi

asjemele (Biron sai Jaroslavi toodud), Oftermann Beresowi linna. Tõhter Lestof olli ka wimate kohtu alla antud sellepärast, et ta sallaja Rootsi wallitsuse nõus olli ja elas Ustüge linnas wangis Elisabeti surmani.

Sakslaste wallitsus lõppis nüüd otsa; kõil suuremad ammetid said wennelaste kätte antud. Kõige suurem mees essi-otsa Elisabeti ajal olli krahw Kasumowski. Ta olli prostoi weike wenne Maa kassakas ja omma hea eale pärrast sai keiserliku laulu koori wõetud; siin panni tedda tähhele Elisabeta ja kui keiserinaks sai, teggi tedda krahwiks ja tõstis kõige suuremaks riigi ammetmehheks. Agga ta olli holetu ja pisjut puutus riigi wallitsuse asjadesse. Pärrast temma asjemele tõusis Iwan Iwanowits Schuwalow; se olli üks tark ja tõteggia mees. Ta näggi, et ilma koolideta wenne rahwas ei wõi aritud saada ja sepärast püidis neid asutada. Ta asutas Moskwas essimise wenne Uniwersiteti (1755 a.) ja kaks ginnasiumi kooli, ühhe Moskwas, teise Kasani linnas. Ta tahtis ka teistes linnades ginnasiumi koolid asutada, agga ei jõudnud. Schuwalow olli kuulsa poeti ja lomuse tundja Lomonossowi kaitseja.

Lomonossowi sündimise paik olli Põhja Düina jõe kaldal Holmogori linna liggidal; temma issa olli tallopoeg ja toitis ennast kallapiidmisega. Luggema ja kirjutama Lomonossow õppis omma kihhelkonna tõstri juures. Tal olli suur himmu õppida, agga seal kuskil ei olnud koolisi egga ramatuid; sellepärast ta sallaja pöggenes kalla wooridega Moskwa, kus ta hea innimeste abbil sai waimuliku kooli wasto wõetud. Ta olli sel ajal jubba 19 aastat wanna, agga warsti sai latina keele ja kõil selle kooli õppuse kätte.

Wesohwan Prokopowits, kes siis Sünodi kohtu presidentiks olli, panni mõistliku kooli poisi tähhele ja temma sowimise järrele Lomonossow sai Moskwaft Peterburgi õppima; wimate siit sadeti tedda Saksja Maale, et ta seal sedda õppiks, mis Weene Maal weel ei wöinud leida. Ta sai kronu kullu peale sadetud, agga rahha temmale ei sadetud igga kord ommal ajal; sepärrast ta langes wõlla sisse. Ta wöttis weel seal naese. Tedda tahheti wõlgade pärrast torni kinni panna; agga ta kargas Saksja Maalt ärra. Tee peal ühhes kõrtsis Preisi kuningaga Wilhelmi nekrutide wõtjad, kes pikki sirgeid mehhi otsisid, wötisid Lomonossowi kinni ja wiisid linna kasarmasse; agga ta kargas ka siit ärra Hollandi Maale ja sealt sõitis laewaga Peterburgi. Siin sai ta prohweessoriks Akademias tehtud. Temma essimine hakkas nüüdse puhta wenne keele peal kirjutama; temma essimine hakkas raud wardad majade peale pikse wasto pannema. Saksjalased Akademias teggid temmale palju tülli ja meele haigust; agga Schuwalow olli temma kaitsjaks. Schuwalow tihti sõitis temma juure ja ühhes kirjutasid nude koolide planid. Lomonossow kirjutas wenne keele Grammatika, wenne rahwa historia, palju laulusi ja muud.

Elisabeti ajal suuremat suggu wennelased hakkasid prantsuse moodide järrele ellama. Iggal pool tõusis suur uhkus. Suuremad riigi ammetnikud ja mõisnikud teggid suured pidud, pidasid palju teenrasi, kallid töllad ja hobbused, ehitasid ennestele suured lossid, ostsid kallid pildid, ja sedda wiisi langesid suurte wõlgade sisse. Ise Elisabeta ellas nisamma uhkeste. Temma lastis Peterburgis talwe lossi ja Tsarskoi Selos teise uhke lossi ehhitada. Ülleüldse



temma ajal Peterburgis sai palju kenna majasid ülles-ehhitud. Keisri howis wõera Maa mängumehhed mängisid teatri. Kadetide koolis olli ka omma teater. Üks kadetide seast, Sumarokow nimmi, hakkas isse teatri tarbeks mängu tükka kirjutama. Ühhe Jaroslawi linna kaupmehhe poeg, Wolkow nimmi, olli ükskord Peterburgis kadetide teatri näinud, ja ta wöttis nõu nisamma suggust teatri ka Jaroslawi linnas asutada. Ta korjas ennesele mängu mehhi, pallus ühhe omma suggulase käest ühhe tühja kuuri ja hakkas seal teatri mängima. Temma ettewõtmine läks korda ja linna rahwas hakkas käima nende mängu waatama. Kui keiserina jellest teada sai, kutsus ta Wolkowi ja temma seltsimehhed Peterburgi, laskis neid ennese filmis mängida ja jäi üsna rahhul nende mänguga. Ta wöttis neid kõiki omma teenistusesse ja asutas Peterburgis allatise teatri ja selle teatri direktoriks nimmetas Sumarokowi.

Elisabeta ja kõik temma howi teenrid hakkasid prantsuse keelt räkima ja prantsuse moodi riided kandma. Keiserina järrel hakkasid seddasamma ka allamad ammetmehhed ja kõik mõisnikud teggema; prantsuse moodi riided ollid isseärranis naeste rahwa molka möda. Rikkad mõisnikud hakkasid omma majadesse wõera Maa koolmeistri wõtma lapsi koolitama; agga need wõera Maa koolmeistrid ennamist ollid kõik arrimatta kelmid — rätsepad, tua poisid, kutsarid, kofkad, soldatid.

Elisabeti ajal riigi seestpididiste asjade toimendamisse poolt olli kuulud weel Peeter Swanowits Schuwalow. Se olli üks tark, arritud mees, agga rahha ahnitseja, nago mitmed teisedki selle aja suured ammetnikud. Temma sowimise järrele sai koddune tolli rahha korjamine ärra häwitud. Enne müia pididi omma

kauba eest iggal pool tolli rahha maksma, ni kui parvede peal, sõdade peal, aita pannemise juures ja n. ed. Pealegi rahha korjajad nõudsid enam kui kohhus olli. Ühhes sellega võera Maa kauba peale sai kõrgem tolli maks pantud, milspärrast se kaup läks kallimaks.

Sõdda Preisi kunnigaga Wridrich suu-  
rega. 1740 aastal surri Austria keiser Karel VI ärra ja jättis aujärje omma tütrile Maria Teresiale. Saksa, Baieri ja teised kurwürstid tahtsid ta keisriks saada ja tõstsid sõdda Maria wasto. Preisi kunningas Wridrich suur armas sedda üsna parrajaks ajaks, et omma riigi piirise laiemale ajada; ta tormas sõa wäega Silesia Maale ja heitis temma enese alla. Maria Teresia teggi sõbrust Prantsuse ja Wenne wallitsusega ja pallus nendelt abbi, et kolmelt poolt Preisi kunninga peale langeda. Preisi kunningal olli õppetud wahwa sõa wäggi. Ni pea kui ta teada sai, et waenlased tahtwad temma peale tulla, tormas ta isse Saksi Maale ja jäi senna sõa wäega. Teisel aastal tullid talle waenlased peale. Austria päelik Daun sai ta ülle wõitu Kollini liggi. Wenne päelik Apraksin wöttis Memeli linna ärra ja Gross-Egersdorhwi külla liggidal pillas Wridrihi wäe laiale. Kolmandamalt poolt tullid ta peale prantslased. Wridrih ei teadnud mis teha. Alkitselt tulli tale teadus, et wennelased on ärra läinud. Se olli Apraksin ja wenne riigi kantsleri Bestüshewi süi. Keiserina Elisabeta olli raskeste aigeks jänud; kõik armasid, et ta ärrasurreb. Bestüshew andis sellest Apraksinale teada ja se pööris wäega wenne piirile siis, kui ta olleks pidanud Königsbergi linna minnema. Se Apraksin koddu keermine andis Wridrihile aega prants-

laifi laiale pillata. Apraksin sai kohtu alla antud. Agga wennelased teise päelikuga läksid warsti taggasi ja ilma waewata wõtsid Königsbergi linna ärra. Wridrih ruttas neile wasto ja Tjorndorhwi juures andis neile lahingu. Lahhing olli werrine, agga wõitu ei sanud kumbki. Wridrih se juures on üttel- nud: „wennelaisi on kergemine üks awal mahhalüia, kui nende ülle wõitu saada.“ Teisel aastal (1759 a.) Preisi kuningas astus ueste wennelaste wasto, kelle ülle se kord krahw Saltökow päelikuks olli. Lahhing hakkas Brankwurti linna liggidal Oberi jõe kaldal. Preislased taplesid mehhe moodi. Wridrih isse mittu korda tormas wennelaste peale, temma al langesid kaks hobbust ja temma riided ollid purruks kuulidega lastud. Agga wennelased ollid mahha murdmatta. Preislased wimate pistsid jooksu. Wridrih suures kurb- tuses on üidnud: „kas ommeti ükski kuul mind mahha ei wõi lasta!“ Preisi riik olleks kogguni ärra kaotud sanud, kui mitte Elisabeta poleks sel ajal ärra surnud ja wenne wäggi koddu kutsutud sanud.

### Peeter III. (1761—1762).

Elisabeta Peetrowna jättis aujärje omma õe Anna pojale Holsteini hertsogile Peetrile. Peeter olli 14 aastad wanna, kui Elisabeta tedda Wenne Maale kutsus ja aujärje pärrijaks nimmetas. Elisabeta wöttis temmale abhikaasjaks Angalti printsessi, kellele wiges uskus anti uus nimmi Katerina Aleksejewna. Katerina sündis Preisi Maal, Stetini linnas. Temma isja olli Stetini linna kuberner; agga wimate, kui temma onnu poeg Angalti würst ärra surri, ta sai temma asjemele Angalti würstiks. Kõige ennam

sonis sedda abbiellu Preisi kuningas Wridrih, et se läbbi Wenne Maaga söbrust teha. Katerina olli 14 aastane, kui tedda Peterburgi toodi; aasta pärast (1745) said pulmad peetud. Katerina olli üks wägga tark naeste rahwas, armastas ramatuid lugeda, öppis wägga heaste wenne keele kätte, wenne riigi historia ja wenne rahwa ellu wiisid.

Ni pea kui Peeter III aujärje peale astus, teggi ta Preisi kuningaga rahhu ja kästis söa wäe temmale appi minna. Ta häwitäs Salla piinamise kantselei ja hirmsa „söonna ja teggu“ ärra. Agga ta pahhandas wenne rahwast selle läbbi, et ta tahtis kööl Preisi wiisi säebida; ta panni söa wäe Preisi mundrisse ja isse ka allati kandis Preisi kindrali mundri ja andis omma Holsteini Maa rügementile suuremad öigused, kui pärris wenne soldatidele. Sellepärast Peeter III wallitses üksnes pool aastat. Söa wäggi ei olnud temmaga rahhul. Rahwas armastas ennam Katerinat, kui Peetrit. Sedda rahwa ja söa wäe armastust Katerina pruutis ennese kasuks. Peeter ei armastanud Katerinat ja Peterburgis käis jut, et Peeter tahhab omma abbilaasa floostri panna. Würstid Drlowid andsid Katerinale nöu aujärje Peetri käest ärra wötta. Nemmad walmistasid seks söa wäe, agga üks würsti proua Daschkowa walmistas suuremad suggu rahwast. 28 Juni ku päwal 1762 Peeter III jäi aujärjest ilma. 29 Junil söa wäggi pididi Dani Maale sötta minnema, kuhho ta kogguni ei tahtuud minna. 28 Junil hommiko warra Katerina söttis Peterhowist Peterburgi ja sai Keiserinaks töstetud. Peeter olli Dranienbaumis. Kui ta sellest teada sai, mis Peterburgis sündinud, kohkus ta ärra ja ei teadnud, mis teha. Wanna hal Minih, tedda Peeter Si-

berist lahti päästis, sowis, et ta Kronstadt ruttats. Agga Kronstadt olli jubba Katerina pool. Katerina 15,000 soldatibega läks Dranienbaumi. Peeter löi leisri ammetist lahti ja sai wahhi alla pandud, kus ta näbdala pärrast ärra surri.

## Katerina II (1762—1796).

Katerina II<sup>ne</sup> wallitses 34 aastad. Wenne Maa temma ajal ajas ommad piirid paljo laiemale ja sai ni kuulsaks ja wäggewaks, et teised Europa Maa riigid hakkasid tedda jubba kartma.

Rumäntsew ja Drlow. Katerina wöttis Türlaste käest kōik nüüdsed Wenne Maa pärrised Musta merre kaldad ärra. Agga, se ei sündinud mitte fergeste; Katerina pididi nende Musta merre kaldade pärrast faks korda Türlastega sõddima. Esimise sōa ajal wenne sōa wäe üllemaks päelikuks olli krahw Rumäntsew. Rumäntsew sai faks korda Türlaste ülle wõitu. Wimane wõit olli Kaguli jõe kaldal. Türlaisti ja Tatarlaisti olli 150,000; agga Rumäntsewil olli üksnes 17,000 meest; siiski ta wöttis julgust esimine waenlase peale langeda. Ta jaggas omma sōa wäe wiide jaosse ja wiis neid yöse sallaja Türlaste leeri juure. Ni pea kui koit hakkas, wennelased tormasid Türlaste peale. Türgi hobuse wäggi piiras meie wäe ümber ja ajas hirmu temma peale. Agga Rumäntsew isse möel käes kargas kõige ette; soldatid wötsid ueste julgust ja hakkasid odadega tööd teggema. Lahing tuuris mittu tundi; Wennelased tungisid wiimate Türgi leeri, ja waenlased pididid Dunai jõe tahha püggenema. Selle

wõidu eest Rumäntsew sai waldmarschali au nimme. Selsammal 1770 aastal wenne sõa laewad sõitsid wahhe merresse. Nende laewade päelikuks olli krahw Drlow. Katerina käs kis tedda Kreeka kaldale astuda ja Kreeklai si Türlaste wasto kihhutada, et sedda wiisi Türlaste sõa wägge kahhets ärra jaotada. Drlow täitis sedda Keiserina käs ku mehhe moodi. Türlaste merre wäggi ei julgenud merre peal sõdima hakkata ja pöggenes Weike Asta Maa kaldale warjule. Wenne sõa laewad purjutasid nende järrel; Hiossi merre lähedas said nad Türgi laewad kätte; Türlased pöggenesid Tsesmeni sadamasse kalda kantside warjule. Drlow säedis ommad laewad sadama juhu ja saatis mõnned pisukesed laewakesed (branderid) põlema asjadega Türgi laewasi põlema panema. Mõnne tunni pärast kõik Türgi laewad said tulle ohwriks. Drlow sai selle wahwa töö eest au nimme „Tsesmenski“. Siiski Türlased ei tahtnud weel rahhu tehha ja weel mitto aastad pidasid sõdda. Wiimate Rumäntsew läks ülle Dunai jõe ja sundis neid rahhu palluma. Rahhu sai Kuitsuk - Rainardsi küllas kinnitud (1774 aastal). Se rahhu olli wägga kasjulik Wenne Maale; Wenne Maa sai ennesele Dona ja Dnepri jõgede suud ja keelmata lubba möda wahhe merd kaup ajada; ka Krimi Tatarlased said Türgi sultani alt lahti.

Pea pärast sedda ka Krimi pool - saar sai Wenne Maaga ühhendud ja sedda wiisi Wenne Maa pääsis omma endistest waenlastest — Krimi Tatarlastest. Türgi sultan ei olnud sellega rahhul ja ueste hakkas Wenne Maaga sõddima. Katerinale tulli se kord Austria Keiser Josep II appi. Wenne wäe kõige - üllemaks päelikuks se kord olli würst

Potemkin; agga kõige kuulsamaks omma wõitude läbbi sai Suworow.

Potemkin olli ühhe Smolenski kubermangu mõisniku poeg. Pärast gimnasi kooli õppis ta Moskwa Uniuersitetis; tal olli ütlematta hea pea, agga suurt õppimise himmu ei olnud; ta armastas mungidega juttu ajada ja tahtis isse ka jubba floos-trisse minna. Agga sedda ei sündinud. Ta sõitis Moskwaft Peterburgi ja astus kaardi wäe riigementi soldatiks. Pea panni tedda Keiserina tähhele ja Potemkin läks ruttu eddasi, sai warsti kindral-adjutantiks tehtud. Keiserina saatis tedda Ue-Wenne Maa ja Krimi pool-saare kindral-kuberneriks. Potemkin asutas sin mitto uut linna, ni kui: Hersoni, Nikolajewi, Katerinoslawi, Sewastopoli ja teised; ja kandis suurt hoolt selle ülle, et sedda tühja Maad rahwaga täita. Selle eest sai ta Tawridi würstiks nimmetud.

Potemkin sai Katerina esimeseks ministriks; agga temma au ahnusel ei olnud piirised. Potemkin tahtis Türlaihti Europa Maalt wälja ajada ja ueste Kreeka Keisri riiki asutada. Sels saigi ta teise Türgi sõa ajal üllemaks päelikuks nimmetud. Agga temma isse wöttis ükspäinis ühhe ainisa Türgi kantfi — Dtsakowi ärra. Teised wõitud ollid Suworowi töö. Agga suuremad kassu Wenne Maal sellest sõast ei olnud. Sest teised Europa riigid (Englise, Preisi ja Rootsi) ei sowinud Türgi riigi langemist nähha ja hakkasid Wenne Maa wäggewust kartma. Selsamal sõa ajal Katerina ustawaks mehheks sai teine mees -- Irahw Subow, kes Potemkinit ei sallinud. Potemkin langes kurbtuse sisse ja jäi külma töb-besse haigeks. Selles aiguses ruttas ta Moldawia

Maalt Sassi linnast omma armsasse Nikolajewi linna, kus ta Musta merre sõa laewu hakkas ehhitama. Te peal jõudis surma tund liggi, ta astus kalesfist wälja, lahutas omma mantli mahha, heitis senna peale ja surri ärra. Mõnne kuu pärast sai rahhu tehtud; kõik põhja poolne Musta merre rand sai Wenne Maale.

Suworow. Suworowi ellukäik olli kogguni teine, kui Potemkinil; omma au pärris ta pitka ja raske waewa läbbi. Temma isse olli kindral ja Senati kohhu herra, ta tahtis omma poega kohtu tenistusesse panna; agga poeg imustas wäe tenistusesse astuda: ta allati lugges neid ramatud, kelles suurtest kuulsajist wäe päelikuteft juttustakse ja õppis sõa kunsti. Wiimate isja täitis poja tahtmist ja pani tedda Keiserina Elisabeti wallitjuse algmisel kaardi wäe soldatiks. Terwet künne aastad piddi Suworow soldatiks ollema, enne kui ohwitseri au nimme sai. Türgi ja Pola sõa ajal hakkati tedda jubba tähhele pannema. Suworow olli üks issewiisiline inimene. Ta teggi tihti kentsakaid tempusi, heitis nalja ja rätis mõistatustega; ellas nisamma kui igga prostoi soldat, sõi waest sööki, maggas ölgede peal ja sõa ajal olli wäsimata; mõnnikord töusis enne koitu üles, laulis kuffe wiisi, et soldatid ülesajada. Teise Türgi sõa ajal ta sai kuulsa wõidu Türlaste ülle Rinniki jõe kaldal, mis eest ta „Rinniki krahwi“ au nimme sai. Türgi wiisir on suure sõa wäega Austra wäe liggi tulnud, kelle üllemaks Koburgi prints olnud. Prints saatanud Suworowit appi palluma. Suworow wastanud lühhibelt: „Tullen, Suworow,“ ja ütlemata tulliste läinud omma sõa wäega senna. Kui ta senna sa-



nud, Prints kutsunud tedda nõu piddamisele; agga Suworow wastanud: „Suworow pallub Summalat.“ Prints saanud teist korda: „Suworow sööb õhtut“ tulnud wastuseks. Kolmas saadik tulnud taggasi selle wastusega: „Suworow maggab.“ Agga Suworowil polnud möttelgi maggama heita. Ta teadis wägga heaste, et kui Prints juure minna, siis pead tuhjalt waidlemistega aja ärra wiitma, agga aeg olli nüüd kallis. Selle asjemel Suworow ronnis juure kõrge puu otsa ja waatis sealt järrele, kuidas ja kus Türlased õfeks puhkama jäwad. Dmmiku koidu ajal läks ta isse Prints juure ja nõudis, et silma pill waenlase peale tungida. Türlased said laiiale pillatud. Suworowi waenlased räkisid, et temma wõidud waenlaste ülle pole muud, kui puhhas õnn. Sedda kuulda saades, Suworow üttelnud: „Tänna õnn, omme õnn, ja allati õnn! Tulle Summal appi! Andke ommeti pissjutgi mõistust!“ Dmma lahingu säedust ta jelletas kolme sõnnaga: „silma nähtus, kärmus ja peale tungimine.“

Kõige raskem teggu teise Türgi sõa ajal olli Ismaeli linna ärrawõtmine (1790 a.). Et Türlasi rahhu teggema sundida, Keiserina Katerina II käs kis würsti Potemkinit neile õite heaste wallu anda. Potemkin wöttis nõuks Türlaste kõigekindlama kantsi Ismaeli ärra wotta, (mis Dunai jõe pahhemal kaldal seisab) ja saatis jeks selle linna alla üks jaggu omma sõa wägge. Agga Türlased seisid kantsis mehhe moodi wasto ja wennelased ei wõinud kantsile middagi tehha. Talwe jõudis ka liggi, wenne leeris tõusis katt (sest se koht on tiumma mädäda joosid täis); sõa meeste wahwus hakkas otsa lõppema. Sõa päelikud tahtsid jubba linna alt

ärta minna; agga Potemkin saatis Suworowi senna päelituks ja andis käsku, et ta peab selle Ismaeli kantsi ärrawõtma. Soldatid tõusid jälle ellusse, kui nad ennestes kestis Suworowid näggid. Suworow wibimata hakkas kōik tormi jooksmisele walmistama: ta isse õppetas soldatid, kuidas ülle kra-wide üppata, wallide peale ronnida ja waenlasti uhada. Tormi jooksmise hakkatusel ta nõubis Türgi sõpapäeliku käest, et ta heaga linna ärra annab. Se wastas uhkeste: „Ennemine Dunai jõggi jäeb seisma, kui Ismaeli linn langeb.“ Türlkased seisid wasto wahwaste; agga wennelased ikka tungisid wimate linna, kus lahking weel libedamaks läks, sest igga ulits, igga maja olli kantsi tehtud, ka naeste rahwas möegad käes tungisid wennelaste peale. Agga ei aitnud midagi, linn sai wennelaste kätte.

Kui pärrast sedda wõitu Suworow Jassi linna Potemkini juure sõitis, Potemkin tulki temmale omma treppi peal wasto, hakkas temma ümbert kinni ja üidis: „üttelge mulle, Aleksander Wasiljewits, miska pean ma teid teie tenistuse eest auustama?“ Suworow wastas: „peale Jummalat mind aastada wõib üksnes mo kõigearmolisem Keiserina, agga muud keegi.“ Se wastus teggi sedda, et Suworow sai pea Soome Maale sadetud.

Wenne Maa saab Polakate käest ommad õhtu poolsed makonnad taggasi. Pola Maa seestpiddised asjad ollid sel ajal kogguni hukkas. Kuningal ei olnud enam mingisuggust wõimust, kōik riigi wallitus olli mõisnikude käes. Pärrast igga kuningaga surma tõusid tüllid; ühhed mõisnikud tahtsid ühte, teised teist kuningaks panna ja se läbbi teggid paljo pahhandust ka naabri riiki.

dele. Ühhes sellega Pola Maal olli weel teine kurri. Roma Katoliki waimulikud ei sallinud Lutteruse ja õige ussu rahwast; Lutteruse ja õiget usku mõisnikusi ja waimulikusi ei lastud landtagide peale ja senati kohtu liikmeteks; õige ussu rahwa käest wõeti nende kirrikud ärra ja ei lastud uusi ehitada egga wannu parrandada. Katerina II ja Preisi kuningas Wridrik nõudsid, et Lutteruse ja õige ussu rahwale nende õigused saawad taggasti antud. Katerina tahtmise järrele 1764 a. Pola kuningaks sai üks Pola mõisnik Stanislaw Poniatowski wallitetud. Teisel aastal Pola landtagi peale sai proekt sadetud, et õige ussu rahwale nende õigused antaks; agga Polakad tõmbasid mõegad tuppedest wälja ja tõstsid nisuggust kärra, et sekretär, kes sedda projekti lugges, pididi wait jama. Kolme aasta pärrast wenne sadiku krahwi Repnini nõudmise järrele Polakad ommeti pidid õige ussu rahwale wabhadust andma. Mõnned Roma katoliki piiskopid hakkasid rahwast mäsama ajama; Pola mõisnikud sõa riistad käes koggusid Bari linnas kolko ja wõtsid nõu Poniatowskit aujärje pealt mahha liikata ja wenne sõa wäe Pola Maalt wälja ajada. Sedda wiisi tõusis nelja aastane sõdda. Wiimate wennelased said wõitu ja Katerina, Preisi kuningas ja Austria kuningas jaggasid ennestes keskes mõnned Pola maakonnad ärra (1772 a.).

20<sup>me</sup> aasta pärrast Pola Maa sai ueste jagatud nende jama riikide wahhel. Polakad hakkasid jälle mäsama. Nende peamehheks olli wahwa kindral Kostüschko. Kostüschko sõddis lõune pool maakondades wennelaste wasto; agga Warschawi linnas rahwas äkkiste ühhel õjel tõusid wenne sõa wäe

wasto. Sedda ööd nimmetakse „Warschawi linna ommiku Summala tenistuseks.“ Wenne söa päelitu baroni Sgelsstromi holetuse pärrast linna rahwas ollid sallaja kōit mäsšamisele walmis säednud ja koidu ajal ühhes Pola kaardi wäega tormasid wenzelaste peale, kes mitmes linna jaos seisid. Sgelsstrom pöggenes järrele jänud meestega linnast wälja. Nüüd töusis mäsšamine ülle kõige Pola Maa, agga ta ei wöinud kaua tuurida; sest mäsšasid üksnes mõisnikud, agga maddalam rahwas, kes mõisnikudest ärrafurnatud ollid, waatsid külmalt riigi lange mise peale. Katerina saatis mäsšajate wasto Suworowi. Suworow löi Kostüschko söa wäe purruks, wöttis temma ennese wangi, läks Warschawi linna alla, piiris temma sisse ja wöttis tormis ärra. Nüüd sai Pola riik kogguni ärra kaotud (1795 a.). Wenne Maa sai ennesele Walge Wenne Maa, Wolöni Maakonna, Ledwa Maa ja Kura Maa.

Bugatschew. Esmise Türgi söa ajal ommiko pool Wenne Maal töusis suur rahwa mäsšamine. Sedda mäsšamist töstis Dona jõe kassakad raskolnik Bugatschew. Temma kargas Dona jõelt ärra, luusis möda Wolga jõe kaldaid raskolnikude seas ja sealt läks wiimate Urali kassakate Maale, kus ta palju raskolnikuid olli. Siin ellas ta mõnne aja töö mehhe ammetis. Urali kassakad jubba ammu ei olnud ne säedustega rahhul ja püüdsid mäsšamist tösta. Nende nõu järrele Bugatschew hakkas ennast nüüd Katerina kaddund abbikaasaks keisriks Peetriks III nimmetama. Urali kassakadega tormas ta nende kantside peale, mis Urali jõe kaldal kirgitsade piiri peal ollid ehhitud. Kassakad, kes nendes kantsides piiri wahtideks ollid, teggid iggal pool Bugatschewi

ees linna wärrawad lahti; agga ohwiterid kõik said surmale mõistetud. Pea Pugatschewi juure koggu-  
sid ka Baschfirid, Tatarlased, ärra karranud töö  
mehhed Urali wabrikudest ja palju Wolga jõe tallu  
innimesi, kellele Pugatschew wabhat põlwe lubbas.  
Sõa päelikude holetuse pärrast kõik Wolga jõe üm-  
berkaudne Maa läks nüüd mäsama. Pugatschew  
lõhkus mittu linna Wolga jõel ärra, läks Kasani  
ja panni temma põllema. Sel ajal jõudis temma  
wasto wahwa polkownik Mihelson. Temma wi  
mitto korda mäsajajad purruks ja ajas Pugatschewi  
iggal pool tagga. Wiimate Katerina saatis Puga-  
tschewi wasto omma kõigewahwama kindrali Suwo-  
rowi. Agga Pugatschew olli jubba finni wõetud,  
kui Suworow mäsamise paika jõudis. Suworow  
panni temma puu puuri sisse kahherattaga wanfri  
peale ja sebda wisi saatis temma Moskwa, kus kurja  
teggia omma palga kätte sai (1775 a.).

Peale Potemkinit ja Suworowit Katerina II  
ajal olli weel üks kuulus mees Wenne Maal —  
krahw Panin, kes tallitas kõik politiku asjad Wõera  
Maa riikidega; temma olli ka aujärje pärrija Pawli  
Peetrowitschi kaswatajaks.

Katerina II seestpiddised riigi wallitsuse  
teod. Riigi seestpiddine kõhendamine pärrast Peetri I  
surma läks wägga waewalt eddasi senni, kuni Ka-  
terina II aujärje peale astus. Peeter I jaotas  
Wenne Maa 12neks kubermanguks ja igga kuber-  
mangu panni isse kubeneri. Katerina II jaotas  
kõik Wenne Maa 50 kubermanguks ja igga kuber-  
mangu kreisideks ehk linna makondadeks (1775 a.).  
Sgga kubermangus säedis ta weel mitmed ued koh-  
tud, nimmelt: kubermangu wallitsus (Губернское

правление), Ugolowni ja Grasdanski palatid, kreiskohitud ja muud. Nõnda kui Wenne Maal, temma suuruse järrele, olli wägga pisjut linnast, siis Katerina kästis liggi 200 külla linnadeks nimmetada; nende külla rahwale said linna rahwa õigused antud ja seal kohitud sädetud.

1785 aastal Katerina säedis linna rahwale isse õigused. Kõik linna innimesed, kes maksud maksawad, said isse jeltsi arwatud, kelle liikmed mõned on kaupmehhed, teised bürgerid ja kolmandamad handwärfid (käetöömehhed); nemmad wallitewad ennestest seast linna nõupiddamise ehk magistrati liikmeid, kelle eesfeisnik bürgermeistriks nimmetakse. Ühhes sellega said ärraselletud ka mõisnikude õigused. Sia ajani igga mõisnik pididi riigi tenistusess ollema; Katerina andis neile lubba nende omma tahtmise järrele tenida ehk mitte. Igga kubermangu mõisnikud said lubba landtagide peale kofko käia ja ennestest seast mõnned ammetnikud wallitseda, ni kui kubermangu ja kreisi mõisnikude eesfeisniku, kreiskohitu herra ja n. edd. Enne wannal ajal ni hästi mõisnikud, kui tallu rahwas, kui kurja teggid, said ihhu nuhtlust; Katerina päästis mõisnikud ihhu nuhtlusest lahti.

Katerina II wöttis ka kirrikude maad ärra kronu kätte. Enne wannal ajal würstid ja teised rikkad innimesed tihti kinkised kirrikute ja kloostride kasuks mõisad ja küllad. Se läbbi wiimate waimulikude kätte koggus suur hull maid; tallu rahwas nende maade peal ollid kronu maksudest lahti, mis läbbi kronu pididi suurt kahju kannatama. Subba Keiser Peeter I säedis isse wallitsuse nende maade ülle; agga Katerina II wöttis kogguni need kirrikude maad

Kronule (1764 a.). Ülle pea kõiki kirriku waldade tallu rahwast olli 1,000,000; Troitski kloostri üksi olli ennam kui 120,000 hinge.

Katerina tahtis ka sedda Peetri I mõttet täita, et omma allamatele ue säeduse ramatu wälja anda. Sels kutsus ta 1767 aastal igga riigi seisusest wälja wallitetud mehhi Moskwa linna kofko ja assutas nendest ühhe komisssioni, kes pididi ued säedused kirjutama. Katerina isse kirjutas selle komisssionile õppetuse, kuidas säedused peawad kirjutud sama. Selle komisssioni deputatid kõige riigi allamate nimmel pallusid Katerinat, et ta wõttaks ennesele selle au nimme: „Suur, Tark ja Issa maa Emma.“ Esimisi kahte nimme ta ei wõtnud wasto, agga wimase „Issa maa Emma“ wõttis rõmuga. Agga se komisssion ei wõinud uusi säedusi kirjutada, sest warsti peale sedda hakkas esimine Türgi sõdda ja komisssioni liikmed pidid igga üks omma koddu minnema.

Rahwa arrimine. Katerina kandis suurt hoolt rahwa arrimise eest. Mitmes linnas said ued koolid assutud; agga Moskwas ja Peeterburgis asutati waeste laste kaswatamise majad, mis waeste innimestele suureks kasuks on. Katerina ajal ollid ka kuulsad kirjamehed; selle seast tähtsamad ollid: Deršawin ja Bon-Wijin. Deršawin olli ühhe Kasani linna polkowniku poeg ja õppis Kasani linna gimnastiumi koolis. Pärast kooli ta heitis wäe tenistusesse ja olli mitto aastat kaardi wäe soldatiks. Ta ellas ühhes teiste soldatitega kasarmus ja kui wähe wabhat aega leidis, lugges ramatuid ja kirjutas wärsisi ehk laulusi. Pugatšewi mäsamise ajal ta olli jubba ohwitser ja sai omma wahwuse

pärrast kuulsaks. Pärrast jättis ta wäe tenistuse mahha ja olli kubernatoriks. Wiimate Katerina teggi tedda ennese sekretteriks. Keisri Aleksandri I ajal ta olli üks aeg kohtude ministriks. Ta surri ärra 1816 aastal. Omma lauludes Derfshawin ennamiiste kiitis Katerinat, temma teod ja temma sõa päelikute wõitusi. Bon-Wislin omma ramatudes naeris ennamiist omma aja rahwa rummaluse ülle. Sfeärranis naeru kombel malib ta neid wannemid, kes sandiste omma lapsi ülleskaswatawad, kes kõige suuremaks innimese auks arwawad temma suurt suggu ja sedda, kui ta mõistab wõerid keeli räkida, ja armastab ennam wõerid keeli ja wõerast rahwast, kui omma emma keelt ja omma rahwast. Kõige kuulsamad temma ramatud on need: „Koolmeistri wallitamine (Выборъ учителя)“ ja „Kiidurusse jänud (Недоросль)“; neid wõib üsna lustiga ka nüüdki weel luggeda.

Katerina isse ka kirjutas mõnned õppetlikud ennemuistsed juttud omma poja lastele, ja mõnned naeru tükkid, kus ta mitmesuggused rahwa puudused üllesmalis, et se läbbi rahwa ellu wiisigi parrandada. Ülleüldse meie peame tunnistama, et Katerina teggi palju head wenge riigile. Temma jättis kohtu aluste kanget piinamist mahha, keelas ärra, et kohtu herrad ja teised ammetnikud ei pea mitte rahwa käest raha ehk meelethead nõudma. Kohtu herrad ja teised ammetnikud wabbandasid ennast seega, et nemmad muido ei wõi ellada pishutese palga warral; sepärrast Katerina liises neile palka juure.



## Pawel I (1796—1801).

Peetri III ja Katerina II ainus poeg Pawel Peetrowits lõi omma emma wallitjuse aja ellas omma abbikaasaga Maria Weodorownaga Gatsini linnas; temmal olli seal omma pisuke how ja kaardi wäggi ja temma kõige armsam töö olli sedda kaardi wägge õppetada. 1796 aastal Nowembri kuus ärkitselt tullid Gatsini kurjerid teadufega, et Katerina on surma woodis. Pawel Peetrowits silma pill sõitis Peeterburgi ja leidis omma emma jubba surma minestuses. Teisel päwal Katerina II heitis omma hinge.

Pawel hakkas suure hoolega wallitjema ja andis palju uusi säeduisi wälja. Temma käsks ülle kõige riigi wilja magast aidad assutada, et rahwas nälja ajal ni suurt hädda ei kannataks, ja kergitas tallu rahwa seisust. Temma esimine wenne Keisrite seast hakkas mõisnikude walli wähhendama; ta andis käsks, et mõisnikud ei pea tallu rahwast näbdalas omma tööle ennam sundima, kui üksnes kolm pääwa. — Kõige suuremat hoolt Pawel I kandis sõa wäe eest. Igga pääw ta isse olli soldatite õppetamise juures ja säedis kõik Preisi wäe säeduste järrele; wenne soldatid pidid Preisi mundrid selga pannema ja peas suured pletid (Patsid) ja lokkid kandma. Se ei olnud kogguni wanna wahwa Suworowi meele järrele: „Wennelased allati peksid Preislaisi purruks; mis peame meie siis neilt õppima,“ räkis wanna raul. Sepärrast ta sai ammetist lahti lastud ja läks kogguni omma mõisa ellama; agga mitte kauaks. Sel ajal sündis Prantsuse Maal suur mäsamine; prantslased tapsid omma kuningaga Rudowiki XVI, ärra ja hakkasid ka teistest naabri

riikidest kunningaid wälja-ajama. Englise, Austria ja Wenne kunningad wötsid nõu Prantslasi karris-tada. Pawel I kutsus nüüd wanna Suworowi ueste Peeterburgi ja saatis temma sõa wäega Italia Maale Prantslaste wasto. Subba Katerina ajal Suworow igatses Prantslasi karristama minna; ta tihti räkis Katerinale: „Emma, saada mind Prantslasi uhama.“ Nüüd wanna 70ne aastane raul noore mehhe erkus-ega ruttas Italia Maale, löi seal mittu lorda Prantslasi purruks ja wiimate kihutas neid fogguni Italia Maalt wälja. Italia Maalt Suworow pididi ülle Alpi lume mägede Schweitsi Maale omma sõa wäega minnema. Külm, nälg ja wäsimus on aja-nud siin mägede peal soldatid nurrisema ja nad pole tahtnud ennam eddasi minna. Sellest teada saades, wanna Suworow astunud soldatite hulka, käskinud haugu Maa sisse kaewata ja üttelnud: „nüüd minna ennam pole teie isja ja teie pole minnu lapsed; matke mind siia mulla sisse,“ ja tahtnud isse hauku heita. Se pistnud nõnda soldatite süddamesse, et nad kõik ühhest suust hüidnud: „wii meid kuhho taht; meie lähme sinnuga kas wõi mailma otsa.“ Ühhes Suworowiga sõa wäe hulgas olli ka Pawli I poeg Konstantin Pawlowits. Austria sõa päelikute ka-dedus ei lasknud jedda sõdda lõppetada. Austriast wihastud meie Keiser kutsus omma sõa wäe koddu.

### Aleksander I (1801—1825).

Pärrast Pawli Peetrowitsi surma aujärje peale astus temma wannem poeg Aleksander. Ta olli wägga kennaste ülleskaswatud ja koolitud, olli üks-hea süddamega ja lahke, armas inimene.

Temma wallitsuse aeg on üks kõige kuulsamist aegadest Wenne Maal. Peetri I sadik Wenne Maa ülle wallitsesid kollegiumid; agga nendes kollegiumides kõik asjad läksid wägga pikkaliste ebdasi ja kohtu asjad ollid wägga seggased. Aleksander säedis kollegiumide asemel ministeriumid, nimmelt: kuitwa Maa s'wa wäe ministeriumi, merre wäe ministeriumi, riigi seestpiddiste asjade ministeriumi, riigi wäljastpiddiste asjade ministeriumi, riigi winanside (rahha) ministeriumi, justits (õiguse, kohtude) ministeriumi. Igga ministeriumi sai isse minister säedetud. Ministridest ja teistest suurtest riigi ammetnikudest Aleksander säedis weel Riigi nõupiddamise kohtu (Государственный Советъ), kus waadetakse läbbi kõik ued säedused ja teised suured riigi asjad. — Peale sedda Aleksander asutas mõnned ued Uniwersitetid ja teised suuremad koolid, igga kubermangu linnas said asutud gimnastiumi koolid ja waimulikud Seminariumid, teistes linnades freiskoolid. Keisri emma Maria Weodorowna, jubba omma abbikaasa ello ajal, wöttis omma hoole alla waeste laste majad ja tüttarlaste koolid ja ennam kui 30 aastad kandis nende eest suurt hoolt. Aleksander I päestis Gest-laiši ja Lät-laiši orja põlwest ja tahtis seddasama ka kõiges Wenne Maal teha. Ta keelas kogguni ärra pinamist kohtudes. Suured sõad ei lastnud heat Keisrit kõik sedda heat teha, mis ta tahtis.

Sel ajal Keisriks Prantsuse Maal sai Napoleon I, kes allati piddas sõdda naabri riikidega ja heitis neid ennese alla. Teised Europa Maa kuningad püüdsid temma au ahnust finni piddada; nende nõusse löi ennast ka Aleksander. Gfite sõddis ta Napoleoni wasto ühhes Austria kuningaga,

pärrast ühhes Preisi kuningaga, agga möllemil korral ei olnud neil õnne ja Aleksander pididi Napoleoniga rahhu teggema Preisi Maal Tilsiti linnas 1807 aastal. Selle rahhu teggemise ajal möllemad Keisrid — Napoleon ja Aleksander — tahtsid üks teist nähha saada. Seks sai ühhe lodja peal Nemani jõel üks lust-hone tehtud, kus Keisrid omma sõva wägede nähhes ennam kui tund juttu ajasid ja wiimate üks teist lahkeste Summalaga jätsid.

1812 aasta. Agga se rahhu ei kestanud kauaks. Napoleon heitis ennese alla kõik Saksa Maa ja tahtis seddasama ka Wenne Maaga tehha. 1812 aastal tulli ta põhjato juure sõva wäega ülle Wenne Maa piiri. Wenne wäe üllem päelik Barklai de Tolli kartis, kange waenlasega sõddima hakates, omma wägge ärra kaotada ja sepärrast põgenes ühte puhko temma ees Wenne Maa sisse. Wennelased ei olnud sellega rahhul ja nõudsid teist sõva päelikut. Barklai asemele Keiser saatis würsti Kutusowi, kes eistotsa Suworowi wallitusse al teenis ja temma sõwakoolis koolitud sai. Ismaeli linna ärra wõtmise juures Kutusow olli jubba kindraliks; kui temma rügement, jubba Ismaeli linna wallide peal olles, sai Türklasest pitsitud ja tahtis taggast minna, Suworow saatis Kutusowile üttema, et temma teggi tedda Ismaeli linna kommandantiks. Kutusow korjas wimast jõudu kokko ja ajas waenlase pakku. Kui linn olli ärrawõetud, Kutusow küsis Suworowi käest: mis tähendas se, et ta tedda selle kantsi kommandantiks teggi, mis weel ei olnud ärrawõetud? Suworow wastas: „Suworow teab Kutusowit, ja Kutusow teab Suworowit.“

Sõa wäggi wöttis Kutusowit suure rõmuga wasto: „Noh, kuidas wõib nisugguste wahwa mees-tega paku waenlase eest pöggeneda!“ ütles wanna hal würst. Agga pöggene mine tuuris siiski weel mõnni pääw. Wiimate sõa wäggi jäi Borodina wälja peal Moskwa kubermangus seisma. Kutusow säedis sõa mehhed lahhingule, lastis muld wallid tehha ja nende peale suured tükkid panna. Napoleon ei wihinud lahhingut hakkata. Kuulus lahhing siin Borodina wälja peal tuuris terve pääw (26. Augusti). Wenne wäe kesk paif ja parrem tiiw ollid Barklai de Tolli wallitjuse al, agga pahhem pool tiiw olli würsti Bagrationi wallitjuse al. Napoleon omma kõige kuulsama sõapäelikudega, nago se allati temma wiis olli, langes wenne wäe kesk paiga ja pahhema tiiva peale. Bagration piddas kangeste wasto senni, kunni surma haaw ei sundinud tedda lahhingu paigast ärraminne ma, temma rügementid löid hirmu pärrast taggasi. Bagrationi asemele Kutusow saatis kindrali Dohuruowi ja wennelased hakkasid jälle wasto pannema. Terwet kumme tundi söddisid mees mehhe wasto; pärrast sedda waenlane löi taggasi, agga suure tükkide paugud mürrasid mõllemilt poolt ifka ühte puhko kunni õhtuni. Liggi pool wenne soldatid langesid siin lahhingus; siiski wennelased ei pöggenenud waenlase eest ja tahtsid teisel päwal ueste lahhingut hakkata; agga Kutusow käskis parrem ärrapöggeneda.

Napoleon läts Moskwa ja lootis, et Aleksander tulles rahhu palluma; agga Aleksander, kui Moskwa ärra andmisest teada sai, ütles: „rahhu ma ei tee, ennemine ma lasen habbeme rinnust sadit kaswada ja lähhen omma allamatega Siberia Maa

metfadesse ellama.“ Prantslased lootsid Moskvas head sojad talve forterid leida ja puhhata pärrast nisuggust pitka söa kaitu. Agga Moskwa olli tühhi ja ni pea kui Prantslased sisse tullid, linn hakkas iggalt poolt põllema. Linna rahwas isse pannid ommad majad põllema. Tulli läks Kremlis lossideni ja Napoleon pididi linnast wälja Peetri lossi minnema. Nüüd tõusis Prantslaste seas suur nälg. Nad käisid troppi kaupa möda linna allusid küllasid riisumas. Agga kõik wenne rahwas ühhel meelil tõusis waenlaste wasto; iggalt poolt tulli rahwas wenne söa wäele appi. Tallu rahwas armuta surmasid riisujaid Prantslasi. Dona kassakad wõtsid Prantslaste käest wilja koormad ärra ja neid ennesid wiisid wangi. Napoleon sai nähha, et Moskwasse ta ennam ei wõi jääda, lastis Kremlis wallid püüsi rohuga ärra lõhkuda ja läks Moskwest wälja. Ta tahtis weike Wenne Maalt läbbi minna, et seal moona leida, agga Kutusow hurjutas ta taggast, sundis tedda wanna ärrariisutud teed taggast minnema. Nälg ja käre jõulu külm hukkasid ni palju Prantslasi, et kõik tee olli nende furnuid tehhasid täis. Wennelased ollid ühte puhko nende kannul nõnda, et wanna Napoleon isse pididi Beresini jõel wangi sattuma. Pärrast sedda ühhel pimmedal öösel istus ta omma mõnne feltimeestega sani ja pühkis Wenne Maalt minnema, söa wäe jättised jättis ta kindralide holeks. Ta sõitis Pariisi linna, et seal uut söa wägge forjata. Aleksander läks nüüd omma söa wäega Saksa Maale, päästis Saksa rahwa Napoleoni ifke alt lahti ja läks Pariisi linna. Napoleon sai aujärje pealt mahha wisatud ja Elba saare peale wangi saadetud. Nüüd tullid kõik Europa Maa kuningad Wina linna

kokko ja kinnitasid ülleüllist rahhu Europa Maal (1815 a.). Wenne Maa sai selle wahwa teo eest ennesele kōif Wisla jõe ümberkaudsed Pola makonnad. Agga Aleksander jättis Pola rahwale kōif nende wabhaduse, et nad tül isse Napoleoni poole heitsid, kui ta Wenne Maale tulli.

Some ja Grusia Maad. Aleksander pididi weel Rootsi, Türgi ja Persia kunningatega sõbdima. Rootsi jōa ajal kōige kuulsam wenne wāe teggu olli se, et ta pididi ülle Dotti merre lahhe talwel minnema. Barklai de Tolli wiis wennelaisi Some Maalt otse ülle merre talwel möda hātist Rootsi kaldale. Se tee olli wägga waewaline; torm teggi hātise purruks ja ajas hātise tükkid mitmes kohhas ühte kokko otse kui suured mäed; soldatid pididid ronnima nende hātisest mäggede otša ja jälle ennast sealt mahha lastma ja möda paksu lund käima. Kolme pääwa pärrast said nad Rootsi randa, Rootslased ei wōinud sedda kōgguni mötteldagi, kohkusid ärra ja pallusid rahhu. Kōif Some Maa langes nüid wenne Keisri alla (1809 a.). Sōdda Türlastega olli ka õnnelik; Kamenski ja Kutusow said iggal pool Türlaste ülle wōitu ja Wenne Maa sai Türlaste käest ennesele Beszarabia maakonna. — Kisti usju Grusia Maa kunningad jubba ainmu pallusid wenne kunningate käest abbi Persia ja Türki kunningate wasto. Kui Pawli I ajal Grusia Maa kunningas Georgi XII ärra surri, siis jättis ta omma Maa wenne Keisri hōleks ja seddawiiši Grusia sai Wenne riigi maakonnaks. Agga Grusia ja Wenne Maa wahhel jäid Kawkasia mäed, kus mäe rōōwliid ellasid, mis läbbi wennelased pididid nüid ühte puhko Kawkasia rahwaga sõbdima hakkama. Ja ka Persia

Maad kuningas ei tahtnud heaga Wenne Maad omma naabriks saada; ta tahtis Grusia Maad ennesele wõtta, hakkas sõddima ja üksnes siis jäi rahhule, kui wennelased hukkasid ta sõa wäe ärra (1813 aast.).

Speranski. Kõige kuulsam riigi ammetnik Aleksandri wallitsuse ajal olli Speranski. Ta olli ühhe Bladimiri kubermangu külla preestri poeg ja õppis Peeterburgis Aleksandri Newski Seminariumis, ja olli senna sammasse prohwefforiks jäetud. Ühhes prohweffori ammetiga ta tallitas weel ministri würsti Kurakini juures kodduse sekretäri ammetit. Kurakini sowimise järrele ta wiimate jättis kogguni prohweffori ammeti mahha, ja läks ministeriumi tenistusse. Kurakini asemel ministriks sai krahw Kotschubei ja Speranski olli temmal parremaks kääks ja tõusis ühte puhko ilka kõrgema au sisse. Minister isse olli tihti aige ja Speranski pididi temma asemel kirjadega Keisri juure kaima. Keiser panni tarka sekretäri tähhele ja hakkas igga asja juures temma nõu küsima. Pea Speranski sai krahwi au nimme. Temma säedis ministeriumid ja Riigi nõupiddamise kohtu sisse. Agga Speranskil olli palju suurt suggu waenlasi, kes temma au ülle kaddedad ollid. Nad walletasid temma peale Kreisri ees, et ta peab pahhaste Keisri armu pruuma. 1812 aastal Speranski sai Peeterburgist wälja Nishni-Nowgorodi linna wahhi al sadetud. Wõnne aasta pärrast sai ta wahhi alt lahti päästetud, olli Siberia Maal kubernatoriks, agga Keisriliku armastust kaotas ta iggaweste ärra.

Pärrast Speranskit kõige liggedamaks Keisri mehheks olli krahw Araktsejew. Ta olli ühhest



waesest mõisniku sugust ja omma noores põlwes teenis Pawli Ise kaardi wäes Gatsini linnas. Pawel armastas tedda selle eest, et ta üks sõnna täitlik ja hoolelik mees olli.

Wiimane Aleksandri reisi-käik. 1824 aastal Nowembri kuus juhtus Peeterburgis hirmus suur wee-upputus. Some merre labhest ajas tuul ni palju wet Newa jõlke, et jõgi läks kallastest wälja ja upputas üks jaggu linna ärra. Keiser teggi kõik, mis wähe agga mõis, et õnnetumaid inimesi ärrapäesta ja neid aidata, kes omma warandusest ilma jäid. — Teisel aastal Aleksander reisis õhtu Wenne Maale. Omma wallitsuse wiimstil aastail ta tihti reisis omma riiki waatamas. Agga se kord ta reisis wälja kauaks ajaks: ta saatis omma aiget abbikaasat Elisabeti Aleksejewnat, tedda tohtrid Taganrogi linna Asowi merre kaldale ellama saatsid. Üks kurb ette ärratundmine rõhus Keisri süddant, kui ta Peeterburgist wälja tahtis sõita. Selle pääwa hommiku, kui ta piddi wälja sõitma, kello 4 ajal läks ta Aleksandri-Newski floostri ja kästis Mitropolit Serawimi furnu mällestuse Jummala tenistust piddada. Taganrogi linnast Keiser sõitis Krimi poolsaare peale. Selle sõidu ajal ta külmetas ennast ärra, agga ei pannud sedda mikski ja reisis eddasi; kui Taganrogi taggasi tulli, aigus olli jubba suur ja panni kalli Keisri surma woodi. Ta suri ärra 19 Nowembri kuu pääwal 1828 aastal. Mõnne kuu pärrast läks temma järrele auda ka temma abbi-kaasa Elisabeta Aleksejewna.

Karamsin. Aleksandri I wallitsuse ajal ellas kuulus wenne riigi aja sõnnume kirjutaja Karamsin. Karamsin olli ühhe Simbirski kubermangu mõisniku

poeg ja esite astus wäe tenistusesse. Agga pea jättis ta wäe tenistuse mahha ja teggi sõbrust üksnes ramatudega. Ta reisis möda Europa Maad ja lugges kõif parremad selle aja ramatud läbbi. Esiotsja kirjutas ta mõnned juttud, mis ni kenna feele murdega ollid kirjjutud, et kõif pannid imeks, et ka wenne feele peal wöib ni kennast kirjutada. Kui ta noor põlw möda läks, Karamsin jättis jutude kirjutamise mahha ja hakkas hoolega wanna aegsid wenne rahwa aja kirju luggema ja wöttis nõu täit wenne riigi aja ramatut kirjutada. Temmale anti lubba kõif wannad riigi sallajad kirja warrandused läbbi luggeda. Natole enne Napoleoni Wenne Maale tullemist Karamsin lugges Keisri ees mõnned omma historia peatükid. Aleksander kutsus Karamsini Moskwest Peeterburgi, isse lugges enne trüffi temma manuskripti ja andis lubba tedda ilma tsensurita trükkida. Suwel Keiser ellas allati Tšarskoje Selos ja ommas rohelistes kirjutamise kambris (rohhu aedas) armastas Karamsiniga möda läinud aegadest juttu ajada. Karamsin olli wägga kurb Keisri surma pärrast ja isse surri ka warsti ärra. Temma aja sõnnum on kahheteistkümmes ramatus ja jäi poolele kunninga Mihaili Weodorowitsi au järje wallitsemise juures.

Buschkin. Aleksandri esimise ajal hakkas kirjutama ka kuulus wenne laulik Buschkin. Ta kirjutas jubba kennad laulud, kui alles 12 aastane poisike olli (1811 a.). Wanna raul Dershawin terretas tedda 12 aastast kooli poisikest kui ühte suurt kuulsat tullemat laulikut. Pärrast kooli lõppetust ellas ta hooletumat lusti ellu ja mõnne ülleannetu laulu pärrast sai Peeterburgist wälja löuna Wenne

Maale saadetud, kus ta mitu aastat elas, ühhes kohast teisi reisis ja lomuse ellust omma lauludes laulis. Pärast elas ta omma mõisas Pihtwa ku-bermangus politsei filma al. Keiser Nikolai I kinkis Buschkinile wabbadust. Sel ajal temma olli aus jubba ülle kõige Wenne Maa; kõit suure ahnusega luggesid temma laulusid. Niid alles temma talent hakkas agga viete wilja kandma; ta olli alles 38 aastane; agga furja wõera Maa innimese kuul teggi temmale otša 1837. aastal.

Krölow. Kolmas kuulus kirja mees sel ajal olli Krölow. Temma olli ühhe kapteni poeg. Temma issa elas ühhes kantsis Urali jõe kaldal Bugatschewi mäsšamise ajal ja ädda waewalt päästis omma nelja-aastase pojaga furjateggia käest. Issa surri warsti pärast sedda ärra; poeg kaswis emma hoole al. Pärast kooli emma saatis temma Peeterburgi ühhe koftu peale teenima. Lapse põlwest saadil armastas Krölow ramatuid luggeda, agga Peeterburgis hakkas ta teatri armastama ja kirjutas teatri tarbeks; pärast andis wälja ühhe seitungi. Aleksander I wallitsuse hakkatusel Krölow sõitis Peeterburgist wälja. Sel ajal hakkas ta wägga kaarda mängima. Kui Keiser Aleksander sellest teada sanud, siis ütelnud ta: „Mul pole mitte kahju sedda rahha, mis Krölow ärramängib; agga kahju, kui ta omma talenti ärramängib.“ Wiimate ta tulli jälle Peeterburgi ellama ja lõppetas siin ommad ellu pääwad suure wannaduse sees rahhulikult. Niid kirjutas ta üksnes mõistatuse juttusi, kelles ta ellajate näw al allati innimestest räkis. Need Krölowi mõistatuse jutud wenne rahwas peab ni kalliks, et kõit kooli lapsed õppiwad neid pähhä. Krölow surri ärra 1844

aastal. Temma ausammas seisab Peeterburgis suwe aedas.

Mitropolit Platon. Selle aja firriku teenride seas kõige kuulsam olli Moskwa Mitropolit Platon Lewschin. Ta olli waese külla firriku kõstri poeg ja õppis Moskwa Akademia koolis; pärrast kooli sai ta Troitski Seminariumi koolmeistriks tehtud. Siin astus ta mungi seisusesse ja wiimate sai Troitski kloostri ülemaks. Ta sai kuulsaks omma jutluste läbbi. Katerina II kutsus temma Peeterburgi ja panni tedda omma pojale Pawli Peetrowitsile Summala sõnna õppetama. 1770 aastal, kui peeti tännu palwet wenne wõidu pärrast Türglaste üle wahhe merre peal, Platon piddas Kasani firrikus Keiserina ja kõige riigi suurema ammetnikude ees kõnnet Peetri I auks. Kui ta kõib Peetri suured teud olli meele tulletanud, astus äkkitselt kantsli pealt mahha ja, Peetri I haua ees seisema jädes, hüidis: „Tõuse nüid ülles, suur Keiser, meie isjamaa isja! Tõuse ülles ja waata omma töö peale; aeg pole tedda mitte ärrarikkunud ja temma au pole mitte ärrakadunud. Tõuse ülles ja olle rõmus omma waewa wilja üle“ \*) ja n. ed. Se hüidmine õntsa Peetri poole on kõifi firrikus wärrisema pannud. Selsamal aastal Platon sai Tweri linna ülemaks piiskopiks, agga mõnne aasta pärrast Moskwa Mitropolitiks. Sut temma tarkusest ja kenna jutlustest läks mõda kõife Euroopa Maad laiale. Wõera Maa rei-

\*) Wanna raul Grigori Kasumowski on ka se kord firrikus olnud ja se juures ütelnud teiste riigi ammetnikudele: „Mis ta tedda wälja kutsub? Tõuseb ülles, siis annab ta meile kõigile wemmalt.“ Se olli riigi suurema ammetnikude kohta üteldudud, sest nende seas olli wistist palju neid, kellele Peeter I olleks omma keppi mekkida annud.

sijad kõik käisid tedda vaatamas, temmaga kõnnelemas ja nimmetasid tedda Wenne Maa „Joanneseks kuldjuuks.“ Ka Austria Keiser Josef II, kui Moskwa reisist taggasi Peeterburgi linna tulli, on Katerina II küsümise peale: „mis kuuljat asja ta Moskwas on näinud,“ vastanud: „Platoni.“ Platon surri ärra 1812 aastal, warsti pärrast Napoleoni ärraminnemist.

### Nikolai I (1825—1855).

Keisril Aleksandril I ei olnud lapsi ja sepärrast wenne rahwas wandus temma wenna Konstantini Pawlowitsi allamateks, kes siis Pola Maal Warschawi linnas ellas. Pea tulli teadus, et Konstantin ei tahha aujärje peale astuda ja annab aujärje omma noorema wenna Nikolaille. Wõnned kaardi wäe ohwitserid tahtsid mäsšamist tõsta; agga Nikolai 14. Detsembril 1825 aastal lämmatas selle rummala mäsšamise ärra.

Kõige esmine Nikolai töö olli kõik säedused ühte kokko korjata. Sedda tööd panni ta Speranski peale, kes 1833 aastal 48 säeduse ramatud wälja andis. Polakad tahtsid wenne wallitsuse alt lahti saada ja tõstsid mäsšamist, agga said 1831 aastal ärrarahhutud. 1839 aastal 2 miljoni wennelaisi jätsid Roma katoliku ussu ühhendust mahha ja tullid taggasi omma isja isjade usku. 1829 aastal Keiser Nikolai päästis Kreeka Maa Türlaste ikke alt ärra; agga 1848 aastal päästis Austria riigi Ungria mäsšajate käest.

1854 aastal hakkas teine Türgi sõdda risti ussu rahwa pärrast Türgi Maal. Se kord lätsid

Türklastele Prantslased ja Englased appi. Wenne  
 sõa wäggi läks Dunai jõeale Türgi wäele wasto.  
 Agga 2 Septembril 1854 aastal Prantsuse, Eng-  
 lise ja Türgi sõa laewad tullid Krimi poole saare  
 kaldale Sewastopoli linna alla ja 70,000 waenlast  
 astusid meie kaldale. Siit läksid nad möda kaldat  
 Sewastopoli kindla lantsi alla, et tedda ärralõhkuda  
 ja seal wenne sõa laewad ärrahukkata. Kui Krimi  
 wäe päelik würst Menschikow sellest teada sai, kor-  
 jas ta ruttu kõik ommad mehhed Alma jõe suhhu  
 merre kaldale kokko, et waenlast kinni pidada. 8  
 Septembril hakkas lahking; waenlased paugutasid  
 kuiwalt Maalt ja merre pealt; wennelaisi olli pisjut  
 ja nad pidid eest ärra pöggema. Waenlased tul-  
 lid Sewastopoli alla. Sewastopoli kants olli kin-  
 del kül merre poolt; agga kuiwa Maa pool ollid  
 wägga waewased wallid. Würsti Menschikowi käs-  
 järrele mõnned meie wäe laewad said sadamas ärra  
 upputud, et waenlase laewad linna alla ei saaks;  
 mitto sadda suurt tükki, mis nende laewade pealt  
 ärra wõetud ollid, said linna wallide peale pandud,  
 merre mehhed ja nende pealikud astusid nüüd kantsi  
 peale. Linna ümber kindrali Todlebeni juhha-  
 tuse al rahwas ehhitasid muld-wallisid; ka wannad  
 raugad, naesed ja lapsed kandsid mulda. Kui waen-  
 lased sellest teada said, tormasid nad silma pill kantsi  
 peale ja nüüd tõusis möllemilt poolt pörgu tullid  
 ja kuulide ulumine. 24 Oktobri kuu päwal wenne-  
 lased olleks wõinud kõik Englise sõa wäe Inker-  
 manni mäe peal ärrahukkata; agga würsti Menschikowi  
 eeskitus päästis Englaisi; Prantslased tullid  
 Englastele appi ja Wennelased pidid ärraminema.  
 Pea pärrast sedda Menschikow sai Krimist ärra-

tutsutud ja temma asfemele würst Gortschakow saadetud. Waenlastele tulli abbi weel 130,000 meest ja aurulaewad töid sõa moona. Agga meie sõa wäggi pididi leiwa ja püssi rohhu puudust kannatama; sest siis lõune pool Wenne Maal raud teesid weel ei olnud, agga Krimi ja Weife Wenne Maa wahhel seiswad põhjato suured kõrbed. 27 Augusti kuu päwal 1855 aastal ärralõhnutud Sewastopol langes waenlaste kätte.

Kuulsad kirjamehed Nikolai ajal ollid: Gogol (ilmlif), Moskwa Mitropolit Wilaret (+ 1868 a.) ja Kersoni linna üllempiiskop Innofenti.

## Aleksander II.

18 Webruari kuu päwal 1855 aastal Krimi sõa ajal surri Keiser Nikolai ärra ja aujärje peale astus temma wannem poeg nüidne meie kallis Keiser Aleksander Nikolajewits. — Kõige esimine temma töö olli rahhu teggemine waenlastega.

Et kül Krimi sõdda otsa lõppes, agga Kawkasia Maal tuuris ühte puhko sõdda. Sel ajal Kawkasia Maa rahwa üllemaks olli Schamil üks tark ja wahwa Muhemedlane, kes palju kurja wenne piiridele teggi. Pärast Krimi sõdda Kawkasia Maa sõa wäe üllemaks sai würst Barätinski saadetud. Meie piiride ja Kawkasia mäggede wahhel ollid suured põhjato paksud metsad, mis pärast Wenelased ilmas ei wöinud teada, kust poolt waenlane peale langeb. Barätinski laskis metsadest suured laiad sikhid läbbi raiuda ja wiis ommad rügementid Kawkasia Maa süddamesse. Kõik hommiko poolne

Kawkasia Maa langes pea wennelaste kätte. Schamil pöggeneb omma meestega Dagestani Makonda, suurte kõrge kaljude tahha Hunibi mäe otsa, kus on kennad karja maad ja põllud ja ka jookseb pisuse jõe. Wenne sõa wäggi piiris mäe ümber. Barätinski nõudis, et Schamil heaga mahha tulleks; agga ta wastas: „jookste tormi meie peale.“ Ühhel öösel wennelased teggid walsk tormi jooksmise kärra. Schamil arwas, et nüüd on parras aeg wennelaiši ärrahukkata ja käs kis üllewelt kalju otsast kiwma mahha uhata; terwet kaks tundi mäggi müri ses kalju tükkide wihma al. Kui se kiwmi wihm otsa lõppes, wennelased reddelite ja kõite abbil ronnisid kalju otsa, kus weel libbe wõtlemine mõnne tunni tuuris. Wiimate Schamil astus isse wälja ja pallus rahhu. Würst Barätinski wöttis tedda wasto, kiwmi peal ühhes kaasikus istudes. Se sündis 25 Augustil 1859 aastal. Schamil sai Peeterburgi toodud ja sealt Kalugi linna ellama saadetud. Hilja aegu wanna mees surri Mekka linnas Arabia Maal ärra. Nüüd kõit Kawkasia Maa on wenne riigi pärralt ja seal on Keisri wend Mihail Nikolajewits wallitsejaks.

Kõige suurem meie nüüdse kallil Keisri teggu on se, et ta 19 Webruaril 1861 aastal päästis kwi Wenne Maa tallu rahwa horja põlwest lahti. Kõige esite Keisri käs rahwa wabhadusest sai 5 Martsi kuu päwal Peeterburgis kõigis kirrikutes rahwale ette loetud ja peale sedda tännu palwe peetud. Selle käsju trükkitud lehhed said igga Peeterburgi majasse saadetud. Sel päwal Keiser kuuldas Summala teenistust omma talwe lossi kirrikus; peale sedda teggi palwet Kasani kirrikus; sealt sõitis ta ühhes omma



armsa abbikaasaga möda suuremaid Peeterburgi ulitsaid; iggal pool rahwas terretas tedda suure rõmu hõis-  
kamisega. Kui ta wiimate koddu olli söitnud, wõt-  
tis Keisri riided seljast ärra, ja hal palto selgas läks  
wälja omma igga päwast jalla käiku teggema. Kõik  
plats lossi ees olli rahwast täis. Mi pea kui Keiser  
lossi treppi peale astus, kõik rahwas langes temma  
ees põlwile mahha. Misuggust süddame ligutawat  
tännu näitis rahwas omma päestja wasto mittu  
pääwa üffi järgi. Selsamal 5 Martsil sai Keisri  
läsk rahwa wabbadusest ka Moskwas rahwale ette  
loetud; agga teiste pääwade sees kõiges wenne riigis.

Peale sedda wabba rahwale said ka ued parre-  
mad kohtud antud ja ühte puhko tännu pääwani  
Keiser teeb kõik, mis rahwa seisust wõiks parrandada  
ja parrema korra peale säedida; igga aasta antakse  
ikka ued ja ued säedused. Kõik Wenne Maa sai  
wiimaste aastade sees raud-teeedega läbbi tõmmatud,  
mis rahwa reisi waewa ja kauba wedamist ütlematta  
fergitawad ja ka s'wa ajal wägga kasulikud on.

Wenne riigi allustamisest on jubba ennam kui  
tuhhat aastad möda läinud. 8 Septembril 1862  
aastal kõik Wenne Maa piddas omma tuhhande  
aastase wannaduse pühha. Seisku meie kallis isja  
Maa weel tuhhanded ja tuhhanded aastad, kui ta,  
nago se igga asjagagi on, ei wõi iggaweste olla.

D t s.

